

บิณฑบาตเรือ

บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์

พลิกฟื้น
ภูมิปัญญา

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวิถีชนไทย

ศรัณย์ สมันตรัฐ และ
คัทลียา นพรัตน์นราภรณ์

รายงานการวิจัย

บิณฑบาตเรือ:

บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

***Bin-tha-bat-rua* : the roles of *wat* and *chumchon* in the
constitutions of a Thai cultural landscape**

โดย

ศรัณย์ สมันตรีฐ และ
ดร.คัทลีญา นพรัตน์ราภรณ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทุนอุดหนุนการวิจัย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่	
๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	1
๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย	2
๑.๓ คำถามหลักในการวิจัย	2
๑.๔ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	2
๑.๕ สมมุติฐานหลักในการวิจัย	4
๑.๖ อุปกรณ์การวิจัย	4
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
๑.๘ ผลที่คาดว่าจะได้รับ	5
๑.๙ ระยะเวลาดำเนินการวิจัย	5
๑.๑๐ แผนการดำเนินงานตลอดโครงการ	5
๒ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม : การนิยาม	10
๒.๒ บิณฑบาตเรือในโครงสร้างของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	11
๒.๒.๑ วัด	12
๒.๒.๒ คลอง	13
๒.๒.๓ ชุมชนหมู่บ้าน	15
๒.๓ ลุ่มแม่น้ำแควอันนทบุรี-แม่น้ำคลองบางกอกน้อย	17
๒.๔ บิณฑบาต	19

สารบัญ (ต่อ)

๒.๔.๑	การตักบาตร	19
๒.๔.๒	กฎของพระภิกษุที่เกี่ยวกับการตักบาตร	20
๒.๔.๓	วิธีการตักบาตรโดยทั่วไป	20
๒.๔.๔	การตักบาตรในวันพระ	21
๒.๔.๕	เกร็ดเล็กเกร็ดน้อยในการตักบาตร	21
๒.๔.๖	ข้อห้ามเกี่ยวกับบาตรและบิณฑบาตในพระไตรปิฎก	21
๒.๔.๗	การคว่ำบาตร	22
๒.๔.๘	วัดรของภิกษุผู้บิณฑบาต	23
๒.๔.๙	การวางแผนเส้นทางบิณฑบาต:การจัดตั้งวัด	23
๓	ระเบียบวิธีวิจัย ขอบเขตการวิจัย และวิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑	ระเบียบวิธีวิจัยส่วนที่ 1 สถานภาพและภาวะการดำเนินงานของการบิณฑบาตเรือในปัจจุบัน	25
๓.๒	ระเบียบวิธีวิจัยส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการทำงาน การเปลี่ยนแปลง และการล่มสลายของการบิณฑบาตเรือในปัจจุบัน	26
๓.๓	ระเบียบวิธีวิจัยส่วนที่ 3 กระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ และภาคประชาคม ในการรับรู้ และกำหนดภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านกรณีศึกษาบิณฑบาตเรือ	27
๓.๔	สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล	28
๓.๕	อุปกรณ์การวิจัย	29
๔	สถานการณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมบิณฑบาตเรือ	
๔.๑	สถานการณ์บิณฑบาตเรือในภูมิภาค	31

สารบัญ (ต่อ)

๔.๑.๑	การประเมินความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม	31
๔.๑.๒	การจำแนกประเภทวัดจากการบิณฑบาตในประเทศไทย	33
๔.๑.๓	สถานการณ์บิณฑบาตเรือนนทบุรี พ.ศ. ๒๕๕๐	34
๔.๑.๔	สถานการณ์บิณฑบาตเรือระหว่างนนทบุรีและสมุทรสงคราม	36
๔.๒	ผลการศึกษาสถานการณ์บิณฑบาตเรือภายในขอบเขตงานวิจัย	40
๔.๒.๑	ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา	40
๔.๒.๒	การศึกษาเชิงจำแนกหน่วยศึกษา (วัด)	43
๔.๒.๒.๑	จำแนกหน่วยศึกษาตามรายตำบลคณะสงฆ์	43
๔.๒.๒.๒	จำแนกหน่วยศึกษาโดยลำดับชั้น	43
๔.๒.๒.๓	จำแนกหน่วยศึกษาโดยนิกาย	43
๔.๒.๒.๔	จำแนกหน่วยศึกษาสัมพันธ์กับลำดับชั้นของคลอง	43
๔.๒.๒.๕	จำแนกโดยอายุวัด	44
๔.๓	สถานการณ์บิณฑบาตเรือ : สถิติบรรยาย	44
๔.๔	สถานการณ์บิณฑบาตเรือ: วิเคราะห์เชิงพื้นที่	45
๔.๔.๑	การจำแนกจากจำนวนสายความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย บิณฑบาตเรือ	45
๔.๔.๒	ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นประเพณีการทำบุญตักบาตรพระร้อยแปด	46
๔.๔.๓	เครือข่ายสลากภัตตรผลไม้	48
๔.๔.๔	สถานการณ์จำแนกจากลำดับชั้นของคลอง	50
๔.๕	สรุปท้ายบท	56
๕	พลวัตและกระบวนการทางสังคมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมบิณฑบาตเรือ	
๕.๑	เรือพระและการจัดการในเรือบิณฑบาต	57
๕.๒	ความสัมพันธ์ของภิกษุกับเรือบิณฑบาต	58

สารบัญ (ต่อ)

๕.๓	ความสัมพันธ์ของครัวเรือนในการตัดขาดรื้อ	59
๕.๔	การใช้ที่ดินและพื้นที่สาธารณะในการบิดทขาดรื้อ	60
๕.๕	บิดทขาดรื้อในฐานะเครื่องมือทางสังคมสิ่งแวดล้อม	60
๕.๖	เครือข่ายทางสังคมในบิดทขาดรื้อ	61
๕.๗	บทสรุปท้ายบท	61
๖	กระบวนการประชาพิจารณ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมบิดทขาดรื้อ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย	
๖.๑	สถานที่วันเวลาและกำหนดการประชุม	63
๖.๒	ผู้เข้าประชุม	64
๖.๓	ผลการประชุม	64
๖.๔	สาระสำคัญจากการประชุม	65
๗	ข้อสังเกตข้อเสนอแนะและบทสรุป	
๗.๑	ข้อสังเกตจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาจากแบบสอบถาม	67
๗.๑.๑	ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมและนิเวศวิทยา	67
๗.๑.๒	ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากวาทกรรมการพัฒนา	67
๗.๑.๓.	ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดเทคโนโลยี	68
๗.๒	ข้อสังเกตจากการประมวลเนื้อหาพร้อมกับข้อมูลเชิงแผนที่	68

สารบัญ (ต่อ)

๗.๓	ข้อเสนอแนะและข้อสังเกตอื่นบางประการ	69
๗.๔	บทสรุป	70
	รายการอ้างอิง	73
	Reference	76
	ภาพยนตร์	77
	ภาคผนวก 1 บทความวิชาการและบทความย่อภาษาไทย	
	- วงศาวิทยาสังเขปว่าด้วยสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์ถิ่นบิณฑบาตเรือ และเรื่องที่เกี่ยวข้อง	79
	- บิณฑบาตเรือ :การศึกษาเปรียบเทียบในพื้นที่มีวัดหนาแน่น สมุทรสงครามและนนทบุรี	90
	- บทความย่อ สลากภัตผลไม้แห่งนนทบุรี: ข้อเท็จจริงในสัมพันธภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมเรือกสวน	96
	- กาลเทศะ.....ออกแบบได้	97
	- มิติของที่ว่างในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้างองค์รวม และเหตุปัจจัยแห่งความยั่งยืน	105
	ภาคผนวก 2 บทความวิชาการและบทความย่อภาษาอังกฤษ	
	- Aquatic Binthabart: The other Approach on Thai Cultural landscape	119
	- Aquatic Binthabart : Comparison in three high ranking areas of Wat density	126
	- Bin-tha-bart-rua with related Issues : a brieft study at Kvae Orm riverine	127
	ภาคผนวก 3 ฐานข้อมูลกรณีศึกษา	137

บทที่ 1

บทนำ

“..แผ่นดินจะเป็นริ้วปลา ท้องฟ้าจะเป็นใยแมงมุม มีทางแต่จะไม่มีคนเดิน
บ้านเมืองจะเป็นกลองไม้ซี้ด พ่อแม่ลูกจะพลัดพรากกัน.....”
(พุทธทำนาย-ช้อย เต็มรักษ์)

๑.๑ ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

บิณฑบาตเรือเป็นส่วนสำคัญของคนไทยภาคกลางตอนล่างที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำในการสร้างสรรค์ระบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันมีความเฉพาะในอัตลักษณ์ไทย ซึ่งนอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงระหว่าง วัด ชุมชน และระบบเครือข่ายคุณคลองทั้งทางด้านกายภาพและจิตวิญญาณ อันเปรียบเสมือนจักรกลทางวัฒนธรรมที่กำกับดุลยภาพของสภาวะแวดล้อมให้ยั่งยืนอย่างเป็นระบบมาแต่โบราณ

สำหรับเครือข่ายคุณคลองแม่น้ำอ้อมเจ้าพระยาที่มีพื้นที่อยู่ในบางส่วนของจังหวัดนนทบุรี และบางส่วนของกรุงเทพฯ นับเป็นเครือข่ายที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานนานต่อเนื่องยาวนานกว่า ๔๕๐ ปี ซึ่งกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงจากพัฒนาการความเป็นเมืองใหญ่ของเมืองโตเดี่ยว กรุงเทพมหานคร

น่าสนใจติดตามว่าสถานการณ์บิณฑบาตเรือของกลุ่มน้ำแห่งนี้จะปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการกลายเป็นเมืองใหญ่และรักษาความยืดหยุ่นไว้ได้หรือไม่อย่างไร นอกเหนือจากเป็นองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่หนทางในการนำไปสร้างการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองชั้นในเพื่อเสนอกระบวนการทัศน์อันยั่งยืน ในการแก้ปัญหาคุณภาพน้ำและสรรพชีวิตในคลองและในกรุงเทพฯที่อยู่ในสภาพอันเลวร้าย เท่าๆกับเป็นการส่งเสริมรักษา คุณค่าความรู้สึกร่วมผูกพันต่อท้องถิ่นของประชากรเมือง อันสมควรเป็นนโยบายทางกายภาพของพื้นที่ในบริบทเยี่ยงนี้

สิ่งที่น่าประหลาดที่สุดไม่ได้อยู่ที่กาลเวลาอันยาวนานที่แวดวงวิชาการสนใจให้ความสนใจเรื่องคลอง ไม่ได้อยู่ที่จำนวนการศึกษาทั้งในทางกว้างและลึก แต่อยู่ที่ การที่มิติต่างๆในองค์ความรู้ที่ว่าด้วย”คลอง”เหล่านี้ไม่เคยถูกนำไปใช้ในภาคการเมืองการจัดการเมืองกรุงเทพฯประเทศไทยเอาเสียเลย ระบบคลองภาคกลางที่เป็นเอกลักษณ์ของการตั้ง

ถิ่นฐานในภาวะแสนสบายที่เหมาะสมกับภูมิอากาศการใช้และบริโภคทรัพยากรตลอดจนเทคโนโลยีที่จะยั่งยืนไปสู่อนาคตจึงยังเป็นเพียงความคิดเห็นในสมองและกระดาษ ส่วนคุณคล่องน้อยใหญ่กลายเป็นสิ่งที่ถูกทิ้งเอาไว้ให้ค่อยๆ แดกดับไปตามสภาพ

๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อสำรวจปริมาณและสถานภาพ ค้นหาพื้นที่แห่งการเปลี่ยนผ่านและภาวะการดำรงอยู่ของกิจกรรมการบิดเบือนเรือในลุ่มแม่น้ำคลองบางกอกน้อย
๒. เพื่อศึกษาทำความเข้าใจกลไกของปัจจัยต่างๆ เช่น วัด คลอง ชุมชนหมู่บ้าน ที่มีต่อกิจกรรมบิดเบือนเรือ รวมทั้งค้นหาวิธีการจำแนกหมวดหมู่และประเภทของวัดและชุมชนท้องถิ่น ในมิติทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง
๓. เพื่อสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพในเชิงลึก ถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากการล่มสลายและคงอยู่ รวมไปถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำรงอยู่ของกิจกรรมบิดเบือนเรือเฉพาะบริเวณวัดและชุมชนท้องถิ่นโดยรอบที่ทำการศึกษา 3 พื้นที่ในลุ่มแม่น้ำคลองบางกอกน้อย เพื่อนำไปสู่เก็บรวบรวมความรู้ที่เพื่อนำไปสู่กระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในพื้นที่อื่นได้
๔. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์กิจกรรมที่มีคุณค่าในเชิงสิ่งแวดล้อมนิเวศน์วัฒนธรรมของไทยให้ดำรงอยู่ในสังคมอย่างยั่งยืน

๑.๓ คำถามหลักในการวิจัย

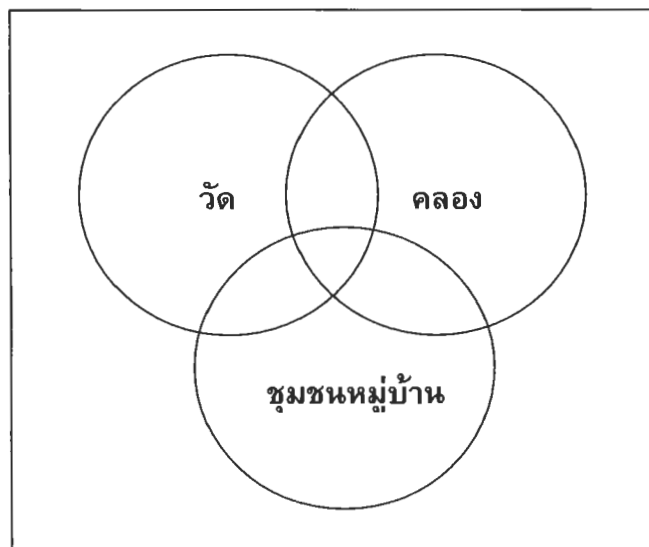
๑. กิจกรรมบิดเบือนเรือมีบทบาทภายในกลไกความสัมพันธ์เชิงพลวัตของชุมชน วัด และคลอง สร้างความยั่งยืนให้สังคมไทยได้อย่างไร
๒. กิจกรรมบิดเบือนเรือในปัจจุบันมีแนวโน้มอย่างไร กำลังเสื่อมหายไปหรือไม่ ถ้าใช่จะมีปัจจัยใดที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนี้ยังดำรงอยู่
๓. การกำหนดบทบาทความเป็นเมืองใหญ่ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนจะมีผลขัดแย้งหรือสอดคล้องต่อการกำหนดภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทยอย่างไร

๑.๔ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature Review)

เมื่อพิจารณาภูมิทัศน์ทางความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ พบว่าหลายศาสตร์มีปฏิภานที่จะเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการภายในศาสตร์โดยเปิดรับแนวคิดที่เติมเต็มได้ เราจึงพบเห็น การเกิดขึ้นของศาสตร์ใหม่ซึ่งมีความแตกต่างในรายละเอียดและกระบวนการแต่มีหลักการร่วมกันในเชิงองค์

รวม อาทิเช่น ภูมิศาสตร์การเมือง-ภูมิศาสตร์มนุษย์ในสาขาภูมิศาสตร์, นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ในสาขามานุษยวิทยา, นิเวศวิทยาภูมิทัศน์ ในสาขาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์นิเวศวิทยา และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในสาขาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมศาสตร์มานุษยวิทยา เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมิใช่รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งของภูมิทัศน์ แต่หมายถึง

แผนผัง 1-1 แสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของ 3 องค์ประกอบหลักในงานวิจัยชิ้นนี้

วิธีการในการมองเห็นภูมิทัศน์ที่เห็นสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์ กับ สภาวะธรรมชาติ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง (Ingerson ,in <http://icis.harvard.edu/language.whatare.html>) หรือ ที่ คัทลียา ได้รวบรวมความหมายในวิทยานิพนธ์ของเธอ ไว้ว่า แนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นการนำเสนอความคิดเกี่ยวกับพื้นที่หรือภูมิทัศน์ในบทบาททางสัญลักษณ์

ของลำดับและความสัมพันธ์ทางสังคม หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นการสะท้อนภาพของสังคมที่แสดงออกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม (ทัศนคติและความเชื่อ) พฤติกรรมทางสังคม และ กิจกรรมของปัจเจกบุคคล ที่กระทำต่อท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเฉพาะเป็นระยะเวลาอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของมนุษย์ และแนวคิด ตลอดจนอุดมการณ์สูงสุดของอารยธรรมแห่งนั้นด้วย

ปัญหาข้อ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย เป็นโครงการที่อาศัยแนวคิดการวิจัยเชิงบูรณาการโดยใช้เนื้อหาเป็นประเด็นนำ แตกต่างจากการวิจัยบูรณาการกระแสหลักที่ใช้ระบบพื้นที่เช่น ลุ่มน้ำ เป็นตัวตั้ง โดยการใช้เนื้อหาเป็นประเด็นนำก็จำเป็นต้องมองเห็น พลวัต องค์กร และบริบทของประเด็นอย่างเป็นระบบรอบด้านสอดคล้องต่อแนวทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยในโครงการนี้ ความสำคัญของการปัญหาข้อในฐานะกระบวนการเชื่อมโยงตัวแปรสำคัญ3ตัวแปรที่เป็นหลักในการแสวงหาความรู้เพื่อทำความเข้าใจต่อการตั้งถิ่นฐานและการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ลุ่มภาคกลางของประเทศไทย อัน

ได้แก่ วัด, ชุมชน, คลอง ดังนั้นการทบทวนวรรณกรรมจะมุ่งไปใน ๓ ประเด็นดังกล่าว รวมไปถึงการทบทวนวรรณกรรมของพื้นที่ศึกษานนทบุรี

๑.๕ สมมุติฐานหลักในการวิจัย

ปัญหาในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้างซึ่งเกิดในทุกระดับสังคมไทยโดยเฉพาะหลังจากกระบวนการพัฒนาประเทศเป็นต้นมานั้นเกิดจากการปราศจากองค์ความรู้ในภูมิทัศน์วัฒนธรรมวิถีชนไทย ดังนั้นการทำความเข้าใจและสร้างองค์ความรู้ในภูมิทัศน์วัฒนธรรมวิถีชนไทยจะช่วยแก้ปัญหาให้สังคมไทยทั้งปัจจุบันและอนาคต

ในเบื้องต้น พบว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทยแห่งภาคกลางตอนล่างซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการเมืองวัฒนธรรมสยามนั้นมีองค์ประกอบสามประการ กล่าวคือ วัด คลอง และชุมชน จากการค้นหา สิ่งร่วมของทั้งสามองค์ประกอบ พบว่า “บิณฑบาตเรือ” เป็นสิ่งร่วมอย่างหนึ่งที่ยังปลอดการศึกษา จึงน่าจะมีส่วนเติมเต็มและแก้ไขปัญหาลักษณะนี้ได้

๑.๖. อุปกรณ์การวิจัย

๑. อุปกรณ์ประกอบการสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วย เครื่องมือวัดพิภพทางภูมิศาสตร์ (GIS), กล้องถ่ายรูป, เครื่องอัดเสียง, แถบบันทึกเสียง, สายวัด, เข็มทิศ, สมุดบันทึกภาพ และแผนที่ที่เกี่ยวข้องต่างๆ
๒. อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ประกอบการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล ประกอบด้วย เครื่องคอมพิวเตอร์ ๒ เครื่อง, ซอฟต์แวร์โปรแกรมการจัดเก็บฐานข้อมูลทางภูมิศาสตร์ (GIS - Geographical Information System), เครื่องพิมพ์เอกสารสี, หมึกพิมพ์สีและขาว-ดำ
๓. อุปกรณ์อื่นๆ ได้แก่ อุปกรณ์เขียนแบบประกอบการวิเคราะห์และบันทึกข้อมูล และอุปกรณ์สำนักงานประกอบการจัดทำรายงานและติดต่อประสานงาน

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัยชิ้นนี้ ได้แก่

๑. การได้ทราบถึงสถานภาพและภาวะการดำรงอยู่ของการบิณฑบาตเรือในปัจจุบัน จะเป็นแรงผลักดันให้ภาครัฐค้นหาแนวทางที่จะอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟู ให้กิจกรรมนี้มีความยั่งยืน และสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสภาวะแวดล้อมในปัจจุบันและอนาคต

๒. ผลจากงานวิจัยนี้จะช่วยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการบิณฑบาตเรือต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนริมคลอง ซึ่งจะนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ พัฒนา และส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของคลอง วัด และชุมชน ในมิติทางการเมืองโดยภาครัฐ เพื่อสร้างความยั่งยืนให้สังคมไทยในอนาคต
๓. ผลจากงานวิจัยนี้จะมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนได้ตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของการบิณฑบาตเรือ รวมไปถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของตนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้กับท้องถิ่น และการจรรโลงและรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมและประเพณีที่มีคุณค่านี้

๑.๘ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลที่จะได้รับจากการศึกษาวิจัยทั้งหมดของโครงการนี้ คือ

๑. ได้ทราบถึงสถานภาพและภาวะการดำรงอยู่ของการบิณฑบาตเรือในระบบคลองสาขาฝั่งขวาของแม่น้ำแควอ้อม ในปัจจุบัน
๒. ได้ทราบถึงปัจจัยและสาเหตุที่มีผลต่อการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และการล่มสลายของการบิณฑบาตเรือในพื้นที่กรณีศึกษา ณ ปัจจุบัน ซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์และคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมแบบชุมชนหมู่บ้านริมคลองในอนาคต
๓. ได้ทราบถึงความสำคัญของการบิณฑบาตเรือที่มีต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และการยึดเหนี่ยวของชุมชน สังคมและวัฒนธรรมไทยโดยรวม จากอดีตถึงปัจจุบัน
๔. มีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันของคนในท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆ จากทั้งภาครัฐและเอกชนมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ทิศทางการพัฒนาร่วมกันที่ยั่งยืนได้ในอนาคต

๑.๙ ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วนที่ ๑ มีระยะเวลา ๕ เดือน ส่วนที่ ๒ มีระยะเวลา ๑๐ เดือน และส่วนที่ ๓ มีระยะเวลา ๓ เดือน รวมระยะเวลาทั้งสิ้น ๑ ปี ๖ เดือน นับตั้งแต่วันลงนามในสัญญาฉบับนี้

๑.๑๐ แผนการดำเนินงานตลอดโครงการ

กิจกรรมและขั้นตอนการดำเนินงาน	ปีที่ ๑ เดือนตุลาคม ถึง เดือนธันวาคม ๒๕๔๘											
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
ส่วนที่ ๑ สถานการณ์การดำรงอยู่ของการบิณฑบาตเรือในปัจจุบัน												
๑. อ่านและค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ (หนังสือ ตำรา บทความและวารสารวิชาการที่												

บทที่ ๒

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature Review)

“ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะมีประเทศใดบ้างที่มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งไปกว่า
ประเทศสยามหรือไม่...”

(Jean-Baptiste Pallegoix สังฆราช ปาลเลกัวซ์ ๒๓๙๗)

ปัญหาขาดเรือเป็นส่วนสำคัญของคนไทยภาคกลางตอนล่างที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำในการ
สร้างสรรค์ระบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันมีความเฉพาะในอัตลักษณ์ไทย ซึ่งนอกจากจะเป็นส่วนหนึ่ง
ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงระหว่าง วัด ชุมชน และ
ระบบเครือข่ายคุณคลองทั้งทางด้านกายภาพและจิตวิญญาณ อันเปรียบเสมือนจักรกลทางวัฒนธรรม
ที่กำกับดุลยภาพของสภาวะแวดล้อมให้ยั่งยืนอย่างเป็นระบบมาแต่โบราณ

สำหรับเครือข่ายคุณคลองแม่น้ำอ้อมเจ้าพระยาที่มีพื้นที่อยู่ในบางส่วนของจังหวัดนนทบุรี
และบางส่วนของกรุงเทพฯ นับเป็นเครือข่ายที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานนานต่อเนื่องยาวนานกว่า ๔๕๐
ปี ซึ่งกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงจากพัฒนาการความเป็นเมืองใหญ่ของเมืองโตเดี่ยว
กรุงเทพมหานคร

น่าสนใจติดตามว่าสถานการณ์ปัญหาขาดเรือของกลุ่มน้ำแห่งนี้จะปรับตัวเข้ากับการ
เปลี่ยนแปลงในกระบวนการกลายเป็นเมืองใหญ่และรักษาความยืดหยุ่นไว้ได้หรือไม่อย่างไร
นอกเหนือจากเป็นองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่หนทางในการนำไปสร้างการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมใน
พื้นที่เมืองชั้นในเพื่อเสนอกระบวนการทัศน์อันยั่งยืน ในการแก้ปัญหาคุณภาพน้ำและสรรพชีวิตใน
คลองและในกรุงเทพฯที่อยู่ในสภาพอันเลวร้าย เท่าๆกับเป็นการส่งเสริมรักษา คุณค่าความรู้สึก
ร่วมผูกพันต่อท้องถิ่นของประชากรเมือง อันสมควรเป็นนโยบายทางกายภาพของพื้นที่ในบริบท
เยี่ยงนี้

เมื่อพิจารณาภูมิทัศน์ทางความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ พบว่าหลายศาสตร์มีปฏิสัมพันธ์ที่จะเติม
เต็มช่องว่างทางวิชาการภายในศาสตร์โดยเปิดรับแนวคิดที่เติมเต็มได้ เราจึงพบเห็น การเกิดขึ้น
ของศาสตร์ใหม่ซึ่งมีความแตกต่างในรายละเอียดและกระบวนการแต่มีหลักการร่วมกันในเชิงองค์
รวม อาทิเช่น ภูมิศาสตร์การเมือง-ภูมิศาสตร์มนุษย์ในสาขาภูมิศาสตร์, นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ใน
สาขามานุษยวิทยา, นิเวศวิทยาภูมิทัศน์ ในสาขาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับ
ภูมิศาสตร์นิเวศวิทยา และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในสาขาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ที่มีความเกี่ยวเนื่อง
กับสังคมศาสตร์มานุษยวิทยา เป็นต้น

๒.๑ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม : การนิยาม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมิใช่รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งของภูมิทัศน์ แต่หมายถึงวิธีการในการอ่านสิ่งที่เห็นสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์ กับ สภาพธรรมชาติ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในภูมิทัศน์ (Ingerson ,in <http://icls.harvard.edu/language.whatare.html>) หรือ หรือ ที่ คัทลียา ได้รวบรวมความหมายในวิทยานิพนธ์ของเธอ ไว้ว่า แนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นการนำเสนอความคิดเกี่ยวกับพื้นที่หรือภูมิทัศน์ในบทบาททางสัญลักษณ์ของลำดับและความสัมพันธ์ทางสังคมหรืออีกนัยหนึ่ง เป็นการสะท้อนภาพของสังคมที่แสดงออกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม (ทัศนคติและความเชื่อ) พฤติกรรมทางสังคม และ กิจกรรมของปัจเจกบุคคล ที่กระทำต่อท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง เฉพาะเป็นระยะเวลายาวอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของมนุษย์ และแนวคิด ตลอดจนอุดมการณ์สูงสุดของอารยธรรมแห่งนั้นด้วย

ส่วนองค์กรว่าด้วยการศึกษา,วิทยาศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือ UNESCO ได้ให้ความหมายตามความสำคัญที่เกิดขึ้นจากการประชุมสัมมนาทางวิชาการหลายครั้ง ภายหลัง ค.ศ.2007 ตามเอกสารเพื่อการจัดทำโครงการเพื่อขึ้นทะเบียนมรดกโลก

(Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention) <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape> ระบุว่า "There exist a great variety of Landscapes that are representative of the different regions of the world. Combined works of nature and humankind, they express a long and intimate relationship between peoples and their natural environment.

ถอดความเป็นภาษาไทยได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม "การดำรงอยู่ด้วยความหลากหลายอันยิ่งใหญ่ในภูมิทัศน์ ที่แสดงออกถึงความแตกต่างในภูมิภาคที่แตกต่างกันในโลก คุณลักษณะคุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่นำเสนอถึง "การทำงานร่วมระหว่างธรรมชาติกับมนุษยชาติ" ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของผู้คนและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของเขาอันเนิ่นนานและลึกซึ้ง"

นอกจากนี้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังอาจจำแนกได้เป็น ๓ กลุ่ม (Operational Guideline 2005,Annex3 <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape#1>) กล่าวคือ

1. ภูมิทัศน์ที่สามารถถูกกำหนดได้อย่างชัดเจนว่าเป็นผลลัพธ์ของการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจของมนุษย์(Clearly defined landscape designed and created intentionally by man) ประกอบไปด้วย ภูมิทัศน์สวน และสวนสาธารณะ ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นด้วยเหตุผลทางสุนทรียภาพซึ่งบ่อยครั้งที่เชื่อมโยงกับศาสนาหรืออาคารอนุสรณ์สถานและบริบททุกส่วนรวมกัน (แต่ไม่เสมอไป)
2. ภูมิทัศน์อันวิวัฒนาการเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย (organically evolved landscape) อันเป็นผลลัพธ์ของปัจจัยภายในทางสังคม เศรษฐกิจ การจัดการและ/หรือ ข้อบังคับทางศาสนา และได้พัฒนามาส่งสภาวะปัจจุบันโดยการเชื่อมโยงและ

ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ภูมิทัศน์นี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการวิวัฒนาการได้จากรูปแบบและส่วนประกอบต่างๆ แบ่งเป็น สองกลุ่มย่อยลงไปคือ

- i. ภูมิทัศน์แบบที่หยุดความต่อเนื่องลงไปแล้ว (relict or fossil landscape)
 - ii. ภูมิทัศน์แบบที่ยังดำเนินต่อเนื่อง (continuing landscape)
3. ภูมิทัศน์อันเชื่อมโยงวัฒนธรรม (associative cultural landscape) กลุ่มประเภทสุดท้ายนี้รวมไปถึง ภูมิทัศน์ตัวอย่างในบัญชีมรดกโลกที่ถูกอ้างอิงจากคุณค่าพิเศษจากพลังแห่งความเลื่อมใสทางศาสนา, วิจิตรศิลป์หรือการร่วมสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมขององค์ประกอบธรรมชาติมากกว่าเป็นวัตถุพยานทางวัฒนธรรม(2.) ซึ่งอาจไม่มีความหมายหรือแม้สูญหายไปแล้ว

๒.๒ บิณฑบาตเรือในโครงสร้างของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

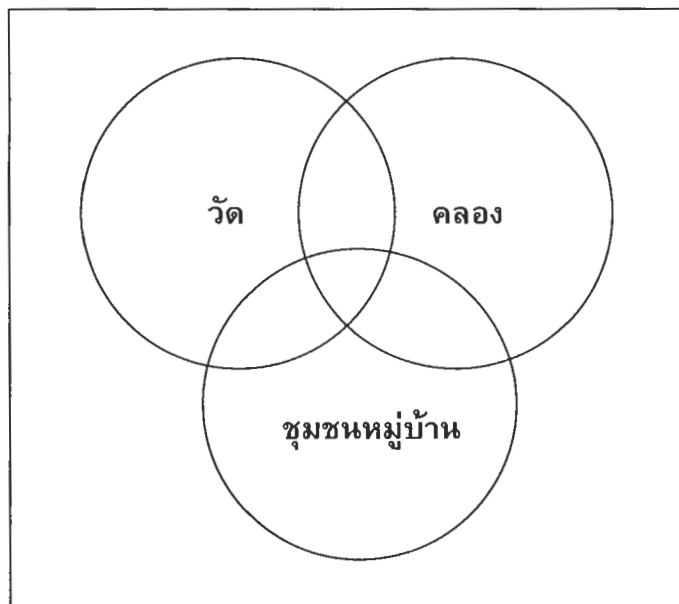
บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย เป็นโครงการที่อาศัยแนวคิดการวิจัยเชิงบูรณาการโดยใช้เนื้อหาเป็นประเด็นนำ แตกต่างจากการวิจัยบูรณาการกระแสหลักที่ใช้ระบบพื้นที่เช่น ลุ่มน้ำ เป็นตัวตั้ง โดยการใช้เนื้อหาเป็นประเด็นนำก็จำเป็นต้องมองเห็น พลวัตร องค์สภาพพและบริบทของประเด็นอย่างเป็นระบบรอบด้านสอดคล้องต่อแนวทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยในโครงการนี้ ความสำคัญของการบิณฑบาตเรือ

บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

ในฐานะกระบวนการเชื่อมโยงตัวแปรสำคัญ 3 ตัวแปรที่เป็นหลักในการแสวงหาความรู้เพื่อทำความเข้าใจต่อการตั้งถิ่นฐานและการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ลุ่มภาคกลางของประเทศไทย อันได้แก่ วัด, คลอง, ชุมชน ดังนั้นการทบทวนวรรณกรรมจะมุ่งไปใน 3 ประเด็นดังกล่าว นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการทบทวนวรรณกรรมของพื้นที่ศึกษา และการทบทวนวรรณกรรมในประเด็นของ “บิณฑบาต” ตามลำดับ

๒.๒.๑ วัด

การศึกษาเรื่องวัดเป็นเรื่องเก่าแก่ในสถาปัตยกรรมศาสตร์ไทยกระแสหลัก ซึ่งนิยามความเป็น วัด ในฐานะของ สถาปัตยกรรมฐานานุศักดิ์สูงเป็นแหล่งศาสตร์และศิลปกรรมแขนงต่างๆ มักเป็นการศึกษามิติทางสถาปัตยกรรมเพื่อการตรวจวัดการสร้างจำลองการวิเคราะห์สัดส่วนรูปทรงและการเปรียบเทียบเชิงการกำหนดอายุ และสกุลช่างงานที่กล่าวถึงอย่างสังเขป อาทิเช่น การศึกษาเปรียบเทียบ ศิลปกรรม จิตรกรรมฝาผนัง

แผนผัง 1 แสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของ 3 องค์ประกอบหลักในงานวิจัยชิ้นนี้

และหน้าบ้าน วัดโบราณทั่วประเทศ ของ น.ณ ปากน้ำ อันเป็นสดมภ์หลักของสำนักพิมพ์เมืองโบราณในเวลาต่อมา, ว่าด้วยวัดในรัชกาลที่ ๓ ของ รศ.สมใจ นิมเล็ก, และ วัด:พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย โดย รศ. สมคิด จิระทัศนกุล เป็นต้น โดยเหล่านี้เป็นการศึกษาพื้นฐาน(Basic Research) ที่จำเป็นในการสถาปนาองค์ความรู้ทางสถาปัตยกรรมไทย

อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาได้มีการศึกษา อย่างที่เห็นบริบทอื่นของวัดอีกเช่นมิติทางสังคม อาทิ ระบบการจัดการทรัพยากรชุมชนวัดในภาคเหนือที่เรียกว่า "ศรัทธาหัววัด", "หน้าหมู่บ้าน", "หัววัด" ควบคู่ไปกับการศึกษาสิทธิชุมชน จากนักวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งอาจทบทวนวรรณกรรมผ่าน หนังสือชุด พลวัตของชุมชนในการ

จัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย, กระบวนทัศน์และนโยบาย(๒๕๔๓) ซึ่ง ศาสตราจารย์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ เป็นบรรณาธิการ และสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ล้านนา(๒๕๔๖) โดย อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว

การศึกษาจิตกรรมฝาผนังเชิงสัมพันธ์ภาพ ของ รศ.เสมอชัย พูลสุวรรณ ใน “เรือนร่าง”ในงานจิตกรรมไทยแบบประเพณี ใน วิทยาศาสตร์ กับ ความจริงในวัฒนธรรมไทย

การศึกษาเชิงธุรกิจเศรษฐศาสตร์ และสัตววิทยาของ วัดสำคัญในกรุงเทพฯ(แนว โครงร่างวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ม.คอร์เนล) โดย วรสิทธิ์ ดันดินิพันธุ์กุล ได้ให้ภาพของ ปฏิสัมพันธ์ของการดำรงอยู่ของวัดกับสังคมเมืองแบบใหม่ที่เข้ามาแทนที่ความตกต่ำของความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในแบบดั้งเดิม และการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของวัด ชาวบ้านที่เปลี่ยนรูปแบบตามกระแสบริโภคนิยมของการทำบุญ ซึ่งเป็นงานนำเสนอ ของ รศ.สมคิด จิรทัศน์กุล เป็นต้น

ในวิวัฒนาการของกระบวนการชุมชนในประเทศไทย ข้อเสนอของ ราษฎรอาวุโส ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี กล่าวถึง รากฐานสำคัญสามองค์ประกอบแห่งความ ยั่งยืนของสังคมวัฒนธรรมไทย ในอักษรย่อ บ-ว-ร ได้แก่ บ้าน-วัด-โรงเรียน

๒.๒.๒ คลอง

ในภาษาไทยถิ่นใต้คลองแปลว่า“แม่น้ำ”ในขณะที่ภาษาไทยกลาง คลองมักจะ เน้นไปในแนวทางน้ำที่ถูกมนุษย์สร้างขึ้น อันที่จริงก็มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ด้วย กล่าวคือ ภาคใต้มีพื้นที่ราบปากแม่น้ำฝึนน้อยและมี ลักษณะภูมิสัณฐานชั้น ฐานเป็นหินที่มีชั้นดินไม่ลึกนักซึ่งไม่เอื้อให้การขุดคลองจากแรงงานคนและสัตว์เลี้ยงทำได้ ง่าย อันแตกต่างอย่างยิ่งกับ ที่ราบลุ่มอันยิ่งใหญ่ของภาคกลางตอนล่าง ที่กำเนิดจากการ ทับถมของดินตะกอนแม่น้ำ(Alluvium Flood Plain) ซึ่งง่ายต่อเทคนิคพื้นฐานในการขุดคู ยกร่องสวนและการขุดคลอง ด้วยแรงคนโดยเฉพาะจากชาวสวนที่สั่งสมประสบการณ์ใน การยกกร่องสวน ดังที่สุจิตต์ วงษ์เทศ คัดจากศาสนสมเด็จและพระราชพงศาวดารรัชกาลที่๓

“คลองลัดเดิมน่าจะเป็นชาวบ้านขุดบรรจบกัน” “การขุดลัดครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ ราชัยราชา เห็นจะไม่ได้ขุดแผ่นดินดอน คงจะมีคลองลัดเล็ก ๆ ซึ่งเขาเดินเรือกัน อยู่แล้วเป็นเส้นทางขุดซำรอยให้เป็นคลองกว้างขวาง”

(สมเด็จพระเจ้าพระยากรมพระยานริศฯ)

“จ้างเงินขุดที่น้ำชนแยกเข้าไปริมบ้านโพธิ์หักสายหนึ่ง แล้วขอแรงกระบือราษฎร ชาวบ้านลงลุยในคลองนั้น น้ำขึ้นลงเขี้ยวก็ลิกพออยู่ได้ไม่ตื่นเขินจนทุกวันนี้ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์)

ปัญหาของ"คลอง"คือการถูกลดนิยามตามสภาพเมืองใหญ่ทุนนิยมซึ่งทำให้เหลือเพียงความเป็นทางระบายน้ำในระบบเมือง ทำให้เรามองไม่เห็นมิติอื่นๆ ที่"คลอง"ได้เคยเกิด-เป็น-มีอยู่ อาทิ มิติทางเทคโนโลยีที่เหมาะสม มิติทางเกษตรกรรม มิติทางการประมง มิติทางการคมนาคม มิติของวิถีชีวิตและการดำรงชีพ มิติของศาสนาและวัฒนธรรม มิติของภาวะความน่าสบาย มิติของการท่องเที่ยว มิติการใช้และการรักษาน้ำท่า มิติของการป้องกันภัย มิติของการเป็นเครือข่าย มิติของการใช้พลังงานอย่างยั่งยืน และสุดท้ายคือมิติแห่งการซ้อนเหลื่อมทับกันของทุกมิติที่ได้กล่าวมา

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการศึกษาคลองในสถาปัตยกรรมศาสตร์ในประเทศไทยนั้นพบตั้งแต่ราว ปี พ.ศ.๒๕๑๒ ในปกิณกะคดีหมายเลข ๑๓ เรื่องเรือนไทย โดย สมภพ ภิรมย์ ร.น. ที่ได้ถ่ายทอดข้อคิดเห็นของประธานาธิบดี ริชาร์ด นิกสัน ที่มีต่อชีวิตริมคลองในกรุงเทพฯที่เขาได้ประสบในสมัยนั้น ดังนี้

"...เด็ก ๆ ด่าผมด่าว่าอย่างสนุกสนานในระหว่างที่พวกผู้หญิงกำลังซักผ้าและล้างถ้วยชามอยู่ที่บันไดซึ่งทอดลงไปคลองอันเป็นเสมือน สนามหลังบ้าน อ่างอาบน้ำและอ่างล้างจานไปในตัวเสร็จ แม้ว่าจะขาดความหรูหราโอ้อ่า แต่ชีวิตตามแม่น้ำลำคลองก็แสดงให้เห็นการกินดีอยู่ดี ความภาคภูมิใจ ความเป็นตัวของตัวเอง และความหยิ่งในศักดิ์ศรีของคนไทย นี่เป็นวิถีชีวิตที่ยั่งยืนสืบเนื่องติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน".

ในการประชุมวิชาการนานาชาติ Modernity, Tradition, Culture, Water (2002) ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้มีบทความทางวิชาการที่เกี่ยวกับ"คลอง"ที่คัดสรรแล้ว จำนวน ๒๒ บทความ จากบทความที่ตีพิมพ์ทั้งสิ้น ๓๖ บทความ ในมิติต่างๆของ"คลอง"อย่างย่อ ดังนี้

- มิติของการท่องเที่ยวและพาณิชยกรรมท้องถิ่น โดย Davisi Boontham, Ussanee Petsawang และ Polladach Theerapappisit
- มิติของวิถีชีวิต ของ Kasama Bootsita
- มิติของภาวะความน่าสบายและการรับรู้ ของ Chalermwat Tantasvasdi และ Nathalie Nguyen
- มิติของการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลง ของ Terdsak Tachkitkachorn และ Wandee Pinijvarasin
- มิติของการวิพากษ์และวิพากย์ ของ Cuttaleeya Noparatnaraporn, Sidh Sintusingha และ Sumet Jumsai Na Ayudhya

นอกเหนือจากการประชุมดังกล่าวงานวิจัยที่มีคุณภาพจำนวนหนึ่งของนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆก็ได้ชี้ให้เห็นสาระสำคัญในงานองเดียวกัน ที่สำคัญได้แก่ Tanabe.S(1977) Historical Geography of The Canal System in the Chao Phraya River Delta. Journal of Siam Society.V65 และ สุวิทย์ วีระศาสตร์(๒๕๔๘) ประวัติศาสตร์

เทคโนโลยีการเกษตร และ เทคโนโลยี เดชะกิจขจร(๒๕๔๒) การศึกษาการเปลี่ยนแปลง และแนวโน้มของการพัฒนาสภาพสังคมชุมชนริมน้ำบริเวณเครือข่ายลำน้ำคลองบางกอกน้อย" เป็นต้น

รูป ๒-๑ ป้ายรณรงค์ คลองสวยน้ำใสของกรุงเทพมหานคร
คลองในภาพดูจะห่างไกลจากมิติต่างๆ ของความเป็นคลองในการวิจัยนี้มาก สะท้อนถึงความไม่เข้าใจที่มีต่อสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างของผู้คนและนักการเมืองไทยแม้ในกลุ่มที่ถูกตั้งความหวัง

สิ่งที่น่าประหลาดที่สุดไม่ได้อยู่ที่กาลเวลาอันยาวนานที่แวดวงวิชาการสนใจให้ความสนใจเรื่องคลอง ไม่ได้อยู่ที่จำนวนการศึกษาทั้งในทางกว้างและลึก แต่อยู่ที่ การที่ มิติต่างๆ ในองค์ความรู้ที่ว่าด้วย"คลอง"เหล่านี้ไม่เคยถูกนำไปใช้ในภาคนโยบายการจัดการเมือง การจัดการเมืองกรุงเทพฯ ประเทศไทยเอาเสียเลย

ระบบคลองภาคกลางที่เป็นเอกลักษณ์ของการตั้งถิ่นฐานในภาวะแสนสบายที่เหมาะสมกับภูมิอากาศการใช้และบริโภคทรัพยากรตลอดจนเทคโนโลยีที่จะยั่งยืนไปสู่อนาคตจึงยังเป็นเพียงความคิดเห็นในกระดาษ ส่วนคลองน้อยใหญ่กลายเป็นสิ่งที่ถูกทิ้งเอาไว้ให้ค่อยๆ แตกดับไปตามสภาพ

๒.๒.๓ ชุมชนหมู่บ้าน

การทบทวนวรรณกรรม"ชุมชน"ต่อไปนี้เป็นการศึกษาเก็บความจากบทความเรื่อง"ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น" โดยจามะรี เชียงทอง ในพลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรซึ่งได้อ้างไปแล้ว โดย อานันท์ กาญจนพันธุ์ได้เคยให้ข้อสังเกตว่า

“ คำว่า ชุมชนเป็นคำใหม่ในภาษาไทยเพราะไม่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๔๙๓ สันนิษฐานว่าเริ่มใช้หลังจากนั้นเล็กน้อย โดยแปลจากคำภาษาอังกฤษว่า Community ในระยะที่อิทธิพลของสังคมศาสตร์ตะวันตกได้เริ่มแพร่เข้ามาในประเทศไทย เพื่อศึกษาสังคมชนบท และต่อมารัฐบาลก็ได้ใช้คำนี้ หลังจากที่ดินตัวในการพัฒนาหมู่บ้าน จนจัดตั้งหน่วยงานใหม่คือ กรมพัฒนาชุมชน ในพ.ศ.๒๕๐๕ ด้วยเหตุนี้ในระยะแรกชุมชนจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า บ้าน หรือ หมู่บ้านในภาษาไทยก่อนหน้านั้น ในฐานะเป็นหน่วยการปกครองที่มีขอบเขตแน่นอนภายใต้การควบคุมของรัฐ”

ชุมชนในไทยที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน๗๐๐ปีและมีระเบียบชนบทที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันคือชุมชนล้านนาไทยซึ่งเป็นฐานการทำงานวิชาการอย่างดีในเวลาต่อมา ชนบดังกล่าวได้แก่กฎหมายจารีตที่เรียกว่า มังรายศาสตร์และ ธรรมศาสตร์หลวง ซึ่งเป็นการกำหนดระบบศีลธรรมให้กับชุมชนล้านนา

การศึกษาชุมชนในระบบการศึกษายุคพัฒนา เริ่มในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่๑ ในรัฐบาลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยคณะนักวิจัยสังคมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยคอร์เนลที่ บางชัน (ปัจจุบันอยู่ในเขตมีนบุรี)จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลที่ได้รู้จักกันในชื่อ”ทฤษฎีโครงสร้างหลวม” เนื้อหาสังเขปเสนอว่า คนไทยร่วมกันทำงานไม่เป็น ต่างคนต่างอยู่ โดยที่ทฤษฎีดังกล่าวปัจจุบันถูกวิพากษ์และไม่ได้รับการเชื่อถืออีกต่อไปแล้ว จากการวิพากษ์จากโครงสร้างสังคมชาวนาในภาคเหนือของไทย Potter(1976) ซึ่งเสนอโครงสร้างหรือแบบแผนความสัมพันธ์ไม่ต่ำกว่า ๑๑ ประเภท

หลังจากนั้นอาจแบ่งแนวทางการศึกษาชุมชนต่อมา ได้ ๓ แนวทาง

- แนวการศึกษาที่เน้นในรูปแบบศักยภาพชุมชนในการจัดตั้งองค์กร เช่น Vanpen Surarerks(1986)*Historical Development and Management of Irrigation Systems in Northern Thailand* ,Abha Sirivong(1983)*A Comparative Study of Traditional Irrigation System in Two Communities of Northern Thailand*และวิทยานิพนธ์ของอุไรวรรณ ดันกิมยง (1983)*Resource Mobilization in Tradition Irrigation Systems of Northern Thailand: A Comparison between the Lowland and the Upland Irrigation* เป็นต้น
- แนวทางการศึกษาในรูปแบบของความขัดแย้ง เช่น วิทยานิพนธ์ของpaul T.Cohen(1981)*The Politic of Economy Development in Northern Thailand 1967-1978*, นุ่งเหลียงนุ่งดำ:ตำนานของผู้นำชาวนาแห่งล้านนาไทยของ ชิเกฮารุ ทานาเบ(๒๕๒๙) เป็นต้น

ถิ่นฐาน ศิลปกรรม โบราณคดี และ สถาปัตยกรรมศาสตร์ จะขอกล่าวถึงงานวิชาการเหล่านี้อย่างสังเขป

- Bangkok: Practice and Representation (2002), Marc Askew, หนังสือเล่มนี้ควรเป็นแผนที่ของการศึกษาปรากฏการณ์ เมืองใหญ่กรุงเทพฯและปริมณฑลในอนาคตที่ดีเล่มหนึ่ง โดยเป็นผลรวมของวิธีการศึกษาเชิงลึกที่บูรณาการในพื้นที่ของมานุษยวิทยา, การศึกษาความเป็นเมืองและภูมิศาสตร์มนุษย์ ค้นคว้าความหลากหลายของประเด็นตั้งแต่ เรื่องชุมชนแออัด, วิถีของชนชั้นกลาง, แรงงานทางเพศของสตรี ตลอดจน การปะทะสังสรรค์ที่ชายขอบของความเป็นเมืองและชนบท ซึ่งในประเด็นหลังนี้ผู้เขียนเลือกพื้นที่สองตำบลในนนทบุรีเป็นกรณีศึกษา
- การศึกษาที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง:กรณีศึกษาบริเวณตลาดน้ำบางคูเวียง ซึ่งตีพิมพ์ในสารศาสตร์ครั้งที่ 1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของ เทิดศักดิ์ เดชะกิจขจร ซึ่งได้สรุปความรู้ว่าด้วยการจำแนกระบบคลองเป็นขั้นบันได และเสนอว่าการศึกษาคควรพิจารณาปัจจัยนี้ในฐานะบริบทของพื้นที่ริมน้ำ
- Dialectic of “khlong” and “thanon” in the changing environment of Bangkok: what has survived ของคัทลียา นพรัตนารักษ์ ซึ่งทำการศึกษาผลกระทบจากการกำเนิดของถนนต่อระบบวิถีทางระบบนิเวศน์ทางวัฒนธรรมของคลอง ในพื้นที่ริมคลองบางราวนก อ.บางกรวย นนทบุรี
- บทความวิชาการ เรื่อง “วงศ์ชาติวิสาสังเขปว่าด้วยสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์ถิ่น, ปัญหาบาตเรือและเรื่องที่เกี่ยวข้อง” ของ ศรันย์ สมันตรัฐ ซึ่งใช้การศึกษาแบบวงศ์ชาติวิทยา(genealogy)สืบค้นสาแหรกชีวิตชาวบ้านเป็นเครื่องร้อยรัดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงสำคัญ ได้แก่ นนทบุรี, คูคลองและสะพาน, สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, หมู่บ้านจัดสรร, การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, การปัญหาบาตเรือ, และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมอย่างเป็นพลวัตเข้าด้วยกันซึ่งแสดงให้เห็นในภูมิทัศน์วัฒนธรรม และเป็นประเด็นเริ่มต้นในโครงการนี้
- โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกับ Danish International Development Assistance (DANIDA) ระหว่าง ปี พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๘ ซึ่งเลือกพื้นที่ต้นแบบนำร่อง๓แห่งและหนึ่งในนั้นก็คือจังหวัดนนทบุรี โดยโครงการนี้ใช้ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Cultural Environmental Conservation system :CECS) โดยมีแนวคิดหลักในการปกป้อง ดูแลรักษา คุณค่าของพื้นที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอย่างองค์รวมและรอบด้าน

๒.๔ บิณฑบาต

การค้นคว้านิยามเบื้องต้นต่อไปนี้ได้มาจากแหล่งข้อมูลจากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี พิจารณาเห็นว่าเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่มีคุณภาพและมีความกระชับ ครอบคลุม

บิณฑบาต(อ่านว่า บินทะบาต)มาจากคำในภาษาบาลี บิณฑ+ปาต แปลว่า การตกลงแห่ง ก้อนข้าว (ตามความหมายนี้ ตรงตรงกับ การตักบาตร(ด้วยข้าวเหนียว)ในเมืองหลวงพระบาง ใน ภาพยนตร์สั้นของNHK <http://whc.unesco.org/en/list/479>)

โดยทั่วไปคำนี้หมายถึง กิจวัตรของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ในพระพุทธศาสนา ในการออก เดินถือ บาตร รับการถวายภัตตาหาร หรือสิ่งของจากชาวบ้านในเวลาเช้า เรียกว่าการออก บิณฑบาต การออกบิณฑบาตของพระภิกษุเป็นกิจวัตรที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ให้เป็นหน้าที่ของ พระภิกษุสามเณรตั้งแต่สมัยพุทธกาล

โดยพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการบิณฑบาตรว่าเป็นกิจอันประเสริฐ(หรือในสามัญเรียกว่า การ “โปรดสัตว์”) เพราะการออกบิณฑบาตนั้นนับว่าเป็นการเผยแผ่พระศาสนาทางหนึ่งด้วย ดังใน สมัยพุทธกาลที่พระภิกษุสงฆ์จะเทศนาโปรดแก่บรรดาชาวบ้านซึ่งมาร่วมกันทำบุญ อันเป็นต้นเหตุ แห่งการสวดให้พรหลังภัตตกิจในปัจจุบันนี้

ความหมายโดยนัย

1. คำนี้หมายถึงเป็นคำเรียกก้อนข้าวที่ชาวบ้านใส่ลงในภาชนะรองรับ เช่น บาตรของ พระภิกษุ

บิณฑบาต ในคำวัดหมายถึงอาหารสำหรับถวายพระซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งใน ๔ สำหรับพระสงฆ์ จะถวายโดยใส่บาตร หรือ ใส่ภาชนะอื่นใดก็เรียกเหมือนกัน

2. บิณฑบาตหมายถึงการที่ภิกษุสามเณรไปรับอาหารที่เขาถวายโดยบาตรก็ได้ เช่น ใ้ว่า “พระออกไปบิณฑบาตกันแต่เช้ายังไม่กลับจากบิณฑบาตเลย”

3. บิณฑบาต หมายถึงการที่พระสงฆ์ขอร้องมิให้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด เช่น ใ้คำว่า “อาดมาขอบิณฑบาตเถอะ อย่าถึงกับฆ่าแกงกันเลย”

4. บิณฑบาต มักเขียนผิดว่าไปว่า บิณฑบาตร โดยอาจเข้าใจว่าเป็นคำเดียวกับ บาตร ซึ่ง ออกเสียงเหมือนกัน

(พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ. 2548)

๒.๔.๑ การตักบาตร

การตักบาตร คือประเพณีอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธปฏิบัติกันมาแต่สมัยพุทธกาล พระภิกษุจะ ถือบาตรออกบิณฑบาตเพื่อรับอาหารหรือทานอื่นๆ ตามหมู่บ้านในเวลาเช้า ผู้คนที่ออกมาตักบาตร จะนำของทำทานต่างๆ เช่น ข้าว อาหารแห้ง มาถวายพระ

ประเพณีนี้ชาวพุทธถือกันว่าเป็นการสร้างกุศล และถือว่าเป็นการแผ่ส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย โดยเชื่อกันว่าอาหารที่ถวายไปนั้นจะส่งถึงญาติผู้ล่วงลับด้วยเช่นกัน

๒.๔.๒ กฎของพระภิกษุที่เกี่ยวกับการตักบาตร

พระภิกษุนั้นจะออกบิณฑบาตทุกวัน อันเนื่องมาจากกฎของพระภิกษุมืออยู่ว่า พระภิกษุไม่สามารถที่จะเก็บอาหารข้ามคืนได้

เวลาที่พระภิกษุออกบิณฑบาต พระภิกษุจะใช้ 2 มือประคองบาตรเอาไว้แล้วเดินในกิริยาสำรวม พระภิกษุจะไม่เอ่ยปากขออาหารจากผู้คน หรือแสดงกิริยาในการขอ โดยส่วนมากแล้วเวลาที่พระภิกษุออกบิณฑบาตคือ ตั้งแต่ช่วงเช้ามีด (ประมาณ 5 นาฬิกา อาจจะเร็วหรือช้ากว่านี้บ้างเล็กน้อยในแต่ละท้องถิ่น) จนถึงก่อน 7 นาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาที่พระภิกษุฉันอาหารมื้อเช้า

เมื่อเวลามีคนให้ทาน พระภิกษุต้องรับทานที่คนให้ทั้งหมด ไม่สามารถที่จะเลือกได้ว่าจะรับหรือไม่รับ หรือบอกกับผู้คนที่ว่าตนต้องการสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่อย่างไรก็ดี มีทานบางชนิดที่พระภิกษุไม่สามารถรับได้ นั่นคือ

1. ทานที่ได้มาโดยวิธีการทุจริต เช่น ได้มาจากการขโมย และพระภิกษุรู้ว่าบุคคลคนนั้นได้ขโมยของนั้นเพื่อที่จะให้ทานแก่ตน
2. เนื้อสัตว์ที่ต้องห้ามตามหลักศาสนาพุทธ (เช่น เนื้อคน, เนื้อช้าง เป็นต้น)
3. เนื้อสัตว์ที่ได้มาจากการที่บุคคลคนนั้นตั้งใจที่จะฆ่าสัตว์โดยมีจุดประสงค์หลักคือเพื่อที่จะเอาเนื้อมาถวายพระภิกษุโดยเฉพาะ และพระภิกษุรู้ว่าเนื้อนั้นมาจากการฆ่าเพื่อที่จะนำมาถวายตนโดยเฉพาะ
4. ผลไม้ที่มีเมล็ด บุคคลที่ตักบาตรไม่สามารถถวายผลไม้ที่มีเมล็ดได้ เพราะถือว่าเมล็ดนั้นยังสามารถที่จะให้กำเนิดชีวิตได้อยู่ ถ้าจะถวายต้องเอาเมล็ดออกก่อน
5. วัตถุดิบในการทำอาหาร เช่น ข้าวสาร, แป้ง เพราะตามหลักของศาสนานั้นไม่อนุญาตที่จะให้พระภิกษุประกอบอาหาร

หมายเหตุ ในปัจจุบัน กฎข้อที่ 4 และ 5 สามารถอนุโลมได้ เนื่องจากชีวิตสังคมปัจจุบันที่เร่งรีบผู้คนอาจจะไม่มีเวลาที่จะเตรียมอาหารมากนัก โดยหน้าที่ในการเตรียมอาหารนั้นจะเป็นหน้าที่ของเด็กวัด

๒.๔.๓ วิธีการตักบาตรโดยทั่วไป

ผู้คนที่นำของที่เอามาตักบาตรจะยืนรออยู่ตรงทางที่พระภิกษุเดินผ่าน ส่วนมากของที่ผู้คนใช้นิยมตักบาตรเป็นหลักคือข้าว โดยก่อนที่พระภิกษุเดินทางมาถึงจะมีการนำถ้วยข้าวจบที่ศีรษะแล้วอธิษฐาน เมื่อพระภิกษุเดินทางมาถึงพระภิกษุจะหยุดยืนอยู่ตรงหน้าคนที่ตักบาตรแล้วเปิดฝาบาตร ก่อนที่จะตักบาตรคนที่ตักบาตรจะต้องถอดรองเท้าก่อน จากนั้นคนที่ตักบาตรจะนำทานที่ตนมีถวายพระ เมื่อให้เสร็จแล้วพระจะให้พร คนที่ตักบาตรประนมมือรับพร (โดยปกติแล้วจะนิยมคุกเข่าหรือนั่งยองๆ ประนมมือ) ขณะที่ให้พรคนที่ตักบาตรอาจจะมีการกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศล

ให้กับผู้ที่ล้วงลับ (การกรวดน้ำนั้นอาจจะทำขณะที่พระให้พรหรือหลังจากการตักบาตรเสร็จสิ้นก็ได้) หลังจากทีพระภิกษุให้พรแล้วก็ป็นอันเสร็จพิธี

๒.๔.๔ การตักบาตรในวันพระ

ในวันพระ ทุกขึ้น/แรม 8/15ค่ำ โดยทั่วไปพระภิกษุจะไม่มีกรออกบิณฑบาต ผู้คนจะนำทานไปถวายที่วัด และวันนั้นพระภิกษุจะมีการเทศนาธรรมที่วัด โดยคตินิยมการเข้าวัดทำบุญนั้น น่าจะมีมาแต่สมัยพุทธกาลที่ชาวพุทธไปวัดเพื่อรับฟังพระธรรมเทศนาและนำจตุปัจจัยไปถวายพระสงฆ์ ในอดีตการไปทำบุญตักบาตที่วัดวันพระนับว่าเป็นการไปพบปะเพื่อนฝูงญาติมิตรและแสดงออกถึงความสามัคคีของคนในชุมชนที่ได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ในเมืองใหญ่ ๆ ที่มีความเร่งรีบเช่นกรุงเทพฯ บางวัดจะมีการเทศนาที่วัดอย่างเดียวโดยไม่มีการจัดทำบุญตักบาตร ส่วนพระสงฆ์จะออกเดินบิณฑบาตเพื่อโปรดชาวพุทธตามปกติ

๒.๔.๕ เกร็ดเล็กเกร็ดน้อยในการตักบาตร

คำว่าตักบาตรนั้น สามารถที่จะเรียกว่าใส่บาตรก็ได้ ในบางที่มีคนสงสัยว่าตกลงแล้วเรียกว่าตักบาตรหรือใส่บาตรกันแน่ - ก็ว่ากันว่าคำว่าตักบาตรนั้นมาจากกริยาอาการที่ใช้ทัพพีตักข้าวใส่บาตรพระ แต่ในปัจจุบันนี้เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ผู้คนใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบมากขึ้น ผู้คนจึงนำข้าวสารหรือของอื่นๆ ใส่ถุงหรือกล่อง เมื่อถึงเวลาตักบาตรจะได้สะดวกที่จะหยิบของใส่ได้ทันที คำว่าใส่บาตรจึงถือว่าเป็นวิวัฒนาการทางภาษาเพื่อสอดคล้องกับยุคปัจจุบัน สรุปว่าใช้ได้ทั้ง 2 อย่างตามปกติผู้คนจะถือว่า ของที่นำมาถวายพระจะต้องเป็นของที่ดีที่สุดเสมอ ดังนั้นผู้คนจะจัดเตรียมทานที่ดีที่สุดตามกำลังที่หาได้ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อพิเศษเล็กน้อยเกี่ยวกับทานที่ให้ (ความเชื่อนี้เป็นความเชื่อส่วนบุคคล) เช่น ข้าวที่ถวายพระนั้นควรจะเป็นข้าวที่หุงสุกใหม่ๆ ร้อนๆ ยิ่งข้าวร้อนเท่าไรบุญกุศลจะยิ่งแรงมากขึ้นเท่านั้น, ถวายน้ำตาลแก่พระเพื่อที่จะส่งผลให้ชีวิตคู่มีความหวานสดชื่นดั่งน้ำตาล เป็นต้น ปกติแล้วทานที่ให้มักจะเป็นอาหาร แต่ในบางท้องที่รูปแบบทานที่ให้ บางครั้งอาจเป็นทานในรูปแบบอื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเทศกาลสำคัญด้วย เช่น ในวันออกพรรษาที่ จ. สระบุรี จะมีการตักบาตรดอกไม้ ผู้คนจะนำดอกไม้มาใส่บาตร หรือในเดือนยี่ที่ ต. หนองโน อ. เมืองสระบุรี จะมีพิธีตักบาตรข้าวหลามจี เป็นต้น

๒.๔.๖ ข้อห้ามเกี่ยวกับบาตรและบิณฑบาตในพระไตรปิฎก

ห้ามเก็บบาตรเกิน ๑ ลูกไว้เกิน ๑๐ วันภิกษุเก็บบาตรอดิเรก (คือเกิน ๑ ลูก ซึ่งเกินจำเป็นสำหรับใช้เป็นประจำ)ไว้เกิน ๑๐ วัน ต้อง นิสสัคคิยาปาจิตตีย์

-ห้ามขอบาตรเมื่อบาตรเป็นแผลไม่เกิน ๕ แห่งภิกษุขอบาตร ต้องนิสสัคคิยาปาจิตตีย์ ภายหลังมีเรื่องเกิดขึ้น จึงทรงผ่อนผันให้ขอได้ ในเมื่อบาตรหาย หรือ บาตรแตก หรือ บาตรเป็นแผลเกิน ๕ แห่ง

- ห้ามรับบิณฑบาต เกิน ๓ บาตร ภิกษุเข้าไปสู่สกุล ถ้าเขาปวารณาด้วยขนมหรือข้าวสัตตผง เพื่อนำไปได้ตามปรารถนา ฟังรับเพียงเต็ม ๒-๓บาตร ถ้ารับเกินกว่านั้น ต้องปาจิตติย์
- ห้ามชวนภิกษุไปบิณฑบาตด้วยแล้วไล่กลับ ทรงปรับอาบัติปาจิตติย์แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด.
- ห้ามเล่นซ่อนบิณฑบาตของภิกษุอื่น ภิกษุซ่อนบาตร จีวร กลองเขม ประคดเอว ของภิกษุ แม้เพื่อจะหัวเราะเล่น ต้องปาจิตติ
- ห้ามใช้บาตรที่ทำด้วย ทอง,เงิน,แก้วมณี,แก้วไพฑูรย์,แก้วผลึก,สำริด,แก้วหุง,ตีบุก ,สังกะสี,ทองแดง(รวมเป็น ๑๑ ทั้งบาตรไม้) ทรงอนุญาตบาตรสองชนิด คือ บาตรเหล็ก และบาตรดิน.
- ทรงอนุญาตให้ใช้เชิงบาตร(เพื่อกันบาตรเสียดสี) แต่ไม่อนุญาตเชิงบาตรที่ทำด้วยทอง เงิน หรือวิจิตรงดงาม ทรงอนุญาตที่ทำด้วยตีบุกและสังกะสี
- ทรงห้ามเก็บบาตรทั้งที่ยังเปียกน้ำ ทรงอนุญาตให้ตากแดดหรือเช็ดให้หมดน้ำ ตากแล้วจึงเก็บบาตร ทรงห้ามเก็บบาตรไว้กลางแดด ทรงอนุญาตให้ตากไว้กลางแดดครู่หนึ่งแล้วจึงเก็บ.
- ทรงอนุญาตที่รองบาตร เพื่อกันบาตรถูกลมพัดกลิ้งไปแตก, ทรงห้ามเก็บบาตรบนพนักบนพริ่ง (ชานนอกพนัก).
- ทรงอนุญาตเครื่องรองบาตรเวลาคว่าบาตร(ไม่ให้ปากบาตรครูดกับพื้น) เป็นเครื่องรองหญ้าหรือผ้าก็ได้.
- ทรงอนุญาตชั้นเก็บบาตร(เพื่อกันปลวกขึ้นผ้าหรือเสื่อที่รองบาตร), ทรงอนุญาตภาชนะปากกว้างสำหรับวางบาตร(เพื่อกันบาตรกลิ้งตกลงมาจากชั้น), ทรงอนุญาตถุงบาตร(เพื่อกันมิให้กันบาตรครูดกับภาชนะ สำหรับเก็บ),ทรงห้ามแขวนบาตร(ไว้กับสิ่งที่ยื่นออกมาจากข้างฝา เช่น สูกประสัก), ทรงห้ามเก็บบาตรไว้บนเตียง,บนตั่ง,บนตัก,บนรม(เพื่อกันตกแตก). อนึ่ง ทรงห้ามผลักบานประตูเมื่อยังถือบาตรอยู่ และ ห้ามใช้กะทะดิน,กะโหลกน้ำเต้า,กะโหลกหัวผีต่างบาตร นอกจากนี้ยังทรงห้ามทั้งเศษอาหาร,ก้างปลา,กระดูกเนื้อ, และน้ำอันเป็นเดน เช่น น้ำวันปากลงในบาตร.

๒.๔.๗ การคว่ำบาตร

การคว่ำบาตรคือการไม่ยอมรับอาหารจากผู้นั้น ไม่ติดต่อเกี่ยวข้องกับวัชณะลิจฉวี เป็นพวกของพระเมตติยะและภุมมชกะ รู้ว่าพระพวกนั้นไม่ชอบพระทัฬหฬลบุตร(ผู้เป็นอรหันต์) จึงวางอุบายกำจัดพระทัฬหฬลบุตร โดยไปฟ้องพระพุทธรเจ้าว่า พระทัฬหฬลบุตรทำชั่วด้วยภริยาของตน. พระผู้มีพระภาคทรงประชุมสงฆ์ ได้สวนได้ความเป็นสัตย์ว่า เป็นการแก่งใส่ความกันจึงทรงแนะนำสงฆ์ให้ลงโทษคว่ำบาตรแก่วัชณะลิจฉวี.

ทรงกำหนดองค์ ๘ สำหรับอุบาสกที่ควรคว่ำบาตรคือ ๑. ขวนขวายเพื่อเสื่อมลามกแก่ภิกษุ ๒. ขวนขวายเพื่อความเสียหายแก่ภิกษุ ๓. ขวนขวายเพื่ออยู่ไม่ได้แก่ภิกษุ ๔. ต่ำ หรือ บริภาษภิกษุ ๕. ทำภิกษุให้แตกกับภิกษุด้วยกัน ๖. ดิเตียนพระพุทธร ๗. ดิเตียนพระธรรม และ ๘. ดิเตียนพระสงฆ์.

ต่อจากนั้นทรงแสดงวิธีสวดประกาศคว่ำบาตรโดยละเอียด. เมื่อพระอานนท์ไปแจ้งให้วัชฌะลิจฉวี ทราบว่า บัดนี้สงฆ์ได้คว่ำบาตร ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยแล้ว วัชฌะลิจฉวีเสียใจถึงสลบ มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต จึงแนะนำให้ไปกราบทูล ขอขมาพระผู้มีพระภาค ซึ่งวัชฌะลิจฉวีได้ปฏิบัติตาม. เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่าวัชฌะลิจฉวีสำนึกตนยอมรับผิด จึงตรัสแนะนำให้สงฆ์ประกาศหายบาตร โดยให้วัชฌะลิจฉวีเข้าไปกราบสงฆ์ขอให้หายบาตร แล้วให้สงฆ์สวดประกาศหายบาตร.

๒.๔.๘ วัตรของภิกษุผู้บิณฑบาต

ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต เมื่อจะเข้าหมู่บ้าน ฟังนุ่งห่มให้เรียบร้อย และปฏิบัติตนขณะเข้าบ้าน(เหมือนภิกษุผู้เข้าไปฉันในบ้าน) ตามเสขียวัตถ์ เมื่อจะเข้าสู่ที่อยู่ ฟังสังเกตทางเข้าออก ไม่ฟังเข้าออกโดยรีบด่วน ไม่ฟังยืนไกลเกินไปหรือใกล้เกินไป ไม่ฟังยืนนานเกินไปหรือเร็วเกินไป ฟังสังเกตว่า เขาใครจะถวายอาหารหรือไม่ ถ้าเขาแสดงอาการ ฟังยืนอยู่ เมื่อเขาถวายอาหาร(ใส่บาตร)ฟังยกสังฆาฏิด้วยมือข้างซ้าย ส่งบาตรออกด้วยมือข้างขวา จับบาตรด้วยมือทั้งสองรับอาหาร. ไม่ฟังมองหน้าของผู้ถวายอาหารฟังสังเกตดูว่า เขาทำอาการจะถวายแกงหรือไม่ ถ้าเขาแสดงอาการ ฟังยืน(รอ) อยู่ เมื่อเขาถวายเสร็จแล้ว ฟังปิดบาตรด้วยสังฆาฏิ กลับไปด้วยดี ไม่รีบด่วน.(ต่อจากนั้นทรงแสดงเสขียวัตถ์เนื่องในการเข้าบ้านทุกข้อที่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตพึงปฏิบัติ) เมื่อเสร็จการบิณฑบาตแล้ว รูปใดกลับก่อน ฟังปูอาสนะ(ที่นั่ง) ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ ฟังล้างภาชนะใส่เศษอาหารตั้งไว้ ฟังตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ ผู้ใดกลับจากบิณฑบาตในภายหลัง ถ้ามีของฉันเหลือ ถ้าปรารถนาก็ฟังฉัน ถ้าไม่ปรารถนาก็ฟังเททิ้งเสียในที่ไม่มีของเขียวสดหรือเทลงในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ ฟังเก็บอาสนะ เก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างภาชนะใส่เศษอาหารเก็บไว้ เก็บน้ำดื่ม น้ำใช้ กวาดโรงฉัน ผู้ใดเห็นหมอน้ำดื่ม น้ำใช้ หมอน้ำชำระล้างเปลา ฟังตักน้ำใส่ ถ้าไม่สามารถ ฟังเรียกภิกษุรูปที่ ๒ มา ด้วยใช้มือแสดงให้ทราบว่าจะรดกน้ำใส่ ไม่ฟังเปล่งวาจาในเรื่องนั้น.

๒.๔.๙ การออกแบบเส้นทางบิณฑบาตคือการกำหนดก่อตั้งวัด

คัดจากบันทึกประจำวันของ ท่านพุทธทาสปิ พ.ศ.๒๔๘๕ สะกดตามต้นฉบับ(ตัวเข้มเน้น โดยผู้เขียน)

อาทิตย์ ๑๑ มกร. สวนโมกข์

เข้านี้ ได้แยกทางเดินบิณฑบาตรสายใหม่ขึ้นอีกสายหนึ่ง เนื่องจากมีพระทั้งหมด ๘ รูป เราเผด็จสายใหม่ที่ว่านี้ขึ้น, เดินทางล่าง ผ่านหัวถนน, หัวเลน, โรงพระนัดสิด, โรงสี, หลุ่ทำวัดใหม่ วกไป ถนนนอก กลับผ่านป่าช้าแขก. ในวันแรกทั้งที่ไม่มีใครรู้ ได้ตั้งบาตรกับขนมบ้าง....

จันทร์ ๑๒ มกร, สวนโมกข์

วันนี้ ทางบิณฑบาตรสายใหม่ ได้มีผู้เอาใจใส่มากขึ้น จนแน่ใจว่าจะไม่เดือดร้อน
ถ้าจะมีพระสัก ๑๕ รูป....

อังคาร ๑๓ มกร. สวนโมกข์

(๒๑.๐๐) การบิณฑบาตรสายใหม่วันนี้ แสดงความมั่นใจมากขึ้นอีก. กลับมาถึงวัดนี้
แล้ว มีชาวบ้านหลายคนนำปิ่นโตมาเลี้ยงเสร็จการฉัน คุยกันตามสมควร แล้วลากลับ..

พุธ ๑๔ มกร. สวนโมกข์

(๒๓.๐๐) การบิณฑบาตรสายใหม่เมื่อเช้าดีขึ้นอีก, เป็นอันยุติแน่นอนว่าเดินสายล่าง ถึง
บ้านหน้าฟุ้ง กลับเพียงแค่นั้น กลับทางเดิน กินเวลา ๓๗ นาที.....

บันทึกดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการวางแผนเส้นทางในการบิณฑบาตอันมีอยู่จริงใน
สงฆ์(ไม่เฉพาะฆราวาส) เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการจัดการเช่น การจัดเส้นทาง, การคาดประมาณ
ภัตตาหารและจำนวนภิกษุที่จะรองรับได้, การทดสอบเส้นทางและปริมาณภัตตาหาร, และการจัดตั้ง
เส้นทางในที่สุด

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย ขอบเขตการวิจัย และวิธีดำเนินการวิจัย

กระบวนการวิจัยเป็นสหวิทยาการที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงประมาณ กล่าวโดยสรุปงานวิจัยชิ้นนี้ประกอบด้วย ๓ ส่วนหลัก มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ระเบียบวิธีวิจัยส่วนที่ ๑ สถานภาพและภาวะการดำรงอยู่ของการบิณฑบาตเรือในปัจจุบัน

ระยะเวลา ๕ เดือน

ขอบเขตงานวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย

๑. การสำรวจข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) สถานภาพและภาวะการดำรงอยู่ของกิจกรรมการบิณฑบาตเรือของวัดต่าง ๆ จำนวนประมาณ 50 วัดที่กระจายอยู่ในพื้นที่ศึกษา ในระบบคลองสาขาฝั่งขวาของแม่น้ำแควอันเนื่องมาจากในปัจจุบัน โดยการทำแบบสอบถาม (Questionnaire) กับพระประจำวัดท้องถิ่นหรือชาวบ้าน (ผู้เฒ่าผู้แก่) ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาที่กำหนด เพื่อหาข้อมูลเชิงปริมาณในภาพกว้าง (Quantitative research method) มีรายละเอียดดังนี้
 - สำรวจจำนวนวัดและจำนวนพระที่ยังคงการบิณฑบาตทางน้ำอยู่ในปัจจุบัน
 - สำรวจวิธีการและระยะขอบเขตเส้นทางการบิณฑบาตเรือที่มีในอดีตและปัจจุบัน
 - สอบถามสาเหตุการล่มสลายของการบิณฑบาตเรือ (ปัญหาและอุปสรรค) ช่วงเวลาที่ได้ล้มเลิกกิจกรรมนี้ไป และปัจจัยกระทบการเปลี่ยนแปลงในมุมมองของพระท้องถิ่นโดยสังเขป
๒. การค้นคว้าและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยทางการเมือง (Politics of space) โดยการศึกษาค้นคว้ารายละเอียดบทบัญญัติ, นโยบาย ทิศทางและแนวโน้มการพัฒนาและสนับสนุนของภาครัฐในระดับภูมิภาค (Regional planning) ที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของ 3 องค์ประกอบหลักในงานวิจัยนี้ อันได้แก่ วัด คลอง และ ชุมชนหมู่บ้าน (ดังที่ได้กล่าวในข้างต้น)

อนึ่ง ข้อมูลทั้งสองส่วนข้างต้นนี้จะ เป็นพื้นฐานประกอบการจำแนกระดับความสัมพันธ์ (ประเภทและหมวดหมู่) ระหว่างวัดและชุมชนท้องถิ่น โดยการมองผ่านกิจกรรมบิณฑบาตเรือในฐานะกลจักรทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในมิติทางสังคม

วัฒนธรรม และการเมือง (Socio-cultural and political perspectives) โดยระบบวิธีและรูปแบบการจำแนกต่างๆ (Method of analysis and categorization) ที่เกิดจากกระบวนการดังกล่าวจะเป็นปัจจัยพื้นฐานประกอบการเลือกกรณีศึกษาตัวอย่าง (Case study) ในงานวิจัยส่วนที่ 2 ต่อไป

ในการนี้ การนำเสนอผลการสำรวจจะใช้ระบบการจัดเก็บฐานข้อมูลทางภูมิศาสตร์ (GIS - Geographical Information System) เป็นเครื่องมือในการบันทึกและนำเสนอกลุ่มข้อมูลของวัดในระบบการจำแนกประเภทต่างๆ รวมทั้งแสดงการแบ่งขอบเขตของวัดและชุมชนท้องถิ่น ในมิติทางวัฒนธรรม สังคมและการเมืองอีกด้วย

๓.๒ **ระเบียบวิธีวิจัยส่วนที่ ๒ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และการล่มสลายของการบิณฑบาตเรือในปัจจุบัน**

ระยะเวลา ๑๐ เดือน

ขอบเขตงานวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย

๑. การสำรวจข้อมูลเชิงปฐมภูมิ (Primary data) ในเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) โดยการทำความเข้าใจกระบวนการและวิถีทางสังคมและสภาพแวดล้อม รวมไปถึงปัจจัยผลกระทบและเงื่อนไข ที่นำไปสู่การดำรงอยู่ การล่มสลาย และการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการบิณฑบาตเรือในด้านต่างๆ ดังนี้
 - ด้านกายภาพ (Physical study) โดยการสำรวจสภาพแวดล้อม กายภาพ อันประกอบไปด้วย มวลอาคาร (built-form) ที่ว่าง (space) และทางสัญจร (spatial structure) ของวัดและชุมชนบริเวณโดยรอบพื้นที่ที่ทำการศึกษา
 - ด้านพฤติกรรมการใช้สอย (Behavioural study) โดยการสังเกตการณ์ และสอบถามพฤติกรรมของพระและชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการบิณฑบาตเรือในท้องถิ่นนั้นๆ
 - ด้านทัศนคติและความเชื่อ (Perceptual study) โดยการสัมภาษณ์พระท้องถิ่นและชาวบ้านถึงมุมมอง ทัศนคติ และความคิดเห็นต่อการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และการล่มสลายของกิจกรรมบิณฑบาตเรือในท้องถิ่นของตนและในภาพรวม

การเก็บข้อมูลทางทัศนคตินั้นๆ สามารถทำได้ 2 วิธี คือ 1) การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม (Group interview) ซึ่งเหมาะกับพื้นที่ที่มีความผูกพันเหนียวแน่นในชุมชนมาก เช่นในเขตเกษตรกรรม และ 2) การสัมภาษณ์เดี่ยวแบบเจาะลึก (one-to-one semi-structure interview) ซึ่งเหมาะกับพื้นที่ที่มีการกระจายตัวทางสังคมสูง เช่นในเขตพาณิชย์

ยกรรม ทั้งนี้ภายหลังจากที่ได้ระบุพื้นที่ศึกษาเฉพาะแล้ว คณะวิจัยจะ
ได้ทำการเลือกวิธีการเก็บข้อมูลให้เหมาะสมกับกับลักษณะความเป็น
ชุมชนของพื้นที่ศึกษานั้นๆต่อไป

๒. การค้นคว้าและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) โดยการศึกษาค้นคว้า
เพิ่มเติม รายละเอียดบทบัญญัติ, นโยบาย ทิศทางและแนวโน้มการพัฒนาและ
สนับสนุนของภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาในระดับท้องถิ่น (local
planning) โดยคำนึงถึง 3 องค์ประกอบหลัก อันได้แก่ วัด คลอง และ ชุมชน
หมู่บ้าน (ดังที่ได้กล่าวในข้างต้น)
๓. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปสาเหตุ ปัญหาและอุปสรรคที่ก่อให้เกิดการ
ดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และการล่มสลายของกิจกรรมบิณฑบาตเรือ รวมทั้ง
วิเคราะห์ผลกระทบอันเนื่องมาจากการกำหนดทิศทางการพัฒนาภูมิทัศน์
วัฒนธรรมและบทบัญญัติของภาครัฐ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเกือหนุนและ/หรือ
ขัดแย้งกันในเรื่องการแบ่งเขตแดนของชุมชน (Community boundary) ในเชิง
สังคม วัฒนธรรม และการเมือง (Social and political boundaries)

๓.๓ **ระเบียบวิธีวิจัยส่วนที่ ๓ กระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ และภาค ประชาคม ในการรับรู้และกำหนดภูมิทัศน์วัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่าน กรณีศึกษาบิณฑบาตเรือ**

ระยะเวลา ๓ เดือน

ขอบเขตงานและวิธีดำเนินการดำเนินงาน

คณะวิจัยจะมีการจัดกิจกรรมการสัมมนาวิชาการ เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่
สาธารณะชน รวมทั้งเป็นเวทีกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้และความร่วมมือกัน
ของประชาชนทั้งใหม่และเก่าในท้องที่และบุคคลที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานต่าง ๆ
อาทิเช่น นักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้อง ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจ
ในการตัดสินใจหรือเกี่ยวข้องกับการกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่ และ
ผู้ประกอบการจากภาคเอกชนในพื้นที่ เป็นต้น กิจกรรมนี้จะเป็นการเชื่อมโยง
ความรู้ที่ได้จากการวิจัยให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ในทุกมิติ อัน
จะนำไปสู่การกำหนดทิศทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ที่มีรากฐานมาจากการมี
ส่วนร่วมของประชาคมทุกฝ่ายต่อไป

อนึ่ง ทางคณะวิจัยจะได้มีการเผยแพร่ข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยชิ้นนี้ออกสู่
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆต่อไป

๓.๔ สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล

เนื่องจากคณะวิจัยมีความสนใจถึงปัญหาอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของวัด คลอง และชุมชนหมู่บ้าน ในกระบวนการสร้างสรรค์ทางสังคม (Community constituting processes) คณะวิจัยจึงได้ทำการเลือกพื้นที่ศึกษาที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและกิจกรรมริมคลอง ซึ่งรวมไปถึงกิจกรรมบิณฑบาตเรือ จากอดีตถึงปัจจุบันได้

คลองบางกอกน้อยหรือแม่น้ำแควอ้อมเป็นเส้นทางสายประวัติศาสตร์ ที่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำมาเป็นเวลาช้านาน คลองนี้ได้ชื่อว่าเป็นจุดกำเนิดของการตั้งหลักแหล่ง (ตั้งบ้านแปงเมือง) ของเมืองบางกอก หรือกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน ชุมชนที่ถือกำเนิดสองข้างทางสายน้ำวัฒนธรรมเส้นนี้สะท้อนถึงทั้งภาพในอดีต ที่ครั้งหนึ่งกรุงเทพฯ ได้ชื่อว่าเป็นเมืองน้ำ (Water-based city) ที่มีผู้คนอาศัยและใช้ชีวิตและทำกิจกรรมอยู่ริมคลอง และภาพในปัจจุบันของเมืองใหม่ (Modern city) ที่การคมนาคมและการขยายตัวของชุมชนบนบก (Land-based development) เป็นไปอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้น ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ระบบระเบียบและวิถีปฏิบัติทางสังคม รวมไปถึงกิจกรรมการบิณฑบาตเรือ เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ การศึกษาผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ดังกล่าวจึงมีความน่าสนใจ และจะสามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมคลองของกรุงเทพฯ ในภาพรวมได้ในอนาคต

พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในระบบคลองสาขาฝั่งขวาของแม่น้ำแควอ้อม อันประกอบด้วย คลองบางใหญ่ คลองบางโสน คลองบางนา คลองบางคูเวียง คลองบางรวนง คลองบางม่วง คลองหัวคู คลองปลายบาง และคลองบางขุน โดยมีความเชื่อมโยงกับพื้นที่โดยรอบดังนี้ ทิศเหนือจรดคลองบางใหญ่ ทิศตะวันตกจรดแนวคลองส่งน้ำการประปานครหลวง ทิศใต้จรดถนนนครอินทร์ และทิศตะวันออกจรดคลองแม่น้ำอ้อมและบางส่วนของถนนราชพฤกษ์

อนึ่ง กระบวนการเลือกพื้นที่และกรณีศึกษานั้น มี ๒ ขั้นตอน ประกอบด้วย

๑. การเลือกกลุ่มพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (ส่วนที่ ๑) มีเกณฑ์ในการเลือกดังนี้
 - ด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน (History of settlement) โดยการเลือกพื้นที่ที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น เป็นตลาดน้ำหรือย่านกิจกรรมสำคัญ (District) ที่ตั้งอยู่บนคลองแม่น้ำแควอ้อม ในที่นี้ได้แก่ พื้นที่บริเวณปากคลองบางคูเวียงและคลองบางรวนง ไปจนถึงปากคลองบางใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็ยังเป็นพื้นที่ใหม่ที่เพิ่งจะมีการขยายตัวของชุมชนในระยะเวลาไม่นานนัก ได้แก่ บริเวณหมู่บ้านจัดสรรใหม่ริมถนนวงแหวนรอบนอก และบริเวณสี่แยกถนนวัดนครอินทร์-ดลิ่งชันและถนนรัตนทิเบต-เพชรเกษม (ดูแผนที่ประกอบท้ายเอกสาร)

- ด้านการสัญจร โดยการเลือกพื้นที่บริเวณที่เป็นจุดตัดของทางสัญจร (Node of circulation) ทั้งทางน้ำและทางบก
 - ด้านการขยายตัวของเมือง โดยการเลือกบริเวณที่มีการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่หรือมีระดับความเป็นเมืองที่ต่าง ๆ กัน
๒. การเลือกกรณีศึกษาเฉพาะ (Case study) เนื่องจากข้อจำกัดในด้านเวลาและงบประมาณ จึงเสนอให้ทำการศึกษาเพียง ๒ กรณี โดยเกณฑ์การเลือกนั้นจะเกี่ยวข้องกับ ๓ องค์ประกอบหลัก ได้แก่ วัด คลอง และชุมชนหมู่บ้าน มีรายละเอียดดังนี้
- ระดับความคงอยู่ของกิจกรรมบิณฑบาตเรือ เช่น บริเวณวัดและชุมชนที่ยังคงปฏิบัติกิจกรรมนี้อย่างเหนียวแน่น หรือได้ล้มเลิกไปแล้วไปเป็นระยะเวลาที่ต่าง ๆ กัน
 - ระดับความเข้มข้นของความเป็นชุมชนหมู่บ้านและกิจกรรมริมคลอง
 - ประเภทความสัมพันธ์ของวัดและชุมชนท้องถิ่นในลักษณะต่าง ๆ
- (ข้อมูลได้จากผลการวิเคราะห์ในงานวิจัยส่วนที่ ๑)

ทั้งนี้ ทางคณะวิจัยจะใช้พื้นที่ในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นห้องปฏิบัติการในการบันทึกข้อมูล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดทำรายงานขั้นสุดท้าย

๓.๕ อุปกรณ์การวิจัย

๑. อุปกรณ์ประกอบการสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วย เครื่องมือวัดพิภพทางภูมิศาสตร์ (GIS), กล้องถ่ายรูป, เครื่องอัดเสียง, แถบบันทึกเสียง, สายวัด, เข็มทิศ, สมุดบันทึกภาพ และแผนที่ที่เกี่ยวข้องต่างๆ
๒. อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ประกอบการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล ประกอบด้วย เครื่องคอมพิวเตอร์ ๒ เครื่อง, ซอฟต์แวร์โปรแกรมการจับเก็บฐานข้อมูลทางภูมิศาสตร์ (GIS - Geographical Information System), เครื่องพิมพ์เอกสารสี, หมึกพิมพ์สีและขาว-ดำ
๓. อุปกรณ์อื่นๆ ได้แก่ อุปกรณ์เขียนแบบประกอบการวิเคราะห์และบันทึกข้อมูล และอุปกรณ์สำนักงานประกอบการจัดทำรายงานและติดต่อประสานงาน
๔. อุปกรณ์การวิจัยที่สำคัญที่สุดของการวิจัยเชิงคุณภาพคือ ตัวผู้วิจัย

บทที่ 4

สถานการณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมบิณฑบาตเรือ

“ต่อจากนั้นจึงมาลงเรือพายไปจอดตามหน้าร้านหรือหน้าบ้าน ซึ่งพวกผู้หญิงหมอบ ๆ ก้ม ๆ พนมมือนิมนต์ แล้วตักข้าวสุกใส่บาตรให้ทัพพีใหญ่ พร้อมด้วยปลา ผักผลไม้และขนม เมื่อเวียนจนจบทางและบาตรเต็มแล้ว ท่านก็กลับไปสู่วัด” (สังฆราช ปาลเลกัวซ์ ๒๓๙๗)

ผลการวิจัยในบทนี้เป็นการอธิบายเพื่อจะตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า

- กิจกรรมบิณฑบาตเรือในปัจจุบันมีแนวโน้มอย่างไร กำลังเสื่อมหายไปหรือไม่ถ้าใช่จะมีปัจจัยใดที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนี้ยังดำรงอยู่
- และ การกำหนดบทบาทความเป็นเมืองใหญ่ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนจะมีผลขัดแย้งหรือสอดคล้องต่อการกำหนดภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทยอย่างไร

๔.๑ สถานการณ์บิณฑบาตเรือในภูมิภาค

ผลการศึกษาในสถานการณ์บิณฑบาตเรือในภาพรวมของภูมิภาคและจังหวัดนนทบุรี ประกอบด้วย

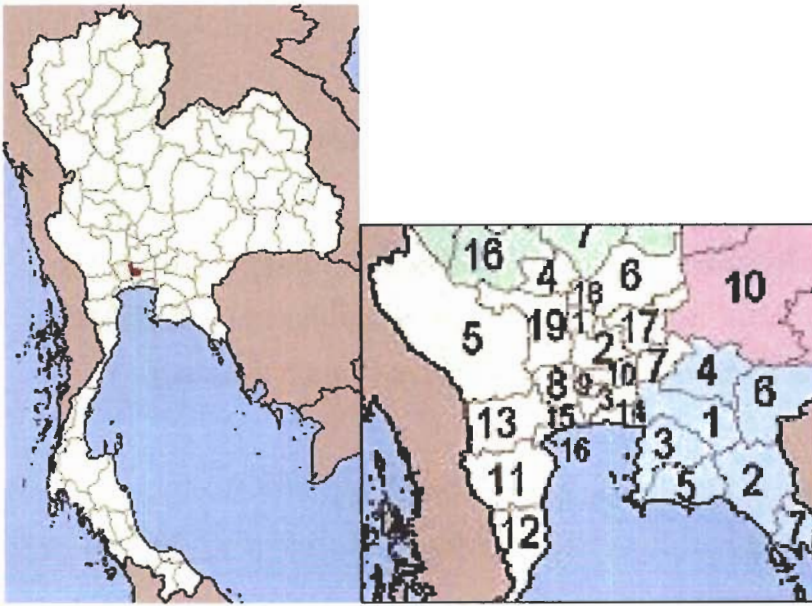
- การประเมินความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม
- การจำแนกประเภทวัดจากการบิณฑบาตเรือในประเทศไทย
- สถานการณ์บิณฑบาตเรือโดยรวมของจังหวัดนนทบุรี ณ พ.ศ. ๒๕๕๐
- สถานการณ์บิณฑบาตเรือระหว่างนนทบุรีและสมุทรสงคราม

๔.๑.๑ การประเมินความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม

ดังที่ได้กล่าวอย่างละเอียดในแง่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบทที่สองแล้ว ว่า การบิณฑบาตเรือ นั้น เป็นปรากฏการณ์ที่จะมีขึ้นได้ผ่าน เหตุปัจจัยทางด้านนิเวศวิทยาและทางสังคม กล่าวคือต้องเกิดในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีระบบคลองที่มีกระแสไหลอ่อนเหมาะกับการพายเรือมีอุปสรรคตามธรรมชาติของการสัญจรทางบกเช่นการเป็นเรือกสวนแบบมีร่องสวน และมี ปัจจัยทางสังคมคือเป็นสังคมศาสนาพุทธ ที่มีวัดเป็นศูนย์กลางความสัมพันธ์กับชุมชน

ดังนั้น กรอบที่แคบลงมาจากด้านระบบนิเวศน์ทำให้เหลือพื้นที่ภาคกลางในประเทศที่มีเหตุปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงอยู่ของการบิณฑบาตทางเรือ ในที่นี้จะพิจารณาจากตัวแปรต้นอย่างง่ายได้แก่ จำนวนวัดในแต่ละจังหวัด และ ขนาดพื้นที่จังหวัด ทำให้เราพอทราบความหนาแน่นของ

วัดต่อพื้นที่ซึ่งใช้เป็นดัชนีเบื้องต้นที่ทำให้เราเข้าใจระดับความเข้มข้นทางด้าน ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยรวมของภาคกลาง

แผนที่ 4-1 แสดงประเทศไทยเน้นสีแดงแสดงจังหวัดนนทบุรี และ **แผนที่ 4-2** ส่วนขยายภาคกลาง โดยจังหวัดสำคัญทางวัฒนธรรมในที่นี้ ได้แก่ 3-กรุงเทพมหานคร, 2-อยุธยา, 9-นนทบุรี, 16-สมุทรสงคราม, 1-อ่างทอง (ที่มา: วิกิพีเดีย สารานุกรมออนไลน์)

PROVINCES	area (sq.km.)	Wat no.	Index of Watno./ Area
Nonthaburi	622.38	207	0.332594235
BANGKOK	1536.582	432	0.281143473
Samutsongkram	416.7	110	0.263978882
Angthong	968	221	0.228211483
Singhบุรี	822.478	153	0.186023213
Ayuthaya	2,556.64	448	0.175229989
Samutprakarn	1,004.10	123	0.122497759
Pratumthani	1,525.90	180	0.117963169
Lamphun	4,505.88	352	0.078120111
Samut Sakhon	872.3	19	0.021781497

ตารางที่ 4-1 แสดงความลำดับความเข้มข้นทางวัฒนธรรมของ 10 จังหวัดในประเทศไทย

เมื่อพิจารณาดารางข้างบน จะพบว่าจังหวัดที่มีจำนวนมากที่สุดสามอันดับแรกได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา , กรุงเทพมหานคร และ ลำพูน ตามลำดับ ส่วนเมื่อพิจารณาจากขนาดพื้นที่แล้วพบว่าจังหวัดที่มีพื้นที่เล็กที่สุดสามอันดับแรกได้แก่ จังหวัด สมุทรสงคราม, นนทบุรี, สิงห์บุรี ตามลำดับ

อย่างไรก็ตามเมื่อนำตัวแปรทั้งสองมาสัมพันธ์กันในแง่ของจำนวนวัดต่อพื้นที่ พบว่าจังหวัดที่มีความเข้มข้นทางวัฒนธรรมอย่างง่ายนี้สามอันดับแรกได้แก่ นนทบุรี กทม.และสมุทรสงครามตามลำดับ แต่เมื่อพิจารณาถึงความเป็นเมืองหลวงของกทม.ที่ไม่ควรนำมาเปรียบเทียบกับจังหวัด ก็คงเหลือ นนทบุรี สมุทรสงคราม,และอ่างทอง แต่เมื่อพิจารณาจากฐานเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมเรียกสวนยกทรง ที่สอดคล้องกับสภาพนิเวศด้วยกันจึงตัดจังหวัดอ่างทองซึ่งพื้นที่เป็นเกษตรกรรมนาข้าว ในระยะแรกของการวิจัย

๔.๑.๒ การจำแนกประเภทวัดจากการบิณฑบาตในประเทศไทย

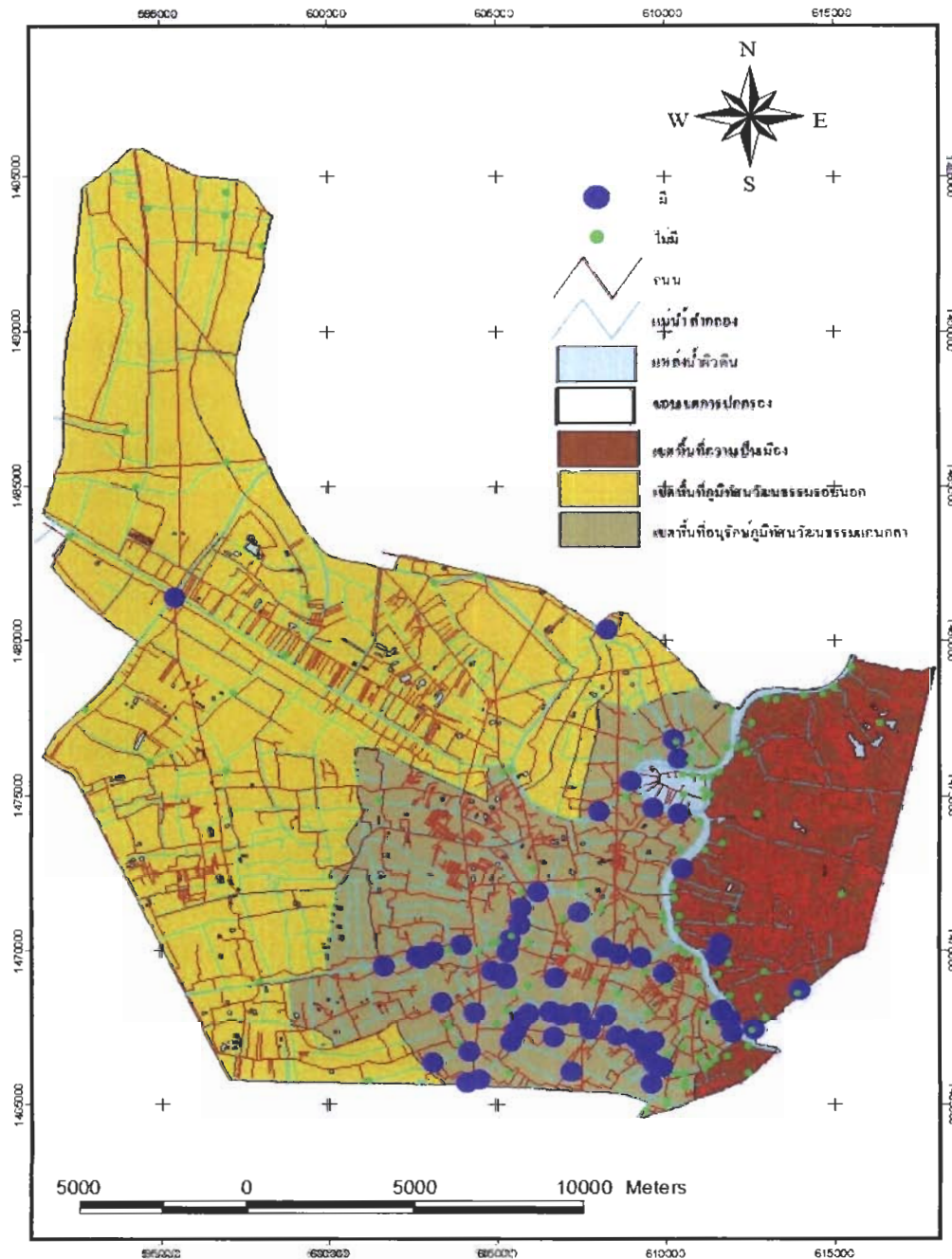
การบิณฑบาตทางน้ำหรือบิณฑบาตทางเรือนี้เท่าที่ค้นคว้าพบว่าปรากฏอยู่ในภูมิภาคกลาง เราอาจพิจารณาประเภทของวัดได้จากวิธีการบิณฑบาต พบว่าแบ่งออกเป็น 4 ประเภท

1. วัดที่มีการบิณฑบาตทางน้ำ หรือ บิณฑบาตเรือ อย่างเดียว พบว่าเป็นวัดดั้งเดิมในตำบลบางขุนทองเขตอำเภอบางกรวย ได้แก่ วัดโพธิ์เอน วัดไทยเจริญ วัดบางไกรนอก และวัดจำปา ล้วนแล้วแต่ เป็นวัดโบราณมีอายุเก่าแก่กว่า๒๐๐ ปีทั้งสิ้นจัดว่ามีความเป็นของแท้ (Authenticity) ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเรียกสวนจังหวัดนนทบุรี
2. วัดที่มีการบิณฑบาตทางน้ำและทางบกควบคู่กันไป สามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่มย่อยได้แก่
 - 2.1 วัดที่ดำรงกิจบิณฑบาตทั้งทางน้ำและทางบกควบคู่กันไปทุก ๆ วัน ได้แก่ วัดในพื้นที่เรียกสวนซึ่งเดิมใช้การบิณฑบาตทางเรือมาแต่เดิมแต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมหานครก็มีการปรับเปลี่ยนตามระบบถนนที่เกิดขึ้นใหม่ หรือ เป็นวัดที่มีปัจจัยทางภูมิศาสตร์เอื้อมาแต่เดิม
 - 2.2 วัดที่ดำรงกิจบิณฑบาตทางเรือในฤดูน้ำหลาก และ ดำรงกิจบิณฑบาตสายเดินในฤดูน้ำแห้ง จึงใช้กิจทั้งสองแบบสลับกันไปในแต่ละช่วงฤดูกาลของปี พบว่ามีในพื้นที่น้ำหลากเป็นพื้นที่ลุ่มตะพักน้ำ ในจังหวัด อยุธยา, อ่างทอง ,สุพรรณบุรี เป็นต้น วัดในกลุ่มนี้จึงไม่อยู่ในเขตเรียกสวน แต่มักอยู่ในเขต นาปรัง
3. วัดซึ่งเคยมีกิจบิณฑบาตทางน้ำแต่ได้เลิกไปแล้ว พบในเขตเรียกสวนที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เช่นใน จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดสมุทรสงคราม
4. วัดที่ดำรงกิจบิณฑบาตทางเดินเป็นกิจวัตรแต่เพียงอย่างเดียว ได้แก่วัดส่วนใหญ่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย

อย่างไรก็ตามการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์บิณฑบาตทางน้ำเป็นเรื่องที่เพิ่งเริ่มต้น เราอาจพบข้อมูลใหม่ๆที่มีความสำคัญเพิ่มเติมในอนาคตได้

๔.๑.๓ สถานการณ์บิณฑบาตเรือของจังหวัดนนทบุรี ณ พ.ศ. ๒๕๕๐¹

ขณะที่ศึกษาวิจัย จังหวัดนนทบุรีประกอบด้วยวัดทั้งสิ้น 189 วัด เป็นวัดมหานิกาย 182 วัด วัดธรรมยุตินิกาย 6 วัดกับหนึ่งที่พักสงฆ์ป่า โดยเป็นอารามหลวง 5 วัด โดยทั้งสองนิกายต่างมีจารีตการบิณฑบาตทางเรือ เช่นเดียวกัน สำหรับวัดนิกายธรรมยุตยังคงมีการบิณฑบาตเรือ ที่วัดท่าบรรเทิงธรรม อ.บางใหญ่

แผนที่ 4-3 แผนที่แสดงตำแหน่งวัดที่มีการบิณฑบาตทางน้ำและไม่มีจังหวัดนนทบุรี พ.ศ.2550

¹ ผวนกรวมข้อมูลของโครงการวิจัย การจัดทำแผนแม่บทพื้นที่สีเขียวจังหวัดนนทบุรี 2550

Amphur	area(sq.km.)	Wat no.	Index wat/area	Aqua binthabart Wat
Nonthaburi- city	77,09	47	0,635621	14 (29.7%)
Bangkray	57,41	48	0,801254	28 (53%)
Bangyai	96,4	25	0,238589	18 (72%)
Bangbuathong	116,44	10	0,094469	2(20%)
Sainoi	186,02	13	0,075261	3 (23%)
Pakkred	89,02	39	0,438104	8(20.5%)
Total	622,38	182	<i>(just quit 66)</i>	73 (40.1%)

ตารางที่4-2แสดงการบิดขนาดทางน้ำของวัดรายอำเภอหนทบุรี(เฉพาะ มหาิกาย)

หากมองข้อมูลอย่างหยาบๆ ตามตารางที่4-2 จะพบว่า อำเภอที่คงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมเดิมเมื่อมองจากตัววัดด้านสถานการณ์การบิดขนาดทางน้ำ คือ อำเภอบางใหญ่ซึ่งมีวัดที่ยังคงบิดขนาดเรืออยู่ถึง ร้อยละเจ็ดสิบสอง สูงกว่า อำเภอบางกรวย ซึ่งเป็นอันดับสองอยู่เกือบ ร้อยละยี่สิบ อย่างไรก็ตามขอบเขตการปกครองแบบอำเภอหยาบเกินกว่าจะมองเห็นแผนที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้

ช่วงต่อไปจะอภิปรายข้อมูลในระดับตำบลซึ่งในที่นี้จะใช้ตำบลการปกครองเป็นหน่วยพิจารณา เมื่อเรียงตามลำดับอำเภอที่มีสถานะในภูมิทัศน์วัฒนธรรมพบว่าจังหวัดนนทบุรีมีอำเภอ บางใหญ่ บางกรวย เมือง ปากเกร็ด บางบัวทอง และไทรน้อย เป็นอำเภอที่มีภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมเข้มแข็ง ตามลำดับ

อำเภอบางใหญ่ประกอบด้วยหกตำบลการปกครอง 23 วัด ได้แก่ ตำบลบางม่วง,ตำบลบางแม่นาง,ตำบลบางใหญ่,ตำบลบางเลน,ตำบลบ้านใหม่ และตำบลเสาธงหิน (สี่ตำบลคณะสงฆ์) พบว่าคงมีการบิดขนาดเรือในทุก ๆ ตำบลในสัดส่วนที่สูง

อำเภอบางกรวย ประกอบด้วยเก้าตำบลเขตปกครอง(เจ็ดตำบลคณะสงฆ์)จำนวน46วัด ได้แก่ตำบลวัดชะลอ,ตำบลบางกรวย,ตำบลบางสีทอง,ตำบลบางขุน,ตำบลบางคูเวียง,ตำบลมหาสวัสดิ์,ตำบลปลายบาง และตำบลศาลากลาง พบว่ายังคงมีสถานการณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเข้มแข็งอย่างยิ่งอยู่ในตำบล ปลายบาง บางขุน บางขุนทอง และ บางคูเวียง ที่มีความเข้มแข็งปานกลางคือมีที่เล็กไปและมีที่ยังดำรงอยู่ในสัดส่วนเสมอกันได้แก่ ตำบล บางสีทอง บางศรีเมือง และวัดชะลอ ส่วนที่ยกเลิกไปหมดแล้วได้แก่สามตำบลคือ บางกรวย มหาสวัสดิ์ และ ศาลากลาง

อำเภอเมืองประกอบด้วย สิบตำบลการปกครอง (เจ็ดตำบลคณะสงฆ์) จำนวน 49 วัด ได้แก่ ตำบลตลาดขวัญ, ตำบลบางเขน, ตำบลบางกระสอบ, ตำบลท่าทราย, ตำบลบางไผ่, ตำบลบางศรีเมือง, ตำบลบางกร่าง, ตำบลไทรมา และ ตำบลบางรักน้อย พบว่ามีภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เข้มแข็งมาก คงอยู่ในสองตำบล คือ บางกร่าง และ สวนใหญ่ และยังดำรงอยู่ในบางส่วนของตำบล บางกระสอบ บางไผ่ และ บางเขน โดยเฉพาะบางเขนที่น่าสนใจมากที่เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตความเป็นมหานคร ส่วนตำบลอื่นๆในอำเภอนี้ได้เลิกไปหมดแล้ว

อำเภอปากเกร็ด ประกอบด้วยสิบสองตำบลปกครอง (เจ็ดตำบลคณะสงฆ์) 39 วัด มหานิกาย ได้แก่ ตำบลปากเกร็ด, ตำบลบางตลาด, ตำบลบ้านใหม่, ตำบลบางพูด, ตำบลบางตะไนย์, ตำบลคลองพระอุดม, ตำบลท่าอิฐ, ตำบลเกาะเกร็ด, ตำบลอ้อมเกร็ด, ตำบลคลองข่อย, ตำบลบางพลับ และ ตำบลคลองเกลือ พบว่ามีภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เข้มแข็งคงอยู่ในสามตำบล คือ ตำบลคลองพระอุดม, อ้อมเกร็ด และท่าอิฐ ซึ่งมีความน่าสนใจในแง่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ส่วนตำบลนอกเหนือจากนี้ไม่พบการบิณฑบาตทางน้ำ

สองอำเภอต่อไปนี้คือบางบัวทองและไทรน้อยจัดเป็นพื้นที่ประชากรเบาบางของจังหวัดคือมีพื้นที่มากแต่มีประชากรตั้งถิ่นฐานภายหลังจากพื้นที่สี่อำเภอที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้นี้

อำเภอบางบัวทอง ประกอบด้วย แปดตำบลเขตปกครอง (สองตำบลคณะสงฆ์) จำนวนวัด มหานิกาย 11 วัด ได้แก่ ตำบลโสนลอย, ตำบลบางบัวทอง, ตำบลบางรักใหญ่, ตำบลบางคูวัด, ตำบลละหาร, ตำบลลำโพ, ตำบลพิมลราชและตำบลบางรักพัฒนา พบว่า ยังมีภูมิทัศน์วัฒนธรรมการบิณฑบาตทางน้ำอยู่ในตำบลบางรักใหญ่ เพียงตำบลเดียว

อำเภอไทรน้อย ประกอบด้วย เจ็ดตำบลเขตปกครอง (สองตำบลคณะสงฆ์) จำนวนวัด 14 วัด มหานิกาย กับอีก 1 วัดธรรมยุต ได้แก่ ตำบลไทรน้อย, ตำบลราษฎร์นิยม, ตำบลหนองเพรางาย, ตำบลไทรใหญ่, ตำบลขุนศรี, ตำบลคลองขวางและตำบลทวีพัฒนา พบว่า ยังมีภูมิทัศน์วัฒนธรรมการบิณฑบาตทางน้ำอยู่ในตำบลไทรใหญ่, ตำบลไทรน้อย และตำบลขุนศรี แต่ก็น่าสังเกตว่าตำบลอื่นก็มีบิณฑบาตทางน้ำแต่เพียงเล็กน้อยในเวลาไม่นานนัก

ความรู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการออกแบบและการจัดการผังแม่บทการใช้ที่ดินจังหวัดนนทบุรีเพื่อสงวนรักษาสິงจำเป็นต้องสงวนรักษาอย่างยั้งนี้ในฐานะมรดกของชาติไทยและมรดกของโลก

๔.๑.๔ สถานการณ์บิณฑบาตเรือระหว่างนนทบุรีและสมุทรสงคราม²

จังหวัดนนทบุรีเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ขนาดเล็กเป็นอันดับสองรองจากจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีพื้นที่ ๖๒๒ ตร.กม. ใน ๖ อำเภอ มีวัดนับเฉพาะวัดที่ยังคงภิกษุจำพรรษาทั้งสิ้น ๑๘๙ วัดและยังไม่นับวัดร้างอีกจำนวนมาก นับว่ามีความหนาแน่นของวัดต่อหน่วยพื้นที่สูงมากสูงสุดในประเทศ

²

ผนวกรวมข้อมูล กับ โครงการวิจัยบูรณาการเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน มหาวิทยาลัยมหิดล 2550 และบทความวิชาการ Aquatic Binhabart : Comparison in three high ranking areas of Wat density เสนอต่อ การประชุมวิชาการ Syncretism in South and Southeast Asia Adoption and Adaptation

โดยจำนวนวัด(เฉพาะมหานิกาย)จำแนกในแต่ละอำเภอประกอบด้วย อำเภอเมือง ๔๙ วัด, อำเภอ บางกรวย ๔๙ วัด, อำเภอปากเกร็ด ๓๙ วัด ,อำเภอบางใหญ่ ๒๓ วัด,อำเภอบางบัวทอง มี ๑๑วัด และ อำเภอไทรน้อย มี ๑๔ วัด

ส่วนจังหวัดจังหวัดสมุทรสงครามเป็นที่มีพื้นที่เล็กที่สุดในประเทศไทย คือมีพื้นที่ ๔๑๖.๗ ตร. กม.ใน ๓ อำเภอ มีวัด จำนวนทั้งสิ้น ๑๐๘ วัด แบ่ง เป็น วัดในอำเภอเมืองสมุทรสงคราม ๓๕ วัด วัดในอำเภออัมพวา ๔๘ วัด วัด และในอำเภอบางคนทีจำนวน ๒๕ วัด

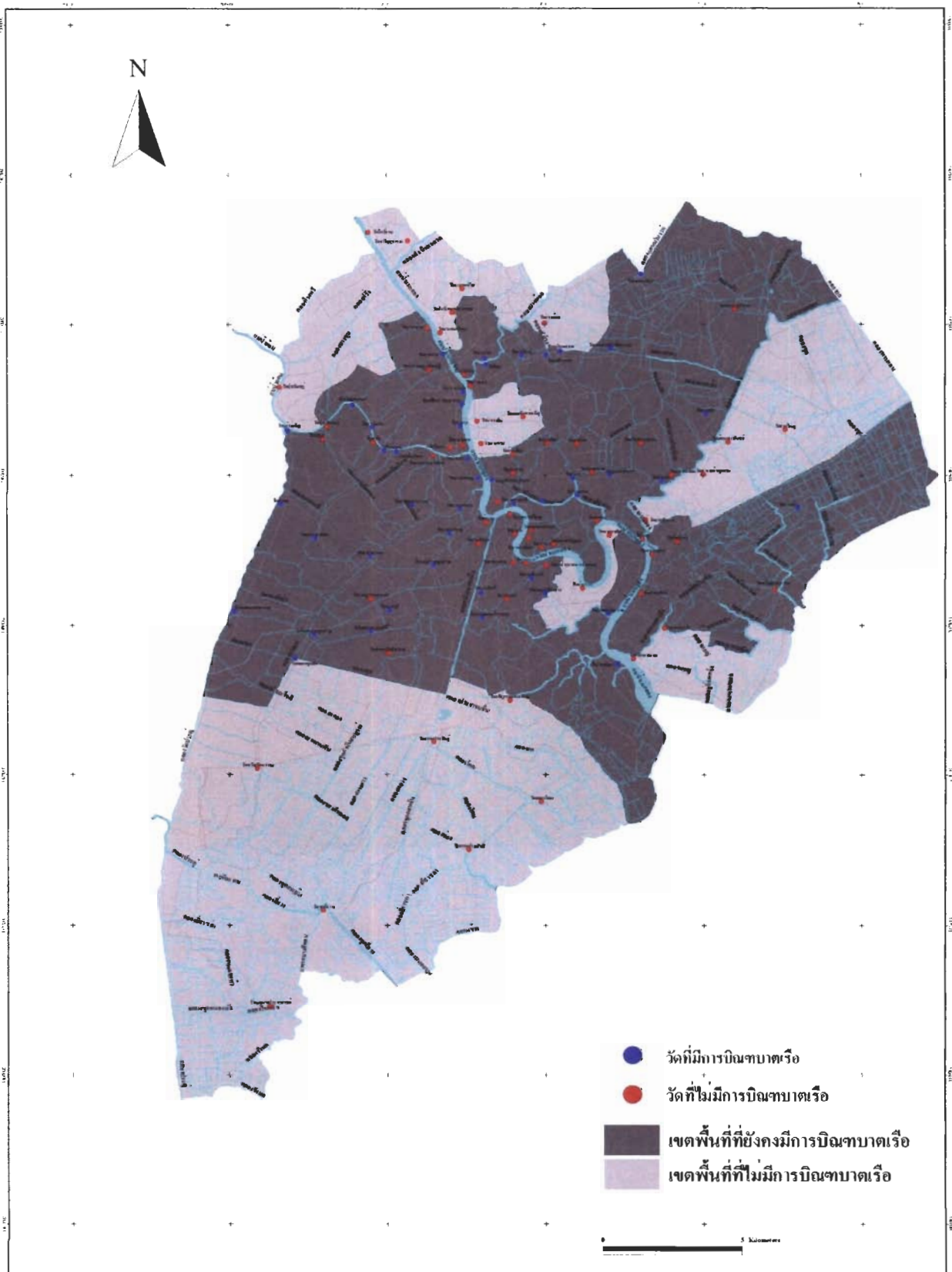
โดยที่จังหวัดทั้งสองเป็นจังหวัดที่มีลักษณะทางนิเวศเหมือนกันคือเป็น พื้นที่ตะกอนปากแม่น้ำที่มีแม่น้ำสายเดิมไหลผ่าน การใช้ที่ดินส่วนใหญ่มีความเป็นเรือกสวนเป็นลักษณะเด่น และมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่ยาวนาน จึงเป็นไปได้สูงว่าจะเป็นเพียงสองจังหวัดในประเทศไทยที่ยังคงดำรงบิณฑบาตทางน้ำเป็นส่วนสำคัญ

พบว่า ในปี พ.ศ ๒๕๕๐ในรายจังหวัดนนทบุรี ยังมี วัดที่ยังคงบิณฑบาตทางน้ำอยู่ ๗๓ วัด คิดเป็นร้อยละ สี่สิบของวัดในจังหวัดนนทบุรี ส่วนจังหวัดสมุทรสงคราม มีอยู่ ๔๖ วัด คิดเป็นร้อยละสี่สิบสาม

อย่างไรก็ตาม ในช่วงประมาณ ยี่สิบปีที่ผ่านมา มีวัดที่เคยมีการบิณฑบาตเรือได้เล็กลงแล้วจำนวนหนึ่ง ในจังหวัดนนทบุรีมี ๖๖ วัด และจังหวัดสมุทรสงครามมี ๖๕ วัด

Amphur	area(sq.km.)	Wat no.	Index wat/area	Aqua binthabart Wat no.
Samutsongkram-city	169	35	0,207101	11(31%)
Bangkoktee	77,5	25	0,309677	10(40%)
Ampahwa	170,2	48	0,282021	25(52%)
Total	416.7	108	<i>Just quit 65</i>	46(43%)

ตารางที่4-3 แสดงการบิณฑบาตทางน้ำของวัดรายอำเภอในจังหวัดสมุทรสงคราม

แผนที่ 4-4 แผนที่แสดง ผลการศึกษา สถานการณ์บิณฑบาตเรือ สมุทรสงคราม 2550

ลักษณะที่แตกต่างกันประการแรกระหว่างทั้งสองจังหวัด ได้แก่ ลักษณะการเปลี่ยนแปลง สำหรับจังหวัดนนทบุรีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปโดยพื้นที่ พื้นที่ที่คงสภาพจะมีพลังต้านทาน ส่วนพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงก็จะเปลี่ยนแปลง ส่วนจังหวัดสมุทรสงครามจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยเฉลี่ยกันทั้งพื้นที่จังหวัด ทำให้ตัวเลขร้อยละของวัดที่ยังคงมีขนาดไม่แตกต่างกันมากในแต่ละอำเภอ ได้แก่ อำเภอ อัมพวา ,อำเภอบางคนที และอำเภอเมือง

ต่อไปนี้จะพิจารณาเป็นรายอำเภอ สำหรับอำเภอ อัมพวา ประกอบด้วย 11ตำบลได้แก่ ตำบลอัมพวา, ตำบลสวนหลวง,ตำบลท่าคา,ตำบลวัดประดู่,ตำบลเหมืองใหม่, ตำบลบางช้าง,ตำบลแควอ้อม,ตำบลปลายโพงพาง,ตำบลบางแค, ตำบลแพรกหนามแดง, ตำบลยี่สารและ ตำบลบางนางลี่ พบว่ามีการดำรงประเพณีบิณฑบาตเรืออยู่ใน 10 ตำบลได้แก่ แหลมใหญ่ แควอ้อม ท่าคา บางแค บางช้าง ปลายโพงพาง แพรกหนามแดง วัดประดู่ สวนหลวง เหมืองใหม่ มีที่สูญไปแล้วคือ ตำบลอัมพวา เพียงตำบลเดียว

อำเภอบางคนทีประกอบด้วย13ตำบลได้แก่ ตำบลกระดังงา,ตำบลบางสะแก,ตำบลบางยี่รงค์,ตำบลโรงหีบ, ตำบลบางคนที, ตำบลดอนมะโนรา,ตำบลบางพรหม ตำบลบางกุ้ง,ตำบลจอมปลวก,ตำบลบางนกแขวก,ตำบลยายแพง,ตำบลบางกระบือและตำบลบ้านปราโมทย์ พบภูมิทัศน์วัฒนธรรมนี้ใน 7 ตำบลได้แก่กระดังงา,ดอนมะโนราห์,บางกระบือ,บางกุ้ง,บางสะแก,โรงหีบ ส่วนที่เหลือเลิกไปหมด

อำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม ประกอบด้วย 11 ตำบลได้แก่ ตำบลแม่กลอง, ตำบลบางขันแตก , ตำบลลาดใหญ่,ตำบลบ้านปรก,ตำบลบางแก้ว,ตำบลท้ายหาด,ตำบลแหลมใหญ่, ตำบลคลองเขิน,ตำบลคลองโคน,ตำบลนางตะเคียน,ตำบลบางจะเกร็ง พบว่ายังมีบิณฑบาตเรือเหลืออยู่ใน7 ตำบลได้แก่ตำบลคลองเขิน,ตำบลนางตะเคียน,ตำบลบางแก้ว,ตำบลบางขันแตก (เฉพาะตำบลนี้มีถึง4วัด),ตำบลบ้านปรก,ตำบลแม่กลอง และตำบลแหลมใหญ่

ลักษณะที่แตกต่างกันประการต่อมาของทั้งสองจังหวัดได้แก่ เหตุและผลในการให้ความสำคัญกับการสืบสาน ประเพณี บิณฑบาตเรือ กล่าวคือใน จังหวัดนนทบุรี การให้เหตุผลจะเน้นถึงความผูกพันเป็นหน้าที่ที่ต้องสืบสานระหว่างชุมชนวัดและภูมิทัศน์วัฒนธรรมบิณฑบาตเรือไว้ ในขณะที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทางจังหวัดสมุทรสงครามให้น้ำหนักกับการตอบสนองทางการท่องเที่ยวที่กำลังเกิดขึ้นในจังหวัด

๔.๒ ผลการศึกษาสถานการณ์ปัญหาตื้นเขินภายในขอบเขตงานวิจัย³

ผลการศึกษาในภาคที่สองเป็นผลการศึกษาที่ได้ศึกษาในรอบการวิจัยที่ได้เสนอตามข้อเสนอโครงการเป็นหลักมีข้อมูล

๔.๒.๑ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

จดหมายเหตุของเดอ ลาร์ลูแบร์ ได้บันทึกถึงพื้นที่บริเวณนี้ในชื่อ บ้านตลาดขวัญ เป็นแหล่งผลิตผลไม้สำคัญของกรุงศรีอยุธยาโดยมีชุมชนบ้านตลาดแก้วตั้งถิ่นฐานในบริเวณคลองบางกรวยในปี พ.ศ. ๒๐๙๒ ในรัชกาล สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ บนที่ตั้งที่จะกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันและคลองอ้อมซึ่งเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาดั้งเดิมก่อนมีการขุดคลองลัดใน พ.ศ. ๒๑๗๙ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจากปากแม่น้ำอ้อมตอนบนมาทะเลบริเวณวัดเขมาภิรดา งามเกิดการตั้งถิ่นฐานบ้านตลาดขวัญ บริเวณพื้นที่ศึกษาจึงเป็นถิ่นฐานเกษตรกรรมชาวสวนผลไม้ที่เก่าแก่กว่า ๔๕๐ปี เก่าแก่กว่าการสถาปนากรุงเทพมหานครประมาณ ๒๕๐ ปี โดยคุณลักษณะสำคัญของพื้นที่ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural-landscape) ในชุดนิยามที่กำหนดโดยองค์การการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งว่าด้วย “การดำรงอยู่ด้วยความหลากหลายอันยิ่งใหญ่ในภูมิทัศน์ ที่แสดงออกถึงความแตกต่างในภูมิภาคที่แตกต่างกันในโลก คุณลักษณะคุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่น่าเสนอถึง “การทำงานร่วมระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ชาติ” ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของผู้คนและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของเขานั่นเนิ่นนานและลึกซึ้ง”

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังอาจจำแนกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ

1. ภูมิทัศน์ที่สามารถถูกกำหนดได้อย่างชัดเจนว่าเป็นผลลัพธ์ของการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจของมนุษย์(Clearly defined landscape designed and created intentionally by man) ประกอบไปด้วย ภูมิทัศน์สวน และ สวนสาธารณะ ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นด้วยเหตุผลทางสุนทรียภาพซึ่งบ่อยครั้งที่เชื่อมโยงกับศาสนาหรืออาคารอนุสรณ์สถานและบริบททุกส่วนรวมกัน (แต่ไม่เสมอไป)
2. ภูมิทัศน์อันวิวัฒนาการเกิดขึ้นตามเหตุบังเอิญ (organically evolved landscape) อันเป็นผลลัพธ์ของปัจจัยภายในทางสังคม เศรษฐกิจ การจัดการและ/หรือ ข้อบังคับทางศาสนา และได้พัฒนามาส่งสภาวะปัจจุบันโดยการเชื่อมโยงและตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ภูมิ

³ เรียบเรียงจากบทความวิชาการชื่อ สถานการณ์ปัญหาตื้นเขินของวัดในระบบเครือข่ายคลองในนนทบุรี

The situation on Bin-tha-bart-rua in Temples in Klong network system in Nonthaburi

เสนอต่อ การประชุมวิชาการประจำปีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ครั้งที่45

มีส่วนเพิ่มเติมเป็นข้อมูลเป็นกรณีศึกษาซึ่งเก็บข้อมูลในพื้นที่ตอนเหนือของแม่น้ำแควอ้อม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งการศึกษาในปี พ.ศ.2549ของวิชา

240581 สุนทรียภาพในสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์พื้นถิ่น โดย ศรีชัย สมันตรัฐและ ดร.วันดี พินิจวรสิน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นผู้สอน

ทัศน์นี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการวิวัฒนาการได้จากรูปแบบและส่วนประกอบต่างๆ แบ่งเป็นสองกลุ่มย่อยลงไปคือ

- i. ภูมิทัศน์แบบที่หยุดความต่อเนื่องไปแล้ว (relict or fossil landscape)
 - ii. ภูมิทัศน์แบบที่ยังดำเนินต่อเนื่อง (continuing landscape)
3. ภูมิทัศน์อันเชื่อมโยงวัฒนธรรม (associative cultural landscape) กลุ่มประเภทสุดท้ายนี้รวมไปถึง ภูมิทัศน์ตัวอย่างในบัญชีมรดกโลกที่ถูกอ้างอิงจากคุณค่าพิสุทธ์จากพลังแห่งความเลื่อมใสทางศาสนา, วิจิตรศิลป์หรือการร่วมสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมขององค์ประกอบธรรมชาติมากกว่าเป็นวัตถุพยานทางวัฒนธรรม(2.) ซึ่งอาจไม่มีความหมายหรือแม้สูญหายไปแล้ว
- ปัญหาที่เรื้อรังในกรอบคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย อาศัยแนวคิดดังกล่าวข้างต้นโดยใช้การวิจัยเชิงบูรณาการที่ใช้เนื้อหาเป็นประเด็นนำ (Issue base) แตกต่างจากการวิจัยบูรณาการกระแสหลักที่ใช้ระบบพื้นที่ (Area base) เช่น ลุ่มน้ำ เป็นต้น โดยการใช้เนื้อหาเป็นประเด็นนำก็จำเป็นต้องมองเห็นพลวัต องค์กร และบริบทของประเด็นอย่างเป็นระบบรอบด้านสอดคล้องต่อแนวทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยในโครงการนี้ เน้นศูนย์ความสำคัญของการปัญหาที่เรื้อรัง

จึงนับได้ว่าพื้นที่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเด็นศึกษามีความจำเป็นในการเข้าใจและอนุรักษ์เพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชนที่สำคัญยิ่งของภูมิภาคที่ราบลุ่มภาคกลางประเทศไทย

คลองบางกอกน้อยหรือแม่น้ำแควอ้อมเป็นเส้นทางสายประวัติศาสตร์ ที่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำมาเป็นเวลาช้านาน คลองนี้ได้ชื่อว่าเป็นจุดกำเนิดของการตั้งหลักแหล่ง (ตั้งบ้านแปงเมือง) ของทพบุรี ชุมชนที่ถือกำเนิดสองข้างทางสายน้ำวัฒนธรรมเส้นนี้สะท้อนถึงทั้งภาพในอดีต (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมฯ, 2546, น.2-13) เช่นเดียวกับที่ครั้งหนึ่งกรุงเทพฯ ได้ชื่อว่าเป็นเมืองน้ำ (Water-based city) (สุเมธ ชุมสาย, 2539, น.191-199) ที่มีผู้คนอาศัยและใช้ชีวิตและทำกิจกรรมอยู่ริมคลอง และภาพในปัจจุบันของความเป็นเมืองใหม่ (Modern Metropolitan) ที่เน้นการขยายตัวของอาคารพาณิชย์และชุมชนบนกายใต้กลไกทุนนิยมเสรีนิยมหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่หนึ่งที่เป็นไปอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ระบบระเบียบและวิถีปฏิบัติทางสังคม รวมไปถึงกิจกรรมการปัญหาที่เรื้อรัง การศึกษาผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ดังกล่าวจึงมีความน่าสนใจที่จะสามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมคลองของกรุงเทพฯ ในภาพรวมตลอดจนยุทธศาสตร์การด้านทานกลไกดังกล่าวในอนาคต

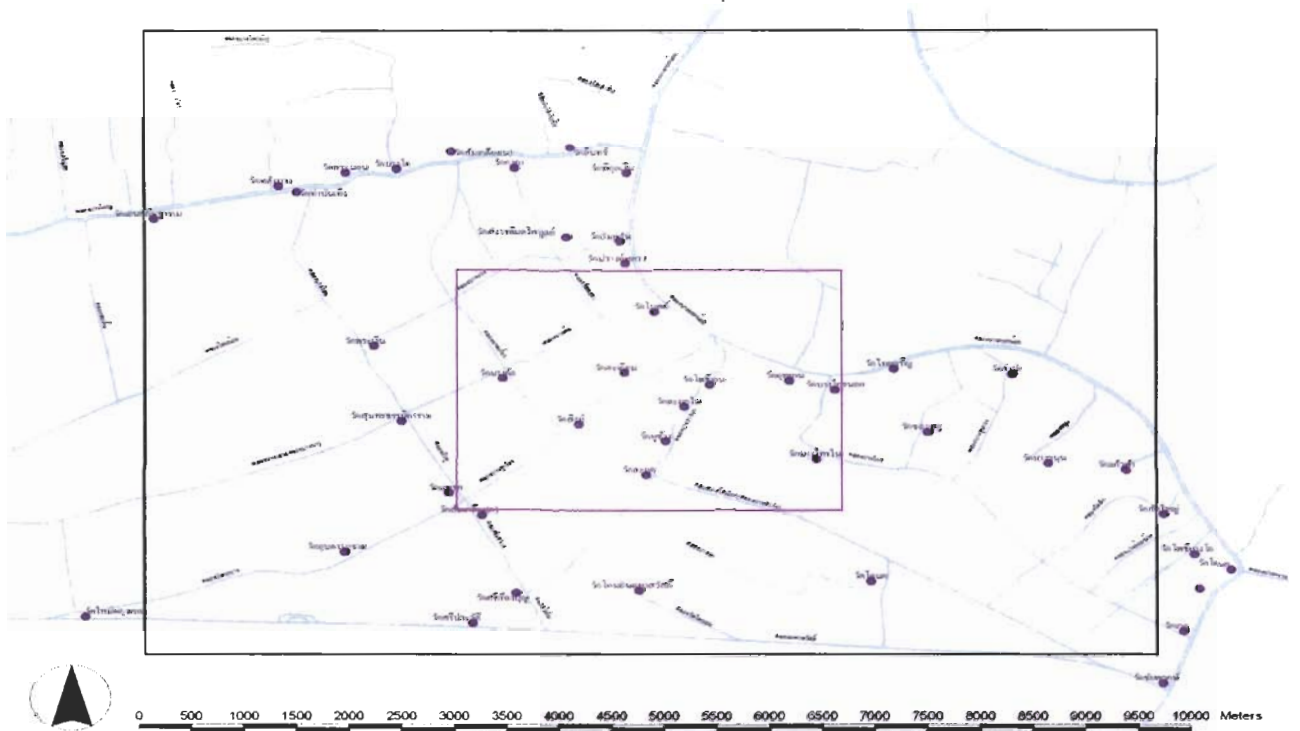
พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในระบบคลองสาขาฝั่งขวาของแม่น้ำแควอ้อม อันประกอบด้วยระบบเครือข่ายคลอง คลองหลักหรือคลองสายประธานเช่น คลองแม่น้ำอ้อม คลองบางใหญ่ คลองมหาสวัสดิ์ คลองลำดับที่สอง เช่น คลองบางโสน คลองบางนา คลองบางคูเวียง คลองบางรวนง คลองบางม่วง คลองหัวคู คลองปลายบาง และคลองบางขุน ดลอดจนคลองลำดับที่สามอีกจำนวนหนึ่ง โดยมีขอบเขตติดต่อกับพื้นที่โดยรอบดังนี้ ทิศเหนือจรดคลองบางใหญ่ ทิศตะวันตกจรดแนวคลองส่งน้ำในสถานีประปาภาชีเจริญของการประปานครหลวง ทิศใต้จรดถนนนครอินทร์ และทิศ

ตะวันออกจรดคลองแม่น้ำอ้อมและบางส่วนของถนนราชพฤกษ์ จำแนกพื้นที่ศึกษาจากอิทธิพล การเปลี่ยนแปลงจากกลไกการพัฒนาทางทุนนิยมเสรีนิยมได้ ๓ เขตพื้นที่ ได้แก่

๑ บริเวณอิทธิพลอำเภอบางกรวยและคลองมหาสวัสดิ์ซึ่งนำการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างสูงหลัง พ.ศ.๒๕๐๓ บริเวณนี้อยู่ใกล้กรุงเทพมหานครจนรับอิทธิพลการเปลี่ยนแปลง โดยตรง อาทิเช่นการเป็นส่วนปกป้องอุทกภัยพ.ศ.๒๕๒๘ให้พื้นที่กรุงเทพฯชั้นในของคลองมหา สวัสดิ์)

๒. พื้นที่รับอิทธิพลของถนนวงแหวนตะวันตกหรือถนนดลิ่งชั้น(ทางหลวง หมายเลข340) ซึ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินระลอกแรก ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๙ จนถึงภาวะ เศรษฐกิจล่มสลายใน พ.ศ.๒๕๓๙

๓. พื้นที่รับอิทธิพลของระบบถนนราชพฤกษ์ – กัลปพฤกษ์ และถนนนครอินทร์ ซึ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในช่วง พ.ศ.๒๕๔๕ถึงปัจจุบัน

แผนที่4-5 แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ แสดงหน่วยและพื้นที่ศึกษา(กรอบใหญ่) กรอบสีชมพูเล็ก เป็นพื้นที่แรกศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2548 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

๔.๒.๒ การศึกษาเชิงจำแนกหน่วยศึกษา (วัด)

จังหวัดนนทบุรีเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ขนาดเล็กเป็นอันดับสองรองจากจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีพื้นที่ ๖๒๒ ตร.กม.หรือ๓๘๘,๙๓๙ไร่ ใน ๖ อำเภอ มีวัดนับเฉพาะวัดที่ยังคงภิกษุจำพรรษาทั้งสิ้น ๑๘๙ วัดและยังไม่นับวัดร้างอีกจำนวนมาก นับว่ามีความหนาแน่นของวัดต่อหน่วยพื้นที่สูงมากสูงสุดในประเทศ โดยจำนวนวัด(เฉพาะมหานิกาย)จำแนกในแต่ละอำเภอประกอบด้วย อำเภอเมือง ๔๙ วัดใน ๗ ตำบล , อำเภอบางกรวย ๔๙ วัดใน ๗ ตำบล, อำเภอปากเกร็ด ๓๙ วัดใน ๗ ตำบลคณะสงฆ์ (๑๒ตำบลเขตปกครอง) ,อำเภอบางใหญ่ ๒๓ วัด ใน ๔ ตำบลคณะสงฆ์(๖ตำบลเขตปกครอง) ,อำเภอบางบัวทอง มี ๑๑วัด ใน๒ตำบลคณะสงฆ์(๘ ตำบลเขตปกครอง) และ อำเภอไทรน้อย มี ๑๔ วัดใน ๒ ตำบลคณะสงฆ์ (๗ ตำบลเขตปกครอง)

สำหรับวัด ซึ่งเป็นหน่วยในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วยวัดทั้งวัดมหานิกายและธรรมยุติ ซึ่งมีเขตติดต่อทางน้ำ รวมทั้งสิ้น ๔๒ วัด ใน ๘ตำบลในสองอำเภอ

๔.๒.๒.๑ จำแนกหน่วยศึกษาตามรายตำบลคณะสงฆ์

ในอำเภอบางกรวยได้แก่ ตำบลบางขุนน้่ววัด ตำบลบางขุนทอง๗วัด ตำบลบางคูเวียง๗วัด ตำบลปลายบาง๖วัด ส่วนในอำเภอบางใหญ่ประกอบด้วยตำบลบางม่วง เขต๑ ตำบลบางใหญ่ (บางม่วงเขต๒) มี ๓วัด ตำบลเสาธงหิน๑วัด ตำบลบางแม่นาง๔วัดและหนึ่งวัดอยู่ในเขตดลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

๔.๒.๒.๒ จำแนกหน่วยศึกษาโดยลำดับชั้น

เป็นอารามหลวง๒วัดคือวัดปรารักษ์หลวงอารามหลวงชั้นตรีและวัดชัยพฤกษ์มาลาารวิหาร อารามหลวงชั้นโทที่เหลือเป็นวัดราษฎร์

๔.๒.๒.๓ จำแนกหน่วยศึกษาโดยนิกาย

เป็นวัดธรรมยุติ๑วัดคือวัดท่าบันเทิงธรรม ที่เหลือเป็นวัดมหานิกายรวมไปถึงวัดที่เลื่อมใสลัทธิตนธรรมกาย ๑ วัด

๔.๒.๒.๔ จำแนกหน่วยศึกษาสัมพันธ์กับลำดับชั้นของคลอง

ได้แก่

๑. วัดที่มีที่ตั้งริมฝั่งคลองสายประธานได้แก่ แม่น้ำสายเดิม และ คลองหลักที่ใช้ในการคมนาคม เชื่อมโยงระหว่างภูมิภาค ได้แก่ คลองแม่น้ำอ้อม คลองบางใหญ่ คลองขุดมหาสวัสดิ์ มีจำนวน ๒๑ วัด

๒. วัดที่มีที่ตั้งริมฝั่งคลองสายรองลำดับที่สอง ได้แก่ คลองที่เป็นเส้นทางคมนาคมได้ในท้องถิ่นมักมีขนาดย่อมแต่คงสภาพภูมิทัศน์ชายคลองอย่างดีเนื่องจากไม่ได้รับผลกระทบจาก คลื่นเรือใหญ่และมลพิษทางเสียง ได้แก่ คลองบางขุนกอง คลองบางไกร คลองบางโคเคือก คลองปลายบางเป็นต้น มีจำนวน ๒๐ วัด
๓. วัดที่ตั้งอยู่ริมคลองลำดับสาม ได้แก่ คลองปลายตัน เช่น คลองวัดสักใหญ่จำนวน ๑ วัด

๔.๒.๒.๕ จำแนกโดยอายุวัด

พบวัดที่มีอายุ ๒๐๐ ปีขึ้นไปถึง ๔๐๐ ปีอยู่ถึง ๒๑ วัด ที่มีอายุ ๑๐๐ ปีถึง ๒๐๐ ปีมี ๑๔ วัด ที่เหลือเป็นวัดใหม่จำนวน ๖ วัดรวมถึงวัดร้างที่ภิกษุกลับมาจำพรรษาใหม่

วัดที่มีศิลปสถาปัตยกรรมหรือภูมิสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานโดยกรมศิลปากรมีจำนวนถึง ๙ วัด และในการศึกษานี้ยังพบวัดที่มีศิลปกรรมสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่านอกเหนือการขึ้นทะเบียนได้แก่ หอระฆังและสะพานหลังคาไม้เครื่องสับข้ามคลองซื่อขวางในวัดสัมเกลียง บางคูเวียงและภูมิสถาปัตยกรรมริมคลองบางใหญ่ของวัดสัมเกลียง บางแม่นาง เป็นต้น

๔.๓ สถานการณ์บิณฑบาตเรือ : สถิติบรรยาย

ผลการศึกษา ประกอบด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลสองส่วน โดยส่วนที่หนึ่งเป็นการวิเคราะห์เชิงสถิติจากแบบสอบถามเรียกว่าสถิติบรรยาย และส่วนที่สองเป็นส่วนที่ได้จากการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ซึ่งได้จากแผนที่ท้องถิ่น เรียกว่า การจำแนกเชิงภูมิศาสตร์

วัดที่เก็บตัวข้อมูลทั้ง ๔๒ วัดพบว่า อาจแบ่งเป็น ๔ กลุ่มตามการดำรงอยู่ของการบิณฑบาตเรือได้ดังนี้

๑. กลุ่มที่มีการบิณฑบาตทางน้ำแต่เพียงอย่างเดียว มี ๔ วัด ได้แก่ วัดโพธิ์เอน วัดไทยเจริญ วัดบางไกรนอก และวัดจำปา ทั้งหมดเป็นวัดในกลุ่ม คลองอ้อม หรือคลองสาขาที่ตั้งอยู่ในตำบลบางขุนกอง อำเภอบางกรวย ทั้งสิ้นเป็นวัดโบราณมีอายุเก่าแก่กว่า ๒๐๐ ปีทั้งสิ้นและมีความเป็นของแท้(Authenticity)
๒. กลุ่มที่เลิกการบิณฑบาตทางน้ำมานานแล้ว(ประมาณ ๒๐ ปี) มี ๓ วัด ได้แก่ วัดชัยพฤกษ์มาลาฯ , วัดโตนด(มหาสวัสดิ์) และวัดโค่นอนมหาสวัสดิ์ โดยมีสาเหตุจากการสร้างประตูน้ำและเขื่อนริมฝั่งในระบบการป้องกันน้ำท่วมกวม.และการคมนาคมทางน้ำในคลองสายใหญ่ในระยณะนั้นที่มีความคับคั่ง วัดกลุ่มนี้อยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์และคลองสาขา
๓. กลุ่มที่เลิกการบิณฑบาตทางน้ำเพียงช่วงเวลาสั้นๆ ยังมีศักยภาพที่จะเรือฟื้นกลับได้ มีสองวัด คือวัดใหม่ผดุงเขต ซึ่งอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์ทางตะวันตกร่วมแยกกับคลอง

ปลายบาง วัดนี้ยังมีเรือและพระสงฆ์ที่สามารถพายเรือได้อยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งพระก็ยังไม่อยากเลิกบิณฑบาตเรือแต่ที่เลิกสืบเนื่องจากการที่ ชุมชนริมคลองบริเวณนี้เบาบางเมื่อมีฝักตบชวาเกิดระบาดหนาแน่นเกินกำลังชุมชนที่จะจัดการเมื่อทำไม่ได้พระไม่สามารถบิณฑบาตทางน้ำได้โดยปริยาย วัดที่สองคือวัดโตนดบางกรวย ตำบลวัดชะลอ ซึ่งให้สาเหตุว่าเนื่องจากพระที่พายเรือได้หมดไป ประกอบกับ พัฒนาการทางบกในบริเวณอำเภอบางกรวยมีมากขึ้นจนทดแทนการบิณฑบาตเรือ ทั้งชุมชนชายคลองก็มีความหนาแน่นจนใช้เส้นทางบกสะดวก

๔. กลุ่มที่มีการบิณฑบาตทางน้ำอยู่คู่กับการบิณฑบาตทางบก กลุ่มนี้นับเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในการศึกษา ประกอบด้วยวัด ๓๓ วัด จากที่เก็บข้อมูลรวม ๔๒ วัด ในระบบคลองบางใหญ่ ๙ วัด คลองบางกอกน้อย ๖ วัด คลองมหาสวัสดิ์ ๑ วัด นอกนั้นอีก ๑๗ วัดอยู่ในระบบคลองลำดับที่สอง เป็นที่น่าสังเกตว่าคลองที่ไม่ได้เป็นทางคมนาคมหลักซึ่งได้แก่คลองลำดับที่สองทั้งหมดและคลองบางใหญ่ มีศักยภาพในการดำรงภูมิทัศน์วัฒนธรรมนี้ได้เป็นอย่างดี และตอบคำถามได้ถึงการคงอยู่ของบิณฑบาตเรือ แม้มีผลกระทบจากภาคเศรษฐกิจการเมืองก็ตาม

๔.๔ สถานการณ์บิณฑบาตเรือ: วิเคราะห์เชิงพื้นที่

เป็นการวิเคราะห์จากประเด็นในเชิงแผนที่หรือเชิงภูมิศาสตร์ได้จำแนกเป็นสองระดับตามการศึกษา ได้แก่ จำแนกแผนที่การบิณฑบาตที่ได้จากการสอบถามเพื่อตั้งข้อมูลแต่ละวัด หลังจากนั้นนำมาวิเคราะห์ร่วมกัน กับ คลองที่ตั้งของวัดและเส้นทางในการบิณฑบาตเรือในแต่ละลำดับชั้นคลองเพื่อหาจุดร่วมและจุดต่างของสถานการณ์บิณฑบาตเรือในแต่ละลำดับชั้นของคลอง

๔.๔.๑ การจำแนกจากสายความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย บิณฑบาตเรือ

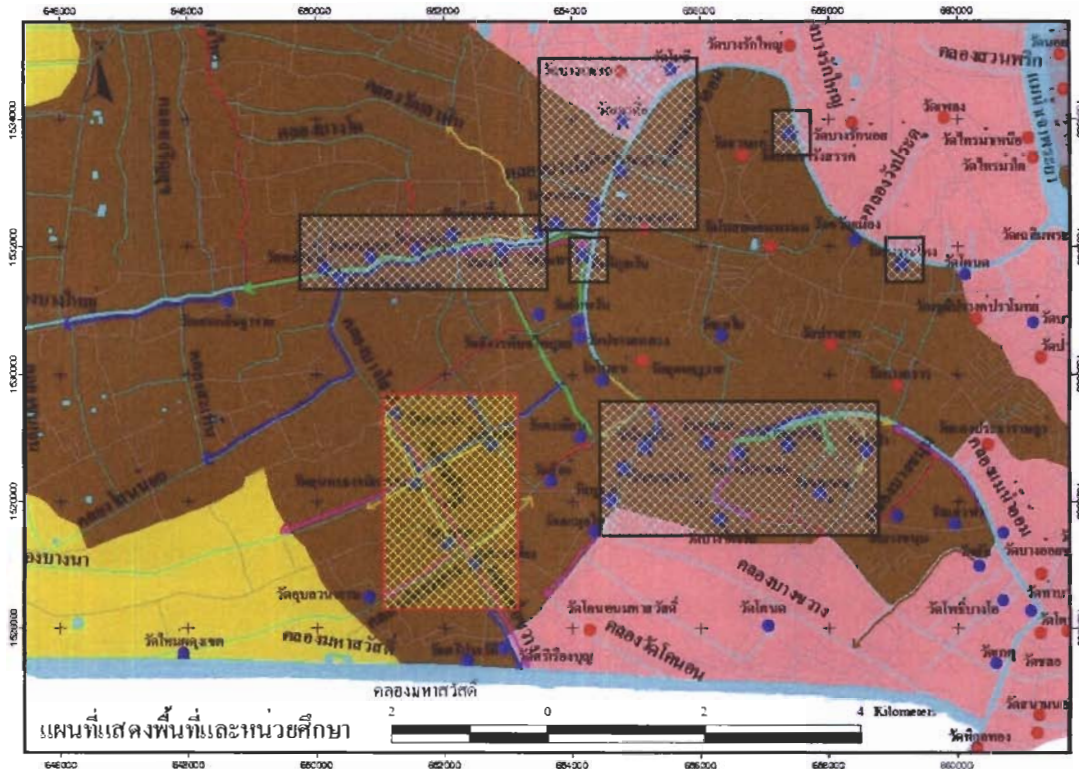
ในระบบคลองนั้นวัดแต่ละวัดอาจมีเส้นทางที่ใช้ในการบิณฑบาตเรือได้หลายเส้นทาง แต่ละเส้นทางอาจมีการซ้อนทับการบิณฑบาตเรือจากวัดอื่นๆ ได้ ในมิตินี้ คลองและตำแหน่งที่มีการซ้อนทับกันมากๆ น่าจะถือได้ว่ามีความเข้มข้นของภูมิทัศน์วัฒนธรรมการบิณฑบาตเรือสูง เช่นที่คลองบางใหญ่ช่วงวัดสัมเกลียงถึงปากคลองชนคลองแม่น้ำแควอ้อม(บางกอกน้อย) และ คลองบางกอกน้อยช่วงจากปากคลองบางไทรถึงปากคลองบางขุนทอง มีการซ้อนทับของเส้นทางถึง ๔ สาย เป็นที่น่าสังเกตว่าการซ้อนทับนี้มีสอดคล้องกับความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายของวัด ในประเด็นท้องถิ่นที่เรียกว่าวัดกษัตริย์หรือ วัดอัครบิดร๑๐๘ หรือ กฐินทางน้ำซึ่งจัดขึ้นทุกๆปี ในวันต่างๆซึ่งตรงกับ ขึ้นและแรม ๘ ค่ำและ ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ และ เดือน ๑๒ โดยจัดไม่พร้อมกันทำให้มีการช่วยเหลือกันในระหว่างกลุ่มวัด โดยกลุ่มวัดที่เป็นเจ้าภาพจะอยู่ในเขตการซ้อนทับ เช่น

กลุ่มคลองบางใหญ่ วัดส้มเกลี้ยง(เหนือ),วัดหลังบาง,วัดบางโค,วัดคงคา,วัดอินทร์,วัดท่า
บันเทิงธรรมมีวัดส้มเกลี้ยงเป็นเจ้าภาพหลัก

กลุ่มแม่น้ำแควอ้อมบางกอกน้อยตอนกลางวัดโพธิ์เอน.วัดละมุดใน,วัดอุทยาน,วัดบางไกร
นอก,วัดไทยเจริญ,วัดจำปามีวัดไทยเจริญเป็นเจ้าภาพหลัก

และกลุ่มแม่น้ำแควอ้อมตอนเหนือ(นอกพื้นที่เก็บข้อมูล)พบว่ามีเครือข่ายของ วัด โมลี วัด
มะเตือ วัดศรีราษฎร์ วัดราษฎร์ประคองธรรม วัดอินทร์ และวัดเสาชงหิน

นอกจากนี้ยังพบวัดบางวัดที่จัดประเพณีประจำปีโดยไม่ร่วมกับวัดอื่น ได้แก่ วัดพิบูลเงิน
วัดบางระโหง วัดประชารังสรรค์

แผนที่ 4-5 แสดงเครือข่ายตักบาตรพระร้อย และเครือข่ายสลากภัตตรผลไม้(กรอบเหลือง)

๔.๔.๒ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นประเพณีการทำบุญตักบาตรพระร้อยแปด

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของประเพณีการตักบาตรพระร้อยแปด (เรียกล่อว่าตักบาตรพระ
ร้อย)ของวัดไทยเจริญนี้แม้จะปรากฏเป็นประจำทุกปีอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๖๔ มีข้อสังเกตสอง
ประการคือ หนึ่งเป็นการประดิษฐ์กรรมจากประเพณีที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น ในเอกสารระบุว่ารับมา
จากวัดประชารังสรรค์(วัดหญ้าไทร) ปากแควอ้อมนนท์ด้านเหนือ ประการต่อมาคือ ประวัติศาสตร์
ที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธรูปประจำวัด เนื้อหาโดยย่อจากบทเรียบเรียงของ เกลล สัตยามระ (ไม่
ปรากฏปีพิมพ์ แต่ปรากฏบทสวดของยันตระอมโรภิกษุ จึงน่าจะเป็นปีใดปีหนึ่งก่อนที่รูปดังกล่าว
จะต้องปราชาชิก) เป็นดังนี้

พ.ศ.๒๒๒๔ ปรากฏวัดในหมู่บ้าน “จีนหีบอ้อย” ในจังหวัดนนทบุรี สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี

พ.ศ.๒๔๖๒ สมัยนั้นวัดไทยเจริญยังใช้ชื่อเดิม “วัดบ้านจีน” เจ้าอาวาสคือพระอธิการ ิ่ง (๒๔๖๓-๒๔๗๐) ร่วมกับผู้ใหญ่บ้านจีน ผัน สุขสุด ริเริ่มสร้างพระพุทธรูปประจำวัด

พ.ศ.๒๔๖๓(ม.ย.-ส.ค.) มีการปลุกเสกอธิษฐานโดยเกจิเถระเป็นเวลา๓เดือนใน พรรษาของปีพ.ศ.๒๔๖๓ หลังจากพิธีเททองหล่อพระมีนิมิตมหัศจรรย์ จึงขนานนามว่า “หลวงพ่อกุทธาคม” เมื่อหล่อเสร็จแล้วได้จัดส่งไปตกแต่งองค์พระที่ บ้านช่างหล่อ ธนบุรี

พ.ศ.๒๔๖๓ (ธ.ค.) ตกแต่งเสร็จเมื่อวันแรม ๗ ค่ำเดือน๑๒(๒๖ค.๒๔๖๓) มีการ อัญเชิญ “หลวงพ่อกุทธาคม” แห่ขึ้นมาทางแม่น้ำเจ้าพระยา เข้าสู่ปากแควอ้อมด้านเหนือ ซึ่งมีวัด ประชารังสรรค์(วัดหญ้าไทร)ตั้งอยู่ ที่นั้นมีประเพณีตักบาตรพระร้อยอยู่แล้ว มีการพักแรม “หลวงพ่อกุทธาคม” หนึ่งคืนและเข้าร่วมในประเพณีนั้นด้วย

พ.ศ.๒๔๖๔ วัดบ้านจีนจัดประเพณี ตักบาตรพระร้อย เป็นครั้งแรก(ตามวัดประชารังสรรค์) โดย กำหนด วันแรม ๗ ค่ำเดือน ๑๒ เป็นวันอัญเชิญ “หลวงพ่อกุทธาคม” แห่ตามลำน้ำแควอ้อม คลองบางกอกน้อยขึ้นเหนือถึงที่ว่าการอำเภอบางใหญ่เก่า(ปัจจุบันเป็นที่ว่าการตำบลบางม่วง) แล้วล่องใต้ถึงวัดชัยพฤกษ์มาลารวิหาร(ซึ่งสมัยนั้นขึ้นกับจังหวัดนนทบุรีและเป็นวัดเจ้าคณะ จังหวัด) วันแรม ๘ ค่ำเดือน๑๒ เป็นวันตักบาตรพระร้อยแปด วัดบ้านจีน เป็นประเพณีประจำปี

พ.ศ.๒๔๗๘ วัดบางไทรนอก ร่วมจัดขบวนแห่ด้วย

พ.ศ. ๒๔๘๑ วัดบางไทรใน และวัดอุทยานร่วมด้วย

พ.ศ. ๒๔๘๒ วัดบ้านจีน เปลี่ยนชื่อเป็น วัดไทยเจริญ (ตามนโยบายรัฐนิยม)

พ.ศ. ๒๕๔๙ ประเพณียังสืบเนื่อง ต่อมา ได้ถูกบันทึกเป็น ภาพยนตร์สั้นในโครงการวิจัย

บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

ทุนอุดหนุนการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๙

รูปที่ 4-1 และ 4-2 หลวงพ่อกุทธาคมในเรือขบวนแห่ และ ในป้ายประชาสัมพันธ์วัดไทยเจริญ

รูปที่ 4-3 และ 4-4 เรือขบวนแห่วันที่ 12 พ.ย. 2549 และ บรรยากาศในประเพณีตักบาตรพระร้อย วันที่ 13 พ.ย. 2549

รูปที่ 4-5 และ 4-6 บรรยากาศในประเพณีตักบาตรพระร้อยวัดไทยเจริญ 13 พ.ย. 2549

รูปที่ 4-5 และ 4-6 บรรยากาศในประเพณีตักบาตรพระร้อย จัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบลบางม่วง 2548 (องค์การบริหารส่วนตำบลบางม่วง เอื้อเฟื้อรูป)

๔.๔.๓ เครื่องข้ายสลากภัตตรผลไม้

นอกจากนี้ยังมีประเพณีในลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมอีกเครื่องข้ายหนึ่งคือ ประเพณี สลากภัตตรผลไม้ ซึ่งซ้อนทับเป็นเครื่องข้ายภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เข้มแข็งมากในพื้นที่ตำบลปลายบาง, ตำบลบางม่วง, บางขุนทอง, บางกรวย, บางคูเวียงในอำเภอบางใหญ่และอำเภอบางกรวย ได้แก่ วัดบางค้อ, วัดพระเงิน, วัดบางม่วง, วัดส้มเกลี้ยง(บางคูเวียง), วัดใหม่ผดุงเขต, วัดสุนทรธรรมิการาม

รูปที่ 4-7 และ 4-8 บรรยากาศในศาลาการเปรียญวัดสุนทรธรรมิการาม ในประเพณีสลากภัตตรผลไม้ เมื่อวันที่ 8 มิ.ย. 2550 เปรียบเทียบกับรูปขณะเริ่มงานศึกษาเมื่อ 2547

รูปที่ 4-9 และ 4-10 สำหรับอาหารและผลไม้ถูกคัดสรรอย่างดีที่สุดและในภาชนะที่ดีที่สุด ในงานประเพณีสลากภัตตรผลไม้ วัดสุนทรธรรมิการาม เมื่อวันที่ 8 มิ.ย. 2550

รูปที่ 4-11 และ 4-12 เรือและการใช้เรือที่เข้มข้นของชาวบ้านบางม่วงบางคูวัดในการมาร่วมทำบุญที่วัดสุนทรธรรมิการาม ประเพณีสลากภัตตรผลไม้ เมื่อวันที่ 8 มิ.ย. 2550

รูปที่ 4-13 และ 4-14 ถวายผลไม้ที่เป็นผลิตผลที่ดีที่สุดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นๆให้ กับภิกษุอย่างไม่เจาะจงเป็น หัวใจของประเพณีนี้

๔.๔.๔.สถานการณ์จำแนกจากลำดับชั้นของคลอง

ในการศึกษานี้ได้จำแนกคลองในพื้นที่ศึกษาออกเป็นสามลำดับชั้น ได้แก่

1. คลองสายประธานได้แก่แม่น้ำสายเดิมและคลองที่ใช้หรือเคยใช้ในการคมนาคมเชื่อมโยงระหว่างภูมิภาค ในการศึกษานี้ได้แก่ คลองแม่น้ำอ้อมหรือคลองบางกอกน้อย คลองบางใหญ่ คลองขุดมหาสวัสดิ์

2. คลองสายรองลำดับที่สองคือคลองที่เป็นเส้นทางคมนาคมในท้องถิ่น

3. คลองลำดับที่สาม คือ คลองที่ปลายตันมีเพียงการคมนาคมในละแวกสองฝั่งคลอง

พบว่าในคลองสายประธานนั้น คลองบางใหญ่มีความเข้มข้นสูงสุด โดย มีการขออนทับไม่ต่ำกว่า ๒ สาย ตลอดทั้งสาย ส่วนคลองแม่น้ำอ้อม แม้จะมีความเข้มข้นเป็นบางช่วงแต่ก็ปรากฏช่วงที่ร้างไปจากวัดปรังค์หลวงถึงวัดโบสถ์บน และโดยเฉลี่ยทั้งสายมีการขออนทับกันน้อยกว่า ส่วนคลองมหาสวัสดิ์ซึ่งแม้จะเป็นคลองขุดที่เกิดใหม่คือแต่การบิณฑบาตเรือได้ เลิกไปมากแล้วคงเหลือเพียงของวัดศรีประวัติ

คลองลำดับที่สองซึ่งคลองส่วนใหญ่ที่ศึกษาอยู่ในกลุ่มนี้พบว่า คลองบางโสน มีความเข้มข้นเช่นกัน โดยมีการขออนทับเกือบตลอดสายและการเชื่อมโยงกันและกันของคลองลำดับที่สองอื่นๆก็ผลทำให้เกิดความเข้มข้นเช่นนั้นด้วย อย่างไรก็ตามในคลองลำดับที่สองอื่นๆก็ยังคงมีการบิณฑบาตเรืออยู่เป็นส่วนใหญ่ และโดยที่คลองลำดับสองนั้นไม่มีอุปสรรคจากคลื่นเรือใหญ่ทำให้เรือพายขนาดเล็กรั้งยังใช้งานได้ และกล่าวได้ว่ามีภูมิทัศน์ริมฝั่งที่งดงามความสัมพันธ์ของชีวิตและสายน้ำผูกพันเห็นได้ ส่วนคลองลำดับที่สามมีภูมิทัศน์ริมฝั่งเช่นเดียวกับคลองลำดับที่สองแต่มีกรณีไม่มากนัก ได้แก่คลองวัดโพธิ์บางโอและคลองบางขนุน

รูปที่ 4-15 และ 4-16 ทัศนียภาพ คลองลำดับที่สอง คลองชื่อขวาง (สะพานวัดส้มเกลี้ยงบางคูเวียง) และ คลองบางราวนก

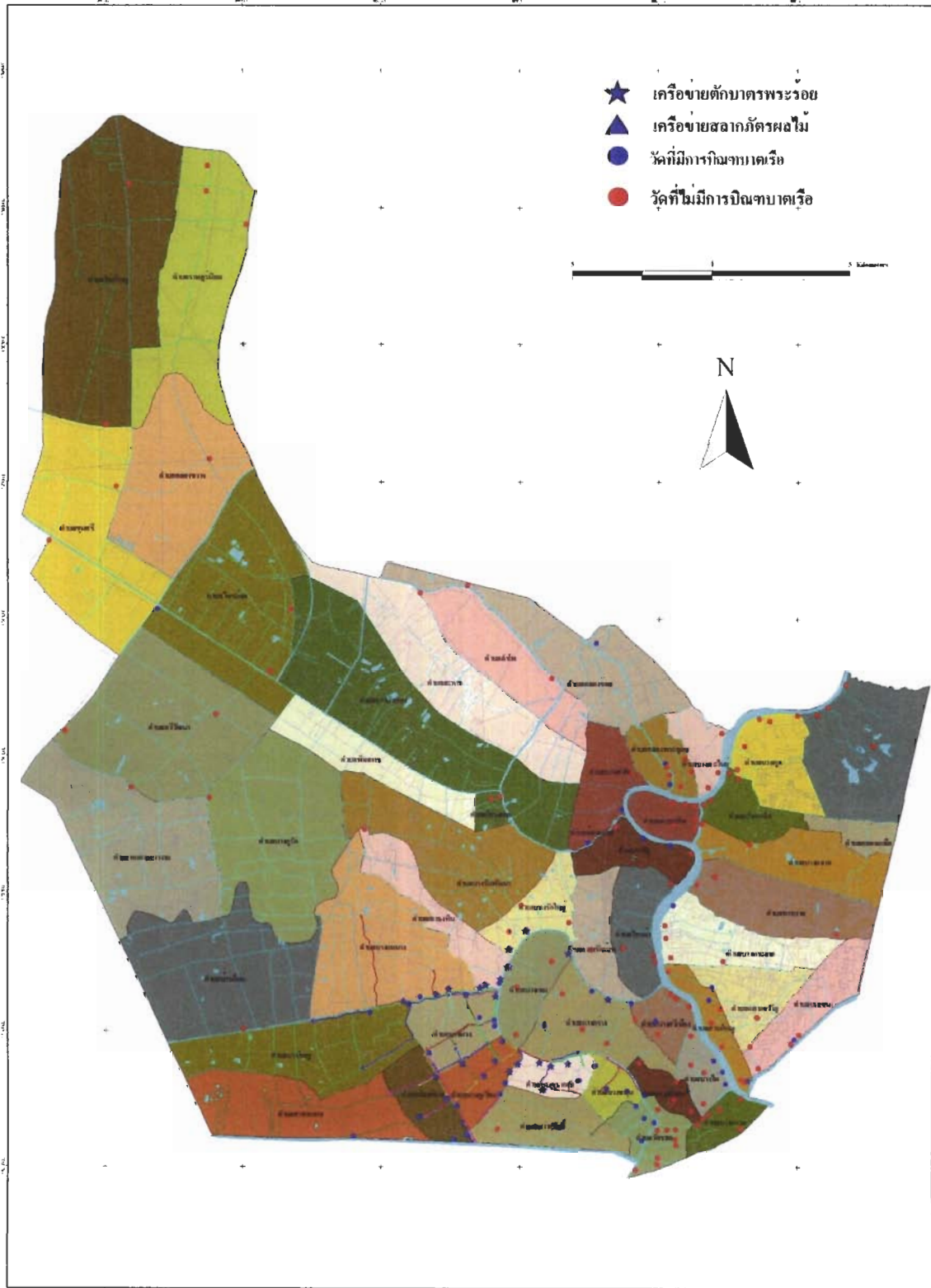
รูปที่ 4-17 และ 4-18 ทัศนียภาพคลองประธานที่การคมนาคมเข้มข้น และ ภูมิทัศน์อุจาด

บัณฑิตบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

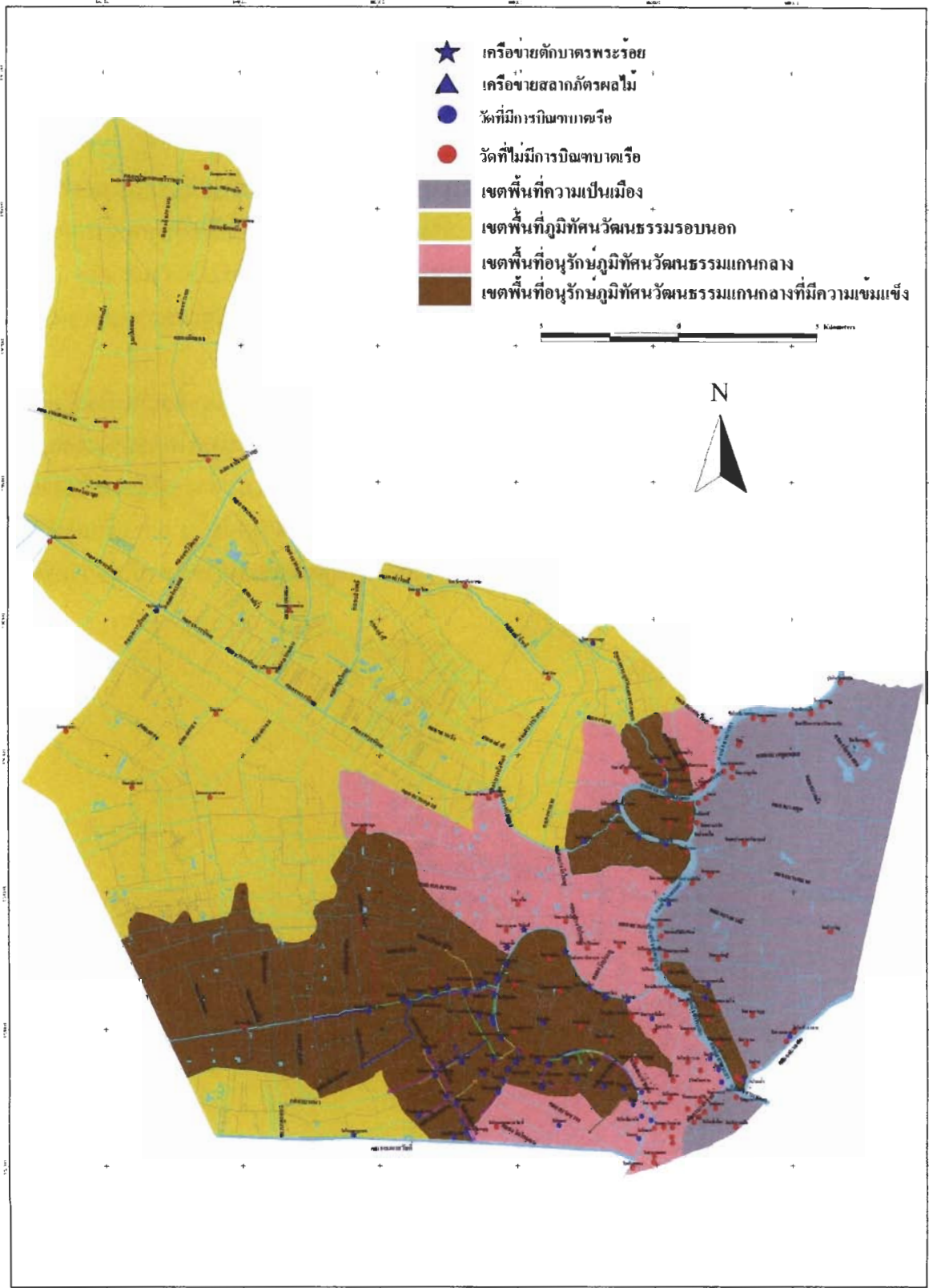
ตารางข้อมูลการสำรวจ โครงการบิณฑบาตเรือ														
ลำดับ	ชื่อวัด				ข้อมูลทั่วไป			ข้อมูลการบิณฑบาต						
	ชื่อวัด	ตำบล	อำเภอ	ชื่อตำบล	นิคม	ชั้นของวัด	อายุของวัด	บิณฑบาตเรือ	จำนวนบิณฑบาตเรือ	จำนวนพระบิณฑบาตเรือ	จำนวนผู้บิณฑบาตเรือ	จำนวนผู้บิณฑบาตเรือ	จำนวนผู้บิณฑบาตเรือ	จำนวนผู้บิณฑบาตเรือ
1	วัดสักใหญ่	วัดชลอ	บางกรวย	ค.วัดสักใหญ่	▲	ไฮยา	0	✓	1	1	4	1	C	17
2	วัดดาวฟ้า	บางขุน	บางกรวย	ค.บางขุน	▲	ไฮยา	0	✓	1	3	-	-	A	16
3	วัดบางขุน	บางขุน	บางกรวย	ค.บางขุน	▲	ไฮยา	0	✓	1	2	-	-	A	7
4	วัดจำปา	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางขุนทอง	▲	ไฮยา	0	✓	3	0	-	-	A	8
5	วัดช่องใหญ่	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางขุนทอง	▲	ไฮยา	0	✓	1	1	-	-	A	13
6	วัด เขมรใหญ่	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางขุนทอง	▲	ไฮยา	0	✓	2	0	-	-	A	7+3
7	วัดบางไทรนอก	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางไทร	▲	ไฮยา	0	✓	3	7	-	-	AC	10
8	วัดอู่ยนา	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางอู่ยนา	▲	ไฮยา	0	✓	2	0	-	-	BA	20
9	วัดโพธิ์	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางโพธิ์	▲	ไฮยา	0	✓	1	2	-	-	AC	5
10	วัดสุพรรณ	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางสุพรรณ	▲	ไฮยา	0	✓	1	2	-	-	CAC	1
11	วัดชูชง	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางชูชง	▲	ไฮยา	0	✓	1	2	-	-	AC	1
12	วัดบางไทรใน	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางไทร	▲	ไฮยา	0	✓	2	3	-	-	CBA	10
13	วัดบางไทร	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางไทร	▲	ไฮยา	0	✓	2	3	-	-	CBA	10
14	วัดบางไทร	บางขุนทอง	บางกรวย	ค.บางไทร	▲	ไฮยา	0	✓	2	3	-	-	CBA	10
15	วัดศรีบุญเรือง	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	2	-	-	AC	13
16	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	3	0	-	-	AC	10
17	วัดพรหม	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	3	0	-	-	A	15
18	วัดบางศรีเมือง	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางศรีเมือง	▲	ไฮยา	0	✓	4	4	-	-	BA	17
19	วัดบางศรีเมือง	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางศรีเมือง	▲	ไฮยา	0	✓	1	1	-	-	CA	7
20	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	1	1	-	-	C	10
21	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	3	-	-	C	5
22	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	2	-	-	B	30
23	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	2	-	-	A	11
24	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	2	-	-	C	10
25	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	4	-	-	AC	6
26	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	3	-	-	A	20+
27	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	3	-	-	CB	30
28	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	1	2	-	-	A	13
29	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	2	-	-	AC	10+10
30	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	1	5	-	-	A	14
31	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	1	2	-	-	B	5
32	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	4	-	-	B	5
33	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	3	3	-	-	BA	15
34	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	4	4	-	-	CAB	20
35	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	4	4	-	-	AC	17
36	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	1	1	-	-	C	30+
37	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	4	-	-	AC	11
38	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	3	-	-	AC	11
39	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	3	3	-	-	A	11
40	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	1	2	-	-	B	8
41	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	2	-	-	A	14
42	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	7	-	-	B	10
43	วัดศรีประจักษ์	บางคูเวียง	บางกรวย	ค.บางคูเวียง	▲	ไฮยา	0	✓	2	7	-	-	C	15

โครงสร้างรายการรถลงอยู่เพิ่มขึ้นของการบิณฑบาตเรือ ได้เป็น 3 category A ประเด็นทางด้าน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและนันทนาการ B ประเด็นทางด้าน วัฒนธรรมการพัฒนา C ประเด็นทางด้าน การสันทนาการทางวัฒนธรรมและเทศาภิบาล แกร์นิมการบิณฑบาตเรือ - หัวเดิม > มากขึ้น < ลดลง - ไม่มีใจ X ต่อไปคงไม่มีแล้ว	▲ มหานิกาย ○ 0-100 ปี △ รามัญดี ○ 101-200 ปี □ รามัญ ● 200-400 ปี	130	จำนวนรถลงอยู่เพิ่มขึ้น 1) ญาติโยมศรัทธา สันทนาการหลายชั่วอายุ A 2) บ้านเรือนริมน้ำยังคงอยู่ A 3) พระระอุรุภักขิณีไป C 4) ทรายโตที่ยังมีวัดอยู่ A 5) ทรายโตที่ยังมีคลองอยู่ A 6) จัดอยู่ในน้ำที่ชุ่ม ดึงต้องใจเรือ A 7) บ้านเรือนอยู่ห่างจากถนน ยิ่งคงต้องใจ A 8) เป็นกิจวัตร C	จำนวนรถลงอยู่เพิ่มขึ้น 1) ญาติโยมศรัทธา สันทนาการหลายชั่วอายุ 1 2) บ้านเรือนริมน้ำยังคงอยู่ 2 3) พระระอุรุภักขิณีไป 3 4) ญาติโยมศรัทธา สันทนาการหลายชั่วอายุ 4 5) บ้านเรือนริมน้ำยังคงอยู่ 5 6) บ้านเรือนอยู่ห่างจากถนน ยิ่งคงต้องใจ 10 7) ญาติโยมศรัทธา สันทนาการหลายชั่วอายุ 11 8) เป็นกิจวัตร 12
--	--	------------	---	--

ตารางที่4-3 ตาราง สรุปผลข้อมูล 43กรณีศึกษา

แผนที่ 4-7 สถานการณ์เฝ้าชมเขตรือนนทบุรี จำแนกรายตำบล

แผนที่ 4-8 สถานการณ์บิณฑบาตเรือนนทบุรี จำแนกพื้นที่ตามการดำรงอยู่ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

๔.๕ สรุปท้ายบท

เพื่อที่จะคำถามที่ว่า

-กิจกรรมปัญหาขาดเร็วในปัจจุบันมีแนวโน้มอย่างไร กำลังเสื่อมหายไปใช่หรือไม่ถ้าใช่จะมีปัจจัยใดที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนี้ยังดำรงอยู่

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมปัญหาขาดเร็วในประเทศไทยแม้ว่ามีแนวโน้มที่จะลดลงแต่ก็มีความเข้มแข็งอยู่ได้ในพื้นที่ที่ระบบวัฒนธรรมยังประสานความแข็งแกร่งไว้ได้โดยปราศจากความรับรู้เข้าใจและสนับสนุนแต่อย่างใด โดยปัจจัยภายในองค์ประกอบของสังคมเองที่เป็นส่วนสำคัญ

-และต่อคำถามที่ว่า การกำหนดบทบาทความเป็นเมืองใหญ่ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนจะมีผลขัดแย้งหรือสอดคล้องต่อการกำหนดภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทยอย่างไร

พัฒนาการความเป็นเมืองใหญ่ภายใต้กรอบคิดที่แยกส่วนแล้วเอาตัวเงินเป็นตัวตั้งของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมยอมทำลายภูมิทัศน์+วัฒนธรรมดังที่เป็นมาในประเทศไทยอย่างแน่นอน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังมีพลังดำรงอยู่มีสาเหตุมาจากเครือข่ายในรูปแบบต่างๆที่ค้นพบในงานวิจัยนี้ โดยมีข้อสังเกตว่าเครือข่ายเหล่านั้นขับเคลื่อนด้วยกรอบคิดที่แตกต่างออกไป ความรักและเมตตาธรรมเป็นสิ่งที่ค้ำจุนระบบเหล่านั้นจนมีพลังที่จะสร้างสันติภาพสันติสุขแก่สังคมภายใต้ความขัดแย้งพื้นฐาน

บทที่ ๕

พลวัตและกระบวนการทางสังคมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมบิณฑบาตเรือ

“ต่อไปนี้เป็น การดำเนินชีวิตของสงฆ์: พอใกล้ขันทีระฆัง หรือตีกลอง คงจะเป็นสัญญาณปลุก พวกผู้หญิงให้ลุกขึ้นหุงข้าวกระมั่ง ปลุกลูกศิษย์ (lüksit) หรือนักเรียนให้ลุกขึ้นเตรียมเรือ ระหว่างนั้นท่านก็ทรงน้ำ แต่งกายไปลงโบสถ์เพื่อชุมนุมสวดมนต์สองสามบทเป็นภาษาบาลี ต่อจากนั้นจึง มาลงเรือพายไปจอดตามหน้าร้านหรือหน้าบ้าน ซึ่งพวกผู้หญิงหอบ ๆ ก้ม ๆ พนมมือนิมนต์ แล้วตัก ข้าวสุกใส่บาตรให้ทัพพีใหญ่ พร้อมด้วยปลา ผักผลไม้และขนม เมื่อเวียนจนจบทางและบาตรเต็ม แล้ว ท่านก็กลับไปสู่วัด กันส่วนที่ท่านต้องการไว้สำหรับสงฆ์แล้ว ที่เหลือออกนั้นท่านก็ส่งให้ลูกศิษย์ไป” (สังฆราช ปาลเลกัวซ์ ๒๓๙๗)

ผลการวิจัยในบทนี้เป็นการพรรณานายละเอียดเพื่อจะตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า กิจกรรมบิณฑบาตเรือมีบทบาทภายในกลไกความสัมพันธ์เชิงพลวัตของชุมชน วัด และ กลอง สร้างความยั่งยืนให้สังคมไทยได้หรือไม่อย่างไร

โดยเป็นผลการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาภูมิทัศน์ในกรอบคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม ค้นหา ประเด็นในกรณีศึกษาที่เลือกสรรจากการวิจัยผลลัพท์งานวิจัยในช่วงแรกแล้วแปลความหมายเป็น ข้อค้นพบเสนอปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผุดบังเกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัต แยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

๕.๑ เรือพระและการจัดการในเรือบิณฑบาต

“เรือบิณฑบาตเป็นเรือพิเศษสั่งต่อเป็นพิเศษ.. สำนึกกว่าแต่ปางนะแต่ก่อนนี้มีอยู่ต่อเรืออยู่วัดพิบูล เงินเดี่ยวนี่เขาไม่ทำแล้ว..เขาหาไม่ไม่ได้ไม่สักค้อย่างดี มันเปลืองเอาไม่มาตัดเหลือเศษมาก ลงไป ต่อมาล่าสุดปี38 ตอนนั้น3หมื่น....

(พระใบฎีกาไพฑูรย์ วิฑูโร วัดสัมเกลียง บางแม่นาง)

“เรือพระ” คือ เรือที่มีจุดประสงค์เพื่อการบิณฑบาตทางน้ำของภิกษุโดยเฉพาะ มีการผลิต เรือนี้โดยประณีตเป็นเรือพายเดี่ยวที่มีการผลิตเฉพาะ อย่างไรก็ตามพบว่าผู้ผลิตเรือพระรายเดียว ในจังหวัด กิจการตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อย ได้เลิกกิจการในราวพ.ศ. 2538

ปัจจุบันพบว่ายังมีเรืออีกหลายประเภทที่ไม่ใช่ “เรือพระ” รวมถึง “เรืออื่นๆ” ที่ยังใช้ในการ บิณฑบาตทางน้ำ พบการใช้เรือพาย 3 ขนาด คือ พายเดี่ยว พายคู่หัวท้าย และ พายคู่หัวท้าย กลางรับบาตร พบว่าการถ่ายทอดทักษะในการพายเรือบิณฑบาตระหว่างพระดั้งเดิมกับพระใหม่ ,พระท้องถิ่นกับพระต่างถิ่นเพื่อสืบทอดกิจมีความสำคัญอย่างมาก

ในเรื่องของการจัดระเบียบภัตตาคารและมีระบบการจัดอาหารตั้งแต่ก่อนการรับนิมนต์ การจัดวางในเรืออย่างเป็นระเบียบสัมพันธ์กับประเภทอาหารในท้องถิ่นที่มีทั้งแกงหลายประเภท และของหวาน จึงต้องมีการจัดพื้นที่วางจานชามในเรือเพื่อเป็นสัดส่วนของอาหารคาวและหวานเมื่อ บิณฑบาตกลับมาแล้วก็มีการจัดระเบียบช่วยเหลือในการขนถ่ายลำเลียงภัตตาคารจากเรือ ในบาง วัดก็มีลักษณะพิเศษในการจัดคิวเวียนกันนั่งในตำแหน่งพายและรับบาตในการออกบิณฑบาตของพระ เกือบทั้งวัด(วัดสักใหญ่)

๕.๒ ความสัมพันธ์ของภิกษุกับเรือบิณฑบาต

สำหรับภิกษุการเจริญสติหรือการท่องบทสวดมนต์ระหว่างการพายเรือในบิณฑบาตเรือ เป็นสิ่งที่ เป็นไปได้ ในกรณีศึกษาแห่งนี้ ซึ่งให้สัมภาษณ์ถึงตั้งสติในการรักษาความสมดุลในระหว่างพาย เรือในการเจริญสติ ส่วนอีกกรณีศึกษากล่าวถึงการท่องบทสวดขณะพายเรือ ดังนี้

“สายเรือมันจะไปสั่นโตษ จะเจียบ มันจะได้อะไรมากกว่า ถ้าบวชใหม่ก็ได้บทสวดมนต์ พิธี พระรุ่นเก่าๆไม่ได้บทไหน ก็เอาหนังสือวางทางหน้าเรือพายไปอ่านไป สายเดินเจอรถเจอ อะไรเจอคนทำงาน หน้าก้มมองแต่พื้นถนน มันไม่ได้ มันไม่สงบ อากาศมันไม่ค่อยดีเท่าไรรั ก็ดีกว่า บวชมาพายเรือดีกว่า”

(พระสุทธิพันธ์ สุตวโร วัดหลังบาง)

รูป 5-1 การจอดเรือพระที่พบเห็น จากซ้าย การจอดเรือยกไว้ทำให้เรือแห้งและเบา, การจอดในอู่จอด และการจอดที่ได้ถุนหอนั่น

รูป 5-2, 5-3 การจัดภาชนะในเรือพระก่อนรับบาตรวัดเอนกดิษฐารามและการจัดภาชนะในเรือพระที่รับบาตรแล้ววัดโพธิ์เอน

รูป 5-4, 5-5 ภิกษุวัดสุนทรธรรมิการามช่วยกันลำเลียงภัตตาหาร ,เรือพระวัดศรีเรืองบุญ

๕.๓ ความสัมพันธ์ของครัวเรือนในการตักบาตรเรือ

เมื่อพระเริ่มบิณฑบาตทางเรือในระยะแรกต้องมีพระที่บิณฑบาตอยู่แล้วเป็นผู้แนะนำกับญาติโยมถึงกระนั้นชาวบ้านก็จะยังไม่สนิทใจก็จะตักบาตรให้ไม่มากนัก

‘ศรัทธาประจำแรก ๆ ก็จะไม่คุ้นหน้าจะมี เขาจะใส่เฉพาะที่รู้จักถ้ามีพระแปลกไปถ้าเป็น พระชราเขาอาจจะใส่ ถ้าหนุ่ม ๆ เขาจะคิดว่าบวชไม่นานเขาก็จะไม่ใส่ พอเราบิณฑบาตนานเกิน สิบ วัน เกินอาทิตย์เกินยี่สิบ วันเขาก็จะใส่ เยอะ ครับ’

(พระสุทธิพันธุ์ สุตวโร วัดหลังบาง)

เมื่อสนิทสนมกันแล้วสายสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านก็จะยกระดับขึ้นเป็น “เจ้าประจำ” ซึ่งแตกต่างกับการบิณฑบาตทางบกในพื้นที่ ซึ่งการบิณฑบาตทางน้ำทำให้ต้องพบหน้ากันเป็นประจำ จึงพัฒนาให้ความสัมพันธ์ลึกซึ้งมากขึ้นและละเอียดอ่อนมากขึ้น ทั้งจากมุมมองของพระและโยมประจำ สะท้อนในรูปของ “การลา” ระหว่างกันและกันเมื่อรู้ว่าไม่สามารถประกอบกิจวัตรใน

วันรุ่งขึ้นได้ หากพระติดกิจวันรุ่งขึ้นจะไม่มาต้องลาโยมมิฉะนั้นโยมจะเตรียมภัตตาหารแก้อ หรือหากโยมไม่สะดวกก็จะต้องบอกลาเพื่อพระจะไม่มาจอดเรือรับบาตร เช่นเดียวกัน

“ยายใส่บาตรมาตั้งแต่ยังไผ่ผมจุก
แม่บอกว่าถ้าไม่ใส่บาตรแล้วไม่สบายใจ
แม่ลาไม่ใส่ ลาไม่ได้ มันไม่สบายใจ..”

(ช้อย เต็มรักษ์)

๕.๔ การใช้ที่ดินและพื้นที่สาธารณะในการบิณฑบาตเรือ

กรณีศึกษาแห่งหนึ่งในชุมชนซึ่งดักบาตรประจำให้วัดโพธิ์เอนพบว่า มีการใช้พื้นที่ธรณีสงฆ์ที่อยู่ นอกบริเวณวัดสร้างทำน้ำเพื่อให้ชาวบ้านในบริเวณซึ่งไม่มีทางลงทำน้ำได้ใช้ร่วมกัน การใช้ที่ดินให้มีประโยชน์เชิงองค์รวมเช่นนี้ยังพบได้ในชุมชนภูมิทัศน์วัฒนธรรมเรือสวนในแง่อื่น เช่น ใช้พื้นที่ส่วนกลางเป็นที่จอดรถยนต์ร่วมกัน ประหยัดการถมที่ที่ยังรักษาคุณภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยรวมไว้ได้ จึงนำมีการศึกษากรณีภูมิปัญญาท้องถิ่นและประยุกต์ในสาขาวิชาด้านผังเมืองและเคหะการโดยเร็วที่สุด ก็จะรักษาคุณลักษณะสำคัญของประเทศไว้ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในวาทกรรมพัฒนา

๕.๕ บิณฑบาตเรือในฐานะเครื่องมือทางสังคมสิ่งแวดล้อม

กิจกรรมในวัดหลายประการเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ใช้สอยพิเศษในกระบวนการทางสังคม เช่น ประเพณีที่ผู้คนร่วมกันพบกันในวัดเป็นพื้นที่ทางสังคมของการรู้จักคบหาสร้างความสัมพันธ์ของคนหนุ่มสาวที่มีความมั่นคงสืบค้นและอ้างอิงได้ หรือ การมีพื้นที่ให้กับความพิเศษอื่นๆ เช่น เป็นพื้นที่ทางการทำงานของอัจฉริยะบุคคลในเชิงช่างและงานศิลปกรรม เป็นพื้นที่ของผู้พิการให้ได้มีที่มีทางในสังคม เป็นต้น

การบิณฑบาตเรือมีประโยชน์ใช้สอยพิเศษเช่นนี้ด้วย เช่น เป็นพื้นที่ของการสื่อสารในชุมชน พระที่รับบาตรทางน้ำในหลายกรณีศึกษาทำงานเป็นผู้สื่อสารข่าวสารให้กับชาวบ้านด้วยวาจา และ บางกรณีเสริมงานทางการไปรษณีย์ด้วยการช่วยลำเลียงจดหมายให้กับบ้านที่อยู่ลึกในคลองสายเล็กที่การไปรษณีย์เข้าไม่ถึงอีกด้วย

นอกจากนี้ บิณฑบาตเรือยังมีส่วนในการตรวจวัดคุณภาพสิ่งแวดล้อมและนำเสนอต่อชุมชนให้มีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมลำนน้ำเช่น มีสวะมาก หรือพบขยะมาก หรือพบว่าคุณภาพน้ำเริ่มเสีย ก็จะนำประเด็นมาเทศนาในวันพระ วันโกนซึ่งชาวบ้านนำภัตตาหารมาถวายวัด และ ก็จะนำข้อสังเกตในสภาวะแวดล้อมของพระนำไปแก้ปัญหาต่อไป

๕.๖ เครือข่ายทางสังคมในภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การวิจัยนี้ค้นพบเครือข่ายทางสังคมนิเวศสังคมหรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมบางประการภายในสังคมไทยได้แก่

เครือข่ายประเพณีพิธีกรรมสังคมดักบาดพระร้อยแปดและ เครือข่ายประเพณีพิธีกรรมสังคมสลากภัตตรผลไม้ซึ่งมีกาลเทศะของทรัพยากรท้องถิ่นและสถาบันของชีวิตจิตวิญญาณชุมชนเป็นศูนย์กลางภายใต้เครือข่ายวัดเครือข่ายชุมชนเครือข่ายคลอง จึงเป็นเครือข่ายที่สลับบัซซัน และมีลำดับชั้นของระบบลำน้ำตามความรู้ที่กลั่นจากความเป็นไปทางวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างง่ายต่อรูปธรรม ก็ได้แก่ แคว, คลอง, ลำประโดง, คุ, อยู่เป็นต้น เป็นจุดเริ่มต้นของพลวัตนามธรรมก่อตัวเป็นระบบนิเวศวัฒนธรรมสยามประเทศ จึงควรส่งเสริมให้พื้นที่เหล่านี้เข้าถึงและใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะตามที่เป็นไปในระบบกลไกทางวัฒนธรรมสังคม เช่น การค้า การคมนาคม พิธีกรรมทางศาสนา การประมง บำรุงเสริมสร้างความหลากหลายของการใช้ประโยชน์ ต้องส่งเสริมภูมิทัศน์วัฒนธรรมวิถีชน เป็นอันดับแรก ซึ่งก็หมายความว่าถึงแนวนโยบายและการจัดการที่

มองเห็นปัญหาอันเนื่องจากการแก้ปัญหาแนววิศวกรรมชลประทาน ไม่ใช่สูตรสำเร็จทางวิศวกรรมเช่น เขื่อนกันตลิ่ง สะพานเตี้ย และ ประตูน้ำซึ่งจะไปทำลายระบบสังคมนิเวศดั้งเดิม

มองเห็นปัญหาอันเนื่องจากการแบ่งแยกเขตการดูแลปกครอง เพื่อค้ำประกันความเป็นเครือข่ายระบบคลอง ประเด็นนี้สำคัญมากเพราะการบ่อนทำลายในจุดใดจุดหนึ่งอาจทำให้ระบบเครือข่ายล่มสลายได้

มองเห็นปัญหาอันเนื่องจากการเพิกเฉยละเลยในการจัดการกับผู้ปล่อยมลพิษ โดยให้อำนาจกับเครือข่ายความเป็นชุมชนมีส่วนดูแลบริหารจัดการอย่างสันติวิธี

มองเห็นปัญหาทางนิเวศวิทยาของสัตว์น้ำอันเกิดจากตลิ่งคอนกรีต โดยเฉพาะกับแนวคลองย่อยลำดับที่สองซึ่งไม่เน้นการคมนาคมขนส่ง

มองเห็นความต่อเนื่องเชื่อมโยงของเครือข่ายทางน้ำและแผ่นดินสองฝั่งน้ำ

มองเห็นคุณค่าที่แตกต่างกันอันเนื่องมาจากลำดับชั้นในระบบคลองที่แตกต่างกัน หลีกเสี่ยงทัศนะแบบเหมารวมไม่แยกแยะ จึงจะรักษาคุณภาพและขนาดระบบลำน้ำให้ดำรงสภาวะทางสังคมชาวน้ำอันเป็นรากเหง้าของเราให้อยู่ได้

๕.๗ บทสรุปท้ายบท

เพื่อที่จะตอบคำถามที่ว่ากิจกรรมบิณฑบาตเรือมีบทบาทภายในกลไกความสัมพันธ์เชิงพลวัตของชุมชน วัด และคลอง สร้างความยั่งยืนให้สังคมไทยได้หรือไม่อย่างไรนั้นกล่าวได้ว่า

กิจกรรมบิณฑบาตเรือมีบทบาทภายในกลไกความสัมพันธ์เชิงพลวัตของชุมชน วัด และ
คลอง สร้างความยั่งยืนให้สังคมไทยอย่างยิ่ง และส่วนพรรณนาในบทนี้ทำให้เกิดความเข้าใจเป็น
ตัวอย่างได้ถึงการมีอยู่ของ ความยั่งยืนภายในพลวัต

บทที่ ๖

กระบวนการประชาพิจารณ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมบิณฑบาตเรือ: บทบาท ของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

๖.๑ สถานที่วันเวลาและกำหนดการประชุม

โครงการภูมิทัศน์วัฒนธรรมบิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทยได้มีส่วนร่วมในการประชุมเชิงปฏิบัติการ โครงการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่สีเขียว จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 25 มกราคม 2550 เวลา 9.00 น. – 16.30 น. ณ ห้องประชุมชั้น 5 ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี

กำหนดการประชุม

9.00 – 9.30น.	ลงทะเบียนเข้าประชุม
9.30 – 9.50 น.	ผู้ว่าราชการจังหวัด บรรยาย และกล่าวเปิดงาน
9.50 – 10.00น.	พักรับประทานของว่าง
10.00 – 10.30น.	นำเสนอที่มาของโครงการ และวัตถุประสงค์ของการประชุม
10.30 - 11.00	นำเสนอข้อมูล โครงการวิจัยบิณฑบาตเรือ:
บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย
และการประเมินสถานการณ์พื้นที่สีเขียว จังหวัดนนทบุรี
11.00 – 12.00น.	แบ่งกลุ่มย่อย ประชุมรวบรวมประเด็นสถานการณ์ด้านพื้นที่สีเขียวที่
ผ่านมาจังหวัดนนทบุรี มีพื้นที่สีเขียวประเภทใดบ้าง อยู่ที่ไหนสภาวะการคุกคามพื้นที่สี
เขียวประเภทต่างๆ เป็นอย่างไรจะแก้ไข และป้องกันได้อย่างไร
12.00 – 13.00น.	รับประทานอาหารกลางวัน
ฉายภาพยนตร์สั้นเรื่อง ด็กบาตพระร้อยวัดไทยเจริญ
13.00 – 15.00น.	แบ่งกลุ่มย่อย ประชุมรวบรวมประเด็นประโยชน์ของการทำแผนแม่บท
พื้นที่สีเขียวเป้าหมายของการทำแผนแม่บทพื้นที่สีเขียว6 ประเภทพื้นที่สีเขียว ที่กำหนดไว้พอ
หรือไม่พื้นที่สีเขียว ที่มีอยู่พอหรือไม่
15.00 – 15.10 น.	พักรับประทานของว่าง
15.10 – 16.00น.	แบ่งกลุ่มย่อย ประชุมรวบรวมประเด็นการดูแลรักษาพื้นที่สีเขียวการ
บังคับใช้ กฎ ระเบียบ ข้อกฎหมายบทบาทเจ้าหน้าที่ในการดูแลรักษาการติดตามดูแล
และพัฒนา
16.00 – 16.30น.	สรุปผลการประชุม ปิดการประชุม

๖.๒ ผู้เข้าประชุม

มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งสิ้น 130 คน โดยมีนายเชิดวิทย์ ฤทธิประศาสน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนนทบุรี เป็นประธานที่ประชุม นอกจากคณะผู้วิจัย ผู้เข้าร่วมในการประชุมยังประกอบด้วย คณะผู้แทนจากหน่วยงานราชการส่วนกลางและ หน่วยงานราชการท้องถิ่น เช่น สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลทุกแห่งทั้งจังหวัด สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 6 นนทบุรี สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนนทบุรี สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ธนารักษ์จังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานทางหลวงชนบทจังหวัด เกษตรจังหวัด

๖.๓ ผลการประชุม

สรุปจากคำกล่าวของผู้ว่าราชการจังหวัดนนทบุรี

- เมืองนนทบุรีไม่มีการวางแผนล่วงหน้า (Future Oriented) มีแต่การวางแผนระยะสั้น แก้ปัญหาเฉพาะหน้า จังหวัดจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์
- ท้องถิ่นที่จังหวัดนนทบุรีมีความสามารถในเรื่องงบประมาณ จนทำให้เรียกได้ว่าเมืองนนทบุรีค่อนข้างจะประสบความสำเร็จในเรื่องการจัดความสวยงามเกี่ยวกับพื้นที่สีเขียว
- การมีพื้นที่สีเขียวจะเป็นแรงจูงใจให้ผู้คนในเมืองย้ายมาอยู่มากขึ้น ซึ่งทำให้จังหวัดจัดเก็บภาษี (property pack) ได้มากขึ้น
- การจัดการเรื่องพื้นที่สีเขียวนั้นไม่ยาก แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย คำว่าพื้นที่สีเขียวไม่ใช่เพียงแค่พัฒนาแค่ 1-2 พื้นที่ แต่ทุกๆฝ่ายจะต้อง “ช่วยกันเขียว”
- ผลจากโครงการนี้จะช่วยพัฒนาจังหวัดให้เป็น “แหล่งที่อยู่อาศัยชั้นดี”

รูป6-1,6-2 ผู้วิจัยอำนวยความสะดวกประชุมกลุ่มย่อย และ ฉายภาพยนต์เรื่องตักบาตพระร้อยวัดไทยเจริญ

รูป6-3,6-4 ผู้วิจัยอำนวยความสะดวกประชุมกลุ่มใหญ่โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดนนทบุรีเป็นประธาน

๖.๔ สารสำคัญจากการประชุม

1. เป็นครั้งแรกที่มีการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของจังหวัดนนทบุรี ต่อผู้ว่าราชการจังหวัดผู้มีอำนาจตัดสินใจ เชิงนโยบายการพัฒนา ข้อมูลข้อค้นพบจากโครงการวิจัยนี้ไม่เป็นที่ทราบกันมาก่อนก่อนหน้านี้
2. ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดแสดงท่าทีเห็นด้วยกับแนวนโยบายที่น่าเสนอ ต่อหน้าที่ประชุม และผู้บริหารจากคณะกรรมการปกครองท้องถิ่นทั้งจังหวัด จึงมีผลกระทบทางนโยบาย ทางด้านสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของจังหวัด
3. มีส่วนยกระดับความเข้าใจบนกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมในโครงการวิจัยพื้นที่สีเขียวให้เห็นมิติที่เกี่ยวเนื่องอย่างยิ่งกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

บิดาบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

บทที่ ๗

ข้อสังเกตข้อเสนอแนะและบทสรุป

ข้อสังเกตประกอบด้วยสองส่วนหลัก ส่วนแรกมาจากการวิเคราะห์สาเหตุของการดำรงอยู่ และเสื่อมถอยของการบิณฑบาตทางน้ำจากข้อมูลแบบสอบถามจัดกลุ่มสาเหตุสำคัญของการดำรงอยู่และการเสื่อมถอยของบิณฑบาตเรือได้เป็น สามประเด็นใหญ่ ส่วนที่สองเป็นส่วนที่วิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลเชิงแผนที่ พบว่าทั้ง 42 วัดให้สัมภาษณ์แสดงทิศทางว่ากิจกรรมเสื่อมลง 18 วัด และทิศทางดำรงอยู่ 24 วัด โดยสามารถจำแนกเหตุผล 12 ประการแยกเป็น 3 ประเด็น

๗.๑ ข้อสังเกตจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาจากแบบสอบถาม

๗.๑.๑ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมและนิเวศวิทยา

มีข้อนำสังเกตอยู่สองทิศทาง

๑. ทิศทางเสื่อมหาย จากประเด็นนี้ มี ๑๒ วัด โดยให้สาเหตุการ

เปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาของคลอง เช่น

คลองตื้นเขิน มีผักตบชวาเกิดมากมีสัตว์อันตรายเช่น งูแผงอยู่ในสระ ,และ ตรงข้ามในคลองหลักก็มีการให้เหตุผล ของการคมนาคมทางน้ำโดยเรือหางยาวที่หนาแน่นขึ้นทำให้เรือพระล่มอยู่บ่อยครั้ง

๒. ทิศทางดำรงอยู่และสืบทอดเพิ่มขึ้น นำสังเกตว่ามีจำนวนถึง ๒๑ วัดให้เหตุผลถึง ความสัมพันธ์ทางระบบสังคมวัฒนธรรมนิเวศที่แนบแน่น และสืบทอดหลายชั่วรุ่นคน หากภูมิทัศน์ คลองยังคงอยู่ การตั้งถิ่นฐานริมคลองก็ยังคงอยู่ วัดที่อยู่ริมน้ำก็ยังคงสืบทอดการบิณฑบาตเรือต่อไป

๗.๑.๒ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ผลกระทบจากวาทกรรมการพัฒนา

มีข้อนำสังเกตอยู่สองทิศทาง

๑.ทิศทางเสื่อมหาย มี ๑๔ วัด โดยให้เหตุผลการเปลี่ยนแปลงทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ผลกระทบจากโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนใหญ่ ประตูน้ำ และ เขื่อนริมฝั่ง เพื่อป้องกันน้ำท่วม ส่วนผลกระทบทางอ้อมได้แก่ น้ำเสียจากน้ำที่ถูกปิดขังจากประตูน้ำและน้ำเสียจากหมู่บ้านจัดสรร ชุมชนแบบใหม่จากหมู่บ้าน จัดสรรที่ไม่คุ้นเคยกับการบิณฑบาตทางเรือก็ทำให้เกิดการทดแทนจากการบิณฑบาตทางบกและการมาถวายภัตตาหารที่วัด หรือ ประเด็น

ในแง่การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ขาดการสืบทอดการพายเรือและการต่อเรือพระ , เป็นความต้องการของพระที่จะบิณฑบาตทางบก และ ชุมชนริมฝั่งคลองลดหายไปหรือไม่อยู่ในฐานะที่จะอุปถัมภ์วัดวาอารามได้ เป็นต้น

๒ ทิศทางดำรงอยู่และสืบทอด มีจำนวน ๑๐ วัด โดยสาเหตุสำคัญได้ แก่ ความมุ่งมั่นของพระภิกษุที่จะรักษาสืบทอดกิจวัตรแห่งสงฆ์ลุ่มน้ำ พบว่ามีการสืบทอดการพายเรือให้กับพระใหม่จำนวนมากที่ไม่ได้มีภูมิสำเนาอยู่ในท้องถิ่นให้พายเรือได้ เป็นต้น

๗.๑.๓. ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดเทคโนโลยี

ประเด็นจากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี มีสองทิศทาง

๑ ทิศทางเสื่อมหาย มี ๑๔ วัด สาเหตุที่สำคัญ คือ ขาดการสืบทอดการพายเรือและการต่อเรือพระ , เป็นความต้องการของพระที่จะบิณฑบาตทางบก และ ชุมชนริมฝั่งคลองลดหายไปหรือไม่อยู่ในฐานะที่จะอุปถัมภ์วัดวาอารามได้ เป็นต้น

๒ ทิศทางดำรงอยู่และสืบทอด มีจำนวน ๑๐ วัด สาเหตุสำคัญได้ แก่ความมุ่งมั่นของพระภิกษุที่จะรักษาสืบทอดกิจวัตรแห่งสงฆ์ลุ่มน้ำ พบว่ามีการสืบทอดการพายเรือให้กับพระใหม่จำนวนมากที่ไม่ได้มีภูมิสำเนาอยู่ในท้องถิ่นให้พายเรือได้

๗.๒ ข้อสังเกตจากการประมวลเนื้อหาข้อมูลเชิงแผนที่

เมื่อพิจารณาร่วมกับข้อมูลเชิงพื้นที่พบว่า ผลกระทบจากการพัฒนาของสังคมเมืองมีระดับแตกต่างกันออกไปตั้งข้อสังเกตใน สามพื้นที่ซึ่งรับอิทธิพลจากการพัฒนาสูงจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากถนนใหญ่ได้แก่

๑.บริเวณอิทธิพลอำเภอบางกรวยและคลองมหาสวัสดิ์พบว่าผลกระทบทำให้กิจวัตรการบิณฑบาตเรือในเขตนี้เลิกไป คงเหลืออยู่แต่พิธีกรรมประจำปี เช่น การแห่เรือหนึ่งวันก่อนตักบาตร๑๐๘ที่ยังคงใช้เส้นทางที่ผ่านในการแห่พระบอญญเหลือการคงอยู่ของการบิณฑบาตเรืออย่างน้อยก็ทางสัญลักษณ์

๒.พื้นที่รับอิทธิพลของถนนวงแหวนตะวันตกหรือถนนดลิ่งชัน(ทางหลวงหมายเลข 340) ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่ทำให้วัดในเขตนี้ซึ่งอยู่ริมคลองบางใหญ่และระบบคลองที่เกี่ยวข้องเลิกประเพณี การบิณฑบาตเรือ ทั้งที่มีการสร้างถนนตั้งแต่ราวพ.ศ.๒๕๓๐ หรือกว่า๑๐ปีมาแล้ว จึงกล่าวได้ว่ามีพลังการต้านทานจากวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่นี้อย่างมีนัยสำคัญ

๓.พื้นที่รับอิทธิพลของระบบถนนราชพฤกษ์—กัลปพฤกษ์ และถนนนครอินทร์ ซึ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ในช่วง พ.ศ.๒๕๔๕ถึงปัจจุบัน ผลกระทบเกิดต่อการคมนาคมทางน้ำในคลองแม่น้ำอ้อมอย่างยิ่ง คือทำให้ การคมนาคมทางน้ำในคลองสายประธานแห่งนี้

ลดลงอย่างมากพร้อมกับการเกิดบ้านจัดสรรสำหรับตลาดระดับบน-กลางบน จำนวนมาก ในพื้นที่สวนผลไม้เดิม

๗.๓ ข้อเสนอแนะและข้อสังเกตอื่นบางประการ

๑. วัดและประชากรในวัด พบว่ามีการลดลงอย่างต่อเนื่อง ของ สามเณรและเด็กวัดอันเนื่องมาจากระบบการศึกษากระแสหลักในโรงเรียนได้รองรับเยาวชนไปหมด การศึกษาในระบบวัดที่ยังอยู่เป็นการสอนพระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์ หรือ สอนวิปัสสนา แม้จะได้ผลแต่ก็ทำได้จำกัดในกลุ่มประชากรที่แคบลงไป

“เพราะว่าเด็กวัดอยู่ไม่ได้ไม่ใช่เพราะว่าไม่มีข้าวให้กินหรือเป็นเพราะพ่อแม่เขาไม่เอามาฝากวัด เพราะว่าเขาจะต้องส่งเสียเล่าเรียนกันไปไกลๆ เด็กวัดก็เลยจะหมดไป แต่ก่อนนี้ไม่มีโรงเรียนอะไรเยอะเยอะ มีแต่อาศั้ววัด ”

(พระ ขอบ ถาวโร พระอธิการวัดไทยเจริญ)

๒. เรือพระ ประเภท การใช้สอย และการผลิตเรือ พบการใช้เรือพาย 3 ขนาด คือ พายเดี่ยว พายคู่หัวท้าย และ พายคู่หัวท้ายกลางรับบาท มีการจัดระเบียบภัตตาหารและมีระบบการจัดอาหารตั้งแต่ก่อนการรับนิมนต์ การจัดวางในเรือ การขนย้ายอาหารคาวหวาน ตลอดจนการจัดระเบียบในการออกบิณฑบาต(พบบางวัด) ตลอดจนพบ การถ่ายทอดทักษะในการพายเรือบิณฑบาตระหว่างพระดั้งเดิมกับพระใหม่ , พระท้องถิ่นกับพระต่างถิ่นแต่ก็พบว่าการเลิกกิจการของเอกชน ผู้ผลิตเรือพระในราวพ.ศ. 2538 ทั้งนี้ได้หมายความว่ามีการลดเลิกการใช้เรือบิณฑบาตแต่อย่างเดียว แต่เนื่องจากเรือ ที่อยู่ในระบบยังมีความคงทนในขณะที่จำนวนวัดเท่าเดิม แต่จำนวนพระลดลง ทำให้ความต้องการต่อเรือใหม่ลดลง เป็นต้น

๓. ยังมีพื้นที่ส่วนอื่นที่ยังบิณฑบาตทางเรือทั้งในจังหวัดนนทบุรี และ พื้นที่ลุ่มภาคกลาง การสำรวจและสร้างฐานข้อมูลที่มีการจำแนกทั่วถึงยิ่งขึ้นยังเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งโครงการวิจัยนี้ได้พยายามสร้างเครือข่ายการวิจัยและโอกาสทางการศึกษาทำให้ได้ผลสำรวจที่กว้างขวางขึ้น

๔. พบว่าสาเหตุสำคัญของการเสื่อมลงของปฏิบัติการทางวัฒนธรรม มีสาเหตุมาจากการจัดการด้านเวลาแบบใหม่ที่ไม่สอดคล้องกับเวลาในระบบวัฒนธรรมแต่เดิม การเสื่อมลงของเยาวชนไทยต่อศาสนาพุทธมีส่วนขึ้นอยู่กับโอกาสที่สังคมเปิดให้ได้อย่างที่เป็นรูปธรรมคือ วันพระ และวันโกนเป็นวันในจันทร์คติไม่สัมพันธ์กับวันหยุดปกติของนักเรียนคือวันเสาร์ อาทิตย์ จึงไม่เอื้อให้เยาวชนใช้เวลาประจำสัปดาห์ส่วนนี้ในกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัด

๕. ในแง่ภูมิทัศน์วัฒนธรรม บิณฑบาตเรือประกอบสร้างด้วยความสัมพันธ์สามระดับได้แก่ ๑. เครือข่ายในระบบของวัด ๒. ความสัมพันธ์เชิงสังคม ๓. ความสัมพันธ์ในวาทกรรม

บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

ของอารยธรรม ปรากฏอยู่ในสองระดับแรก ส่วนระดับสุดท้ายเป็นสิ่งที่งานวิจัยนี้อาจมีส่วนปลูกสร้างขึ้น

๖. บิณฑบาตเรือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่มีความสำคัญมากจำเป็นต่อการตัดสินใจในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของประเทศ และเป็นส่วนสำคัญของการสร้างทฤษฎีพื้นฐาน (Grounded Theory) ทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทยในสวนที่ผู้วิจัยเรียกว่าที่ว่างลำดับที่สามในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้าง (ศรันย์, 2549)

๗. ในการขับเคลื่อนงานวิจัยให้มีผลปฏิบัติ (Implementation) อย่างน้อยต้องขับเคลื่อนในสองระดับ ระดับแรกคือระดับผู้มีอำนาจการตัดสินใจหากสร้างโอกาสเชิงพื้นที่สาธารณะที่มีผลการตัดสินใจจะสร้างความหมายได้มาก ระดับที่สองคือระดับของการประชาสัมพันธ์แนวราบซึ่งสื่อเช่น ภาพยนตร์ มีอำนาจในการอธิบายสูงจึงเป็นวิธีการที่เหมาะสม

๗.๔ บทสรุป

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า บิณฑบาตเรือกำลังถูกคุกคามอย่างยิ่ง และ อาจปรับตัวในการเปลี่ยนศูนย์กลางจากคลองอ้อมนนท์ไปสู่คลองบางใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้มีความสำคัญในแง่ของระบบวัฒนธรรมทำให้มีการสืบทอดและถ่ายทอดพิธีกรรมให้กับสังคมเป็นเวลายาวนานเห็นได้ใน ๓ มิติ ได้แก่

๑. มิติของปัจเจกชนสัมพันธ์ภาพบิณฑบาตเรือ เช่น ในส่วนของภิกษุการเจริญสติปัญญาในบิณฑบาตเรือ เป็นวัตรปฏิบัติของสุปฏิปันโนภิกษุ ในกรณีศึกษาที่วัดหลังบางซึ่งให้สัมภาษณ์ถึงตั้งใจในการรักษาความสมดุลในระหว่างพายเรือในการเจริญสติ ในส่วนของฆราวาสบิณฑบาตเรือเป็นการทำบุญในระดับที่มีความสัมพันธ์กันและกันอย่างสูงต่อพระภิกษุซึ่งเป็นรูปประจำ

๒. มิติของ ความสัมพันธ์ภาพระหว่างชุมชนวัดในบิณฑบาตเรือ พบสัมพันธ์สภาพที่แน่นแฟ้นได้ทั่วไป เช่น ชุมชนร่วมด้วยช่วยรักษาลำน้ำให้สะอาด, การพบเห็นกันเป็นประจำจากวัดบิณฑบาตทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเครือญาติระหว่างสงฆ์กับคหบดีเรือที่ใส่บาตเป็นประจำ และ ก็เป็นการสืบทอดกิจในวิถีที่บรรพบุรุษเคยกระทำ อีกด้วย

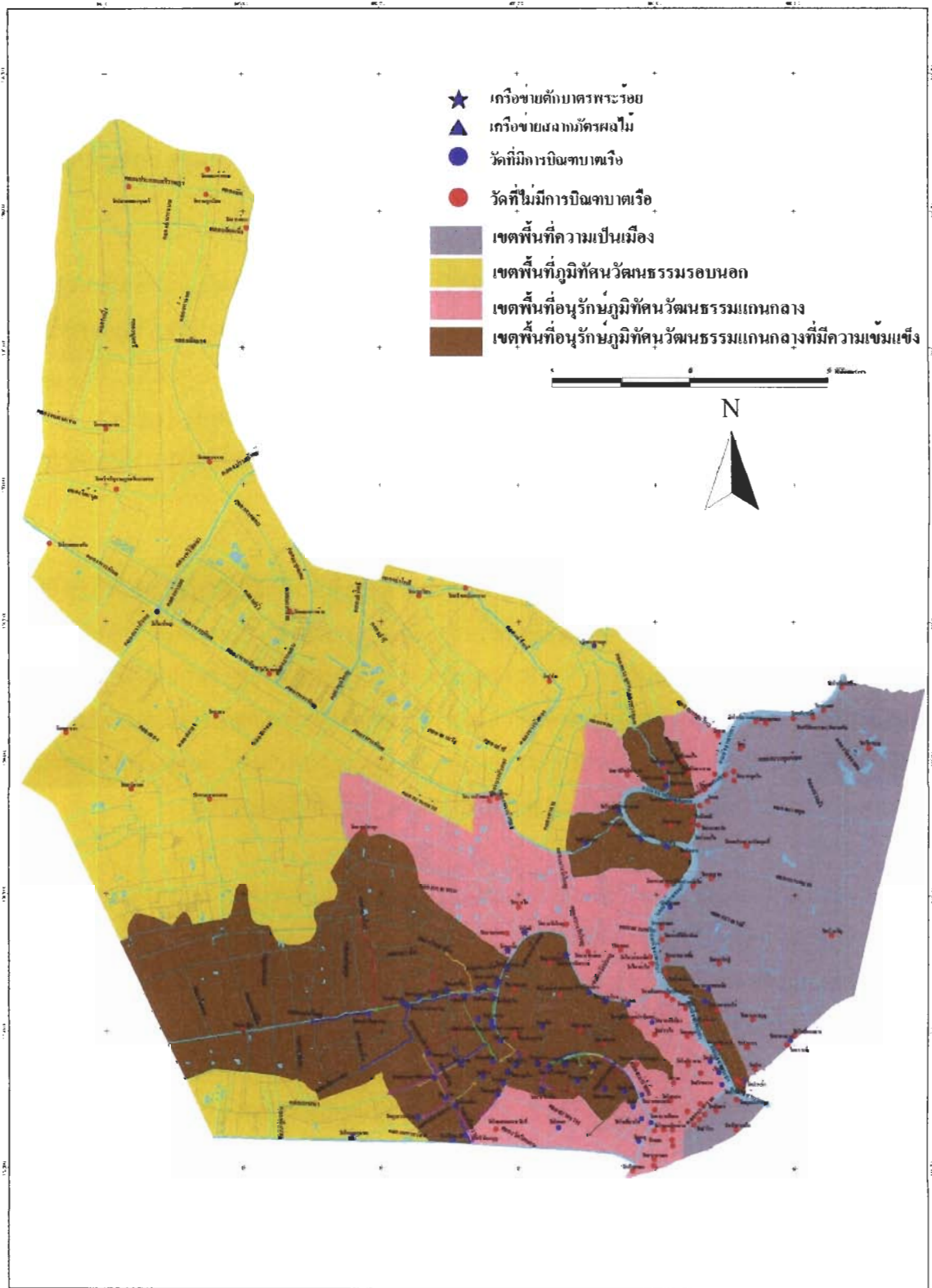
๓. มิติทางด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อมในกิจวัตรบิณฑบาตเรือ พบพลวัต ที่พระและ ชุมชนดูแล สิ่งแวดล้อมผ่านกลไกการบิณฑบาตเรือ กล่าวคือ หากพระบิณฑบาตในคลองที่ไม่สะอาดชาวบ้านจะรู้สึกอย่างลึกได้ผ่านการสังเกต ขณะใส่บาต หรือการเทศนาบอกเล่าของพระภิกษุในวันพระวันโกน หลังจากนั้นจะเกิดปฏิกิริยาตอบรับ เช่น การจัดการขยะและผักตบชวาโดยสมาชิกในชุมชนเมื่อผักตบชวาเกิดมากจนปิดทางสัญจรและการบิณฑบาตเรือ หรือกรณีที่สถานีตำรวจตำบลบางแม่นางที่ออกประกาศเอาผิดปรับสินไหมแก่เรือที่ขับโดยประมาททำเรือพระล่ม มีนัยยะว่าบิณฑบาตเรือไม่ใช่กิจของฆราวาสกับสงฆ์เท่านั้น แต่เป็นวาทกรรมอันมีนัยสำคัญสำหรับประชาสังคมไทย

การสำรวจเชิงปริมาณ ในสถานการณ์บิณฑบาตเรือให้ผลลัพธ์ถึงการดำรงอยู่พบว่ายังมีถึง ๓๗ วัดในกลุ่มศึกษา ๔๒ วัด สรุปได้ถึงความสำคัญของพื้นที่ศึกษา และ จำแนกได้เป็น กลุ่มที่มีการบิณฑบาตทางน้ำ กลุ่มที่เลิกการบิณฑบาตทางน้ำ และ กลุ่มที่มีการบิณฑบาตทางน้ำอยู่คู่กับการบิณฑบาตทางบก โดย แต่ละกลุ่มจะถูกเลือกเพื่อศึกษาอย่างละ ๑วัด เป็นกรณีศึกษาเชิงคุณภาพซึ่งเพิ่มการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นนอกเหนือจากพระภิกษุในกระบวนการวิจัยขั้นต่อไป

บิณฑบาตเรือ บิณฑบาตทางน้ำ หรือ นาวาภิขชาจาร เป็นส่วนสำคัญของคนไทยภาคกลางตอนล่างที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำ เป็นการสร้างสรรค์ระบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเฉพาะใน อัตลักษณ์ไทยซึ่งนอกจากเป็นชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนทั้งทางด้านกายภาพและจิตวิญญาณแล้วยังเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงระหว่าง วัด ชุมชน และระบบเครือข่ายคุณลง และ เปรียบเสมือนจักรกลทางวัฒนธรรม-ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีหน้าที่คอยกำกับดุลยภาพของสภาวะแวดล้อม และ สังคม ให้ยั่งยืนอย่างเป็นระบบมาแต่โบราณ

เมื่อพิจารณาเครือข่ายคุณลงแม่น้ำอ้อมเจ้าพระยาซึ่งมีพื้นที่อยู่ในบางส่วนของจังหวัดนนทบุรี และบางส่วนของกรุงเทพฯ นับเป็นเครือข่ายที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานนานต่อเนื่องยาวนานกว่า ๔๕๐ ปี ที่มีความหนาแน่นของจำนวนวัดต่อพื้นที่ที่สูงที่สุดในประเทศไทยหรืออีกนัยหนึ่งเป็นแผ่นดินที่มีการฝังรากวัฒนธรรมไทยหยั่งลึก และกำลังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพัฒนาการความเป็นเมืองใหญ่ของเมืองโตเดี่ยวกรุงเทพมหานคร ที่ขาดจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อม สมควรเสนอให้เป็นพื้นที่มรดกโลกประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรม

สถานการณ์บิณฑบาตเรือของลุ่มน้ำแห่งนี้ได้ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการกลายเป็นเมืองใหญ่และรักษาความยืดหยุ่นไว้ได้ในระดับที่น่าสังเกต นอกเหนือจากเป็นองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่หนทางในการนำไปสร้างการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองชั้นในเพื่อเสนอกระบวนการทัศน์อันยั่งยืน ในการแก้ปัญหาคุณภาพสภาวะแวดล้อมสร้างสรรค์และสรรพชีวิตภายในวัฒนธรรมโดยเฉพาะกรุงเทพมหานครที่อยู่ในสภาพอันเลวร้ายอย่างยิ่งและจะเป็นตัวอย่างของการส่งเสริมรักษา คุณค่าความรู้ที่ร่วมผูกพันต่อท้องถิ่นของประชากรเมืองสำหรับประเทศไทยซึ่งสมควรพัฒนาให้เป็นนโยบายทางกายภาพของพื้นที่ในบริบทเยี่ยงนี้ต่อไป

แผนที่ 7-1 แผนที่ข้อเสนอเชิงนโยบายมรดกโลกประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมนนทบุรี
(ที่มา: การจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาพื้นที่สีเขียวจังหวัดนนทบุรี)

รายการอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ(2549) ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา,คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ

เขมานันท์(2538)อันเนื่องกับทางไท, เคล็ดไทย, กรุงเทพฯ

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์(2550),รายงานการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่สีเขียวจังหวัดนนทบุรี,สนง.โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนนทบุรี ,นนทบุรี

โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม(2548) ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ,สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม,กรุงเทพฯ

จังหวัดนนทบุรีกลุ่มคนรักน้ำ,(2543)โครงการจัดการเมืองแห่งสหประชาชาติ, แนวทางการพัฒนาเชิงอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มคลองนนทบุรีเพื่อความยั่งยืน, นนทบุรี

จิตร ภูมิศักดิ์(2547), สังคมไทย ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา,ฟ้าเดียวกัน,กทม.

ชาย โพธิ์สิตา(2547), ศาสตร์และศิลปะแห่งงานวิจัยเชิงคุณภาพ ,อัมรินทร์,กรุงเทพฯ

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร(2543), วาทกรรมการพัฒนา:อำนาจ ความรู้ความจริงเอกลักษณ์และความเป็นอื่น.:วิภาษา., กรุงเทพฯ

เดวิด โบห์ม(2548), **Dialogue** วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์สมมนุษย์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง,โสฬส ศิริไสย์ (แปล),มหาวิทยาลัยมหิดล,นครปฐม

บำรุง บุญปัญญา(2549)๓ทศวรรษแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน,ดอกดีวัว,กรุงเทพฯ

ประเวศ วะสี, (2547),New Human Development for Sustainable Future การพัฒนามนุษย์แนวใหม่เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน,นวลจันทร์ โปทา(แปล),หมอชาวบ้าน,กรุงเทพฯ

พริตจอฟ คาปรั (2548), โยงโยที่ซ่อนเร้น, วิศิษฐ์-ณัฐพล ว่างวิญญู,สว่าง พงศ์ศิริพัฒน์(แปล),สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา: กรุงเทพฯ

ไพรินทร์ ธรรมรักษ์โต ,อนุสรณ์วัดไทยเจริญ,ธรรมสภา,กรุงเทพฯ

พุทธทาส อินทปัญโญ, (2550)ต่อไปนี่เราจะทำจริง ,มติชน,กรุงเทพฯ

ทองพันธ์ พูนสุวรรณ(2544) , **Space & Time**, ใน 72ปี รศ.วิฑูรย์ หงส์สุมาลย์ กับฟิสิกส์ ม.ก.,ภาควิชาฟิสิกส์ ม.เกษตรศาสตร์ : กรุงเทพฯ

ทองพันธ์ พูนสุวรรณ (2550), **Philosophy Vs. ปรัชญา**, เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องเดียวกันเมื่อ25 ม.ค 2550, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์: กรุงเทพฯ

เทิดศักดิ์ เดชะกิจขจร (2542) รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มของการพัฒนาสภาพสังคมชุมชนริมน้ำบริเวณเครือข่ายลำน้ำคลองบางกอกน้อย,คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ

ธเนศวร์ เจริญเมือง(2549) พลเมืองกับท้องถิ่นเข้มแข็ง,คปไฟ,กรุงเทพฯ

แปลนโมทีฟ(2545) เรือ:วัฒนธรรมลุ่มน้ำเจ้าพระยา,แปลนโมทีฟพับลิชเชอร์,กรุงเทพฯ

มาชาโนบุ ฟูกูโอกะ(2537), ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว: ทางออกของเกษตรกรรมและอารยธรรมมนุษย์, รสนา โตสิตระกูล (แปล), มูลนิธิโกมล คีมทอง,กรุงเทพฯ

มงเชญอร์ ปาลเลกัวซ์(2548) เล่าเรื่องกรุงสยามสันต์ ท.โกมลบุตร (แปล), ศรีปัญญา, นนทบุรี

มองซิเออร์ เดอ ลาลูร์แบร์(2548) จดหมายเหตุ ลา ลูร์ แบร์ .สันต์ ท.โกมลบุตร (แปล),ศรีปัญญา ,นนทบุรี

มหาเถรสมาคม,(2550) ปฏิทินศาสนา ๒๕๕๐, กรุงเทพฯ

น.ณ.ปากน้ำ(นปก.)(2520)ศิลปะโบราณคดีในสยาม โอเดียนสโตร์ ,กรุงเทพฯ

นิธิ เอียวศรีวงศ์(2543) ปากไก่และใบเรือ,อัมรินทร์,กรุงเทพฯ

วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ (2547) ความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในวารสารสภาพแวดล้อม
ภายใน1,1.คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
ยงธนิศร์ พิมลเสถียร,(2545) รายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่อง กิจกรรมการกำหนดระเบียบ และ
ข้อบังคับในการใช้ประโยชน์ลำคลองและการใช้ที่ดินริมฝั่ง คลองอ้อมนนท์ - คลองบางกอก
น้อย – คลองบางกรวย, สำนักงานผังเมืองจังหวัดนนทบุรี

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,(2548) แหล่งสิ่งแวดล้อม

ศิลปกรรมริมคลองอ้อมนนท์, อัมรินทร์พรินท์, กรุงเทพฯ

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดนนทบุรี โรงเรียนสตรีนนทบุรี ,

(2546),คลอง(แม่น้ำ)อ้อมนนท์ แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าของนนทบุรี, นนทบุรี

สมใจ นิ่มเล็ก รบ.,(2545)เรือนชาวสวน, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.ศิลปากร,กรุงเทพฯ

สมภพ ภิรมย์ ร.น.,(2513) ปกิณกะคดี หมายเลข 13 , มหาวิทยาลัยศิลปากร,กรุงเทพฯ

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา,(2539) น้ำ,บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย,สถาปนิกสยาม,กรุงเทพฯ

สุวิทย์ ชีรสาคัด(2548) ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตร ,ม.ขอนแก่น,มดิชน,กรุงเทพฯ

เสถียรโกเศศ(นปก.),(2521)ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย,คลังวิทยา
,กรุงเทพฯ

โสมภักดีกิตติชาติ,(2550)ทำเนียบพระสังฆาธิการจังหวัดนนทบุรี ปีพุทธศักราช 2550,, วัดเฉลิม
พระเกียรติ,นนทบุรี

สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม(2548) แหล่งสิ่งแวดล้อมทาง

วัฒนธรรมริมคลองอ้อมนนท์, อัมรินทร์พรินติ้ง ,กรุงเทพฯ

ศรัณย์ สมันตรัฐ,(2548) “การบูรณาการนิเวศวัฒนธรรมภูมิทัศน์ชุมชนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

เขตน้ำกร่อยปากแม่น้ำแม่กลองฝั่งขวา” ในการประชุมวิชาการประเพณี เกษตรศาสตร์

ธรรมศาสตร์ มหิดล กองทัพเรือ ครั้งที่ 10 การพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน

ศรัณย์ สมันตรัฐ(2548), “วงศาวิทยาสังเขปว่าด้วย สถาปัตยกรรมภูมิทัศน์ถิ่น, บิณฑบาต

เรือ และเรื่องที่เกี่ยวข้อง “ ในเรื่องเดิมการประชุมทางวิชาการครั้งที่43

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หน้า391-401 , <http://kucon.lib.ku.ac.th/FullText/KC4316002.pdf>

also at <http://www.arch.ku.ac.th/staff/saran>

ศรัณย์ สมันตรัฐ,(2549) ว่าด้วยมิติของที่ว่างในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้างองค์รวมและเหตุ

ปัจจัยแห่งความยั่งยืน. ในการประชุมวิชาการนานาชาติสถาปัตยกรรมในดินแดน

สุวรรณภูมิ , กรุงเทพฯ ,คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ,สิงหาคม

ศรัณย์ สมันตรัฐ และ ภวินท์ สิริสาลี (2550) สะพานไม้เครื่องสับทรงโรงวัดสัมเกลียง เอกสารข้อเสนอเพื่อการประกวดในโครงการฐานข้อมูลอาคารควรรค่าแก่การอนุรักษ์ : พื้นที่สาธารณะเพื่อร่วมกันดูแลมรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย เข้าถึงเอกสารนี้ได้ที่ <http://www.thai-heritage-building.com/data/50/13/p.php>

ศรัณย์ สมันตรัฐ.(2550) อันกาลเทศะ..นั้นออกแบบได้,ในระเนง๕โครงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาสยาม,คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์,กรุงเทพฯ

อานันท์ กาญจนพันธ์(บก.)(2543) พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย,สกว., กรุงเทพฯ

อานันท์ กาญจนพันธ์(บก.)(2543) พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย,สกว., กรุงเทพฯ

อนวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2539) เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน,สมาคมสถาปนิกสยาม,กรุงเทพฯ

อเนก นาวิกมูล (2548)เยือนย่านร้านตลาด, ศิลปวัฒนธรรม,กรุงเทพฯ

Reference

Askew,M.(2002) , **Bangkok Place,Plactice and Representation**, Routledge, London.

Charmaz.K (2006) **Constructing Grounded Theory**, SAGE,London.

Kemp,J. (1996), **The Dialectics of Village and State in Modern Thailand** in *The Village Concept in the transformation of Rural Southeast Asia*. (Eds.Hoadley, M&Gunnarsson C) ,Curzon press:Surrey

King, R., Panin, O. and Parin, C.edt.(2003),**The proceedings of: Modernity, Tradition, Culture, Water**, Kasetsart University Press, Kasetsart University, Bangkok

Hobsbawm.E,Terence.R(eds.)(1984), **The Invention of Tradition** ,Cambridge.London

Noparatnaraporn, C. (2003) '**Dialectic of 'khlong' and 'thanon' in the changing environment of Bangkok: what has survived?**', in the proceedings of: *Modernity, Tradition, Culture, Water: an international symposium, Bangkok* (Eds, King, R., Panin, O. and Parin, C.), Kasetsart University Press, Kasetsart University, Bangkok, Thailand, pp.155-165.

Noparatnaraporn, C. (2003) '**Living place and landscape in Bangkok: the merging character**', in the proceedings of: *Hawaii International Conference on Arts and Humanities*,

University of Hawaii - West Oahu, Honolulu, Hawaii, at

<http://www.hichumanities.org/AHproceedings/C.Noparatnaraporn.pdf>.

Noparatnaraporn, C. (2005) '**Transforming 'unbounded' nature: the evolution of a Thai cultural landscape**', *Raneang Journal*, Vol. 10th year anniversary Faculty of Architecture, Kasetsart University, Kasetsart University Press, Bangkok, Thailand.

Samantararat.S. (2005) '**Bin-Tha-Bart-Rua with related issues: A brief Study at Kwaee Orm Riverine**' in *The Proceedings of ICOMOS(International Council on Monuments and Sites) 15 th General Assembly , Xian .* at <http://www.international.icomos.org/xian2005/papers/3-45.pdf> also at <http://www.arch.ku.ac.th/staff/saran>

Samantararat.S. (2005) '**Vernacular Estuarinescape Architectures in the right side of Maeklong Delta**' in *BMB Symposium Identity and Globalization proceeding of an international symposium, Bordeaux ,pp. 337-341.*

Samantararat.S(2007), **Aquatic Bintahbart: Comparison in three high ranking areas of Wat Density.** In *the2nd SSEASR Conference.Abstacts.* Mahidol.Nakornpathom, pp.124

Sitarz.D edt.(1993) **Agenda21**, Boulder,Colorado,USA

Tanabe Shigeharu (1997), **Historical Geography of the Chao Phraya Delta** in *Journal of Siam Society*"65,2July1997

Thongchai Winichakul(

Zumthor,P.(2000) **Teaching Architecture, Learning Architecture** in *Thinking Architecture ,*

ศรัณย์ สมันตรัฐ (แปล) เข้าถึงเอกสารนี้ได้ที่

<http://www.arch.ku.ac.th/staff/saran/Papers/zumthor.pdf>

ภาพยนตร์

ศรัณย์ สมันตรัฐ และ ภวินท์ สิริสาส์ (2550), **สะพานไม้วัดส้มเกลี้ยง**, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ

ศรัณย์ สมันตรัฐ.(2549), **ตักบาตพระร้อยวัดไทยเจริญ**, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ

คัทลียานพรรัตนราภรณ์ และ กิตติภูมิ สุวรรณทีป(2549), **บิณฑบาตทางน้ำวัดโพธิ์เอน**, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ

ภาคผนวก 1

บทความวิชาการและบทความที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการวิจัยภาษาไทย

วงศาวิตยาสังเขปว่าด้วยสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์ถิ่น, บิณฑบาตเรือและเรื่องที่เกี่ยวข้อง
A brief genealogy of Vernacular Cultural Landscape Architectures, Bin-tha-bart-rua with related
issues

ศรันย์ สมันตวิฐⁱ
Saran Samantarathⁱⁱ

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยชื่อเดียวกัน ในชุดโครงการวิจัยการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการดำรงอยู่และการพลิกฟื้นวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืนมหาวิทยาลัยมหิดล โดยสนใจการบิณฑบาตทางเรือผู้คนและสถาปัตยกรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องในระบบสายน้ำสัมพันธ์ชุมชน สนใจบริบทแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิตมนุษย์และรูปแบบเนื้อหาของสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจในภาคสนามและการวิจัยเชิงคุณภาพในแนวทางวงศาวิตยาโดยนัยของฟูโกต์ โดยเลือกกรณีศึกษาที่ว่างและเวลาผ่านผู้คนและวัดในระบบชีวิตชาวสวน ครอบคลุมหนึ่ง ในพื้นที่รอยต่ออำเภอบางกรวยบางใหญ่ นนทบุรี

ผลการศึกษาพบว่ามีเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับการบิณฑบาตทางน้ำในหลายลักษณะ อันเนื่องมาจากทักษะที่ขาดหายไปของคนรุ่นใหม่ที่เปลี่ยนไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต แต่สิ่งที่คงเหลืออยู่มีความสำคัญมากได้แก่สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องเป็นประจักษ์พยานและภูมิปัญญาที่บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศ และกลไกทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ในฐานะของการผลิตซ้ำเพื่อเป็นเครื่องมือเพื่อการพลิกฟื้นคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมทั้งในเขตเมืองและชนบท ความไม่เข้าใจในระบบวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยโครงการพัฒนาทั้งภาคเอกชนและรัฐเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาการเสื่อมถอยของสภาพแวดล้อมและความนับถือตนเองของผู้คน

คำสำคัญ วัด, สถาปัตยกรรมถิ่น, เรือกสวน, พื้นถิ่น, คลอง, ภูมิทัศน์วัฒนธรรม
e-mail address : saran10600@yahoo.com, archsrs@ku.ac.th

บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

คำนำ

บทความต่อไปนี้จะศึกษาถึง การเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่และการพลิกฟื้นทางวัฒนธรรมผ่านกรณีบางประการในส่วนที่คาบเกี่ยวอยู่ระหว่างความกำกวมของความเป็นเมืองใหญ่และชนบทในส่วนของปริมณฑลด้านตะวันตกของกรุงเทพฯ เป็นส่วนของพื้นที่ๆได้รับความสนใจ จากนักวิชาการผังเมือง สังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา เนื่องจากบริบทและปรากฏการณ์ที่น่าสนใจทำให้มีการศึกษาผ่าน งานวิชาการจำนวนมาก งานเหล่านี้ได้ถูกอ้างอิงและทบทวนวรรณกรรมในบทความชื่อ "Field of Cultural Capitol: Land, livelihood and landscape transformation on the rural-urban fringe" 2002, Marc Askew ซึ่งเป็นฐานความรู้ทางประวัติศาสตร์สังคมของการศึกษาในครั้งนี้

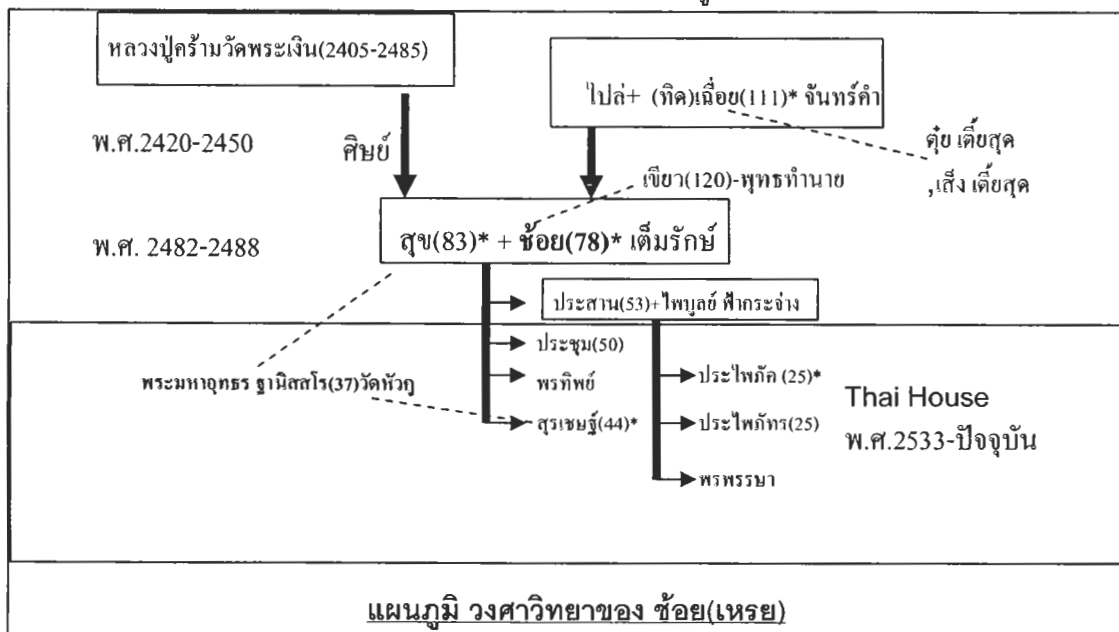
บทความจะนำเสนอด้วยบท โดยผ่านกรอบมุมมองสามกรอบ ได้แก่ กรอบของการปฏิสังสรรค์ทางวัฒนธรรม โดยมีวัดหัวคูและวัดพระเงิน บริเวณรอยต่อ อำเภอบางใหญ่และบางกรวยเป็นกรณีศึกษา กรอบที่สอง ได้แก่ กรอบมุมมองของชาวสวนท้องถิ่นคนใน(Insider) ผ่านเวลาราว 3 ชั่วโมงตั้งแต่ พ.ศ. 2420ถึงปัจจุบันเป็นเวลาประมาณหนึ่งร้อยยี่สิบปีและกรอบของประจักษ์พยาน (Eye Witness) ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น พิธีกรรมและ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คูคลอง อันเป็นระบบเครือข่ายของชีวิตวัฒนธรรมที่มีมาแต่เดิมโดยที่กรอบมองทั้งสามเป็นเพียงมุมมองต่างกันแต่มีสัมพันธ์ภาพซึ่งกันและกัน ระบบโครงสร้างหน้าที่ชุดหนึ่ง แบ่งออกเป็น 9 ตอน รวมถึงการเสนอแนะและบทสรุป

วิธีการศึกษา

การศึกษาชิ้นนี้เป็นใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกต การสำรวจจุลลักษณะและปรากฏการณ์ผ่านสถาปัตยกรรมท้องถิ่นการสัมภาษณ์อย่างไม่มีการสร้างโครงร่าง (Unstructured interview)(ชาย:2547) และการให้รหัสความหมายการสืบค้นการนำเสนอโดยวิธีการวงศ์วิทยา(genealogy)ตามนัยของฟูโกต์ที่สนใจที่ว่างและเวลาโดยศึกษาการเชื่อมโยงการเจาะลึกตลอดในบริบทกายภาพ และประวัติศาสตร์ (ชัยรัตน์:2545) นำเสนอเป็นบทย่อย 9 ตอนดังต่อไปนี้

1.แม่ช้อย(เหราย) กับยายเขียว

“ยายเป็นคนคลองบางม่วง เกิดที่นี่ อยู่ที่นี้ ไม่ไปไหน.....”

* ตัวเลขในวงเล็บท้ายชื่อเป็นอายุ อ้างอิงเทียบกับปี พุทธศักราช 2547

โครงสร้างของบทความนี้เป็นผลจากการตัดต่อ(edit)จากบทสัมภาษณ์จากสมาชิกในครอบครัวชาวบ้าน ครอบครัวหนึ่งโดยเฉพาะความทรงจำที่แม่นยำของช้อย เต็มรักษ์ เป็นตัวแทนชีวิตชาวสวนทุเรียนในยุครุ่งเรืองของชาวสวนทุเรียนโลกทัศน์ที่เชื่อมโยงอดีตกับของคนรุ่นชาวด(รุ่นพ่อแม่คุณยาย) ที่สำคัญ ได้แก่ หลวงปู่คราม ฉ่อย จันทร์คำ เขียว(ไม่ทราบนามสกุล) ตูย เตี้ยสุดและเส็ง เตี้ยสุด ฉายให้เห็นความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อสังคมของพวกเขา ผ่านรุ่นของคุณยาย ส่งต่อไปที่คนรุ่นลูก เช่น ประสาน ซึ่งแต่งงานกับไพบูลย์และ ริเริ่มกิจการที่พัก(Home stay) จนถึงรุ่นหลาน ประไพภัค,ประไพภัทร,พรพรรณฯ ต่อเนื่องจนปัจจุบัน กับการสำรวจและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คุณยายแนะนำชื่อตัวเองอย่างนี้ “พ่อฉันไปอำเภอใส่ชื่อฉันว่าช้อยให้คล้องกับชื่อแกฉ่อย แต่ย่าเรียกฉันว่า เหยย ”และได้กล่าวถึงยายเขียวซึ่งเคยมาช่วยแกเลี้ยงลูกคนที่สองว่า “แกอ่านหนังสือไม่ออก แกมีหีบไม้สักใส่หนังสือที่แกเก็บสะสมในจำนวนนั้น เล่มหนึ่งคือหนังสือพุทธทำนายแกเอามาให้ฉันอ่านให้ฟัง” และตอนที่คุณยายชอบจำได้แม่น

“..แผ่นดินจะเป็นริ้วปลา ท้องฟ้าจะเป็นใบแมงมุม มีทางแต่จะไม่มีคนเดิน

บ้านเมืองจะเป็นกลองไม้ขีด พ่อแม่ลูกจะพลัดพรากกัน.....”

ยายเขียวยังย้ำกับยายว่า “ ...อายุฉันจะไม่ได้เห็นหรอก แต่แม่เหยยจะได้เห็น”

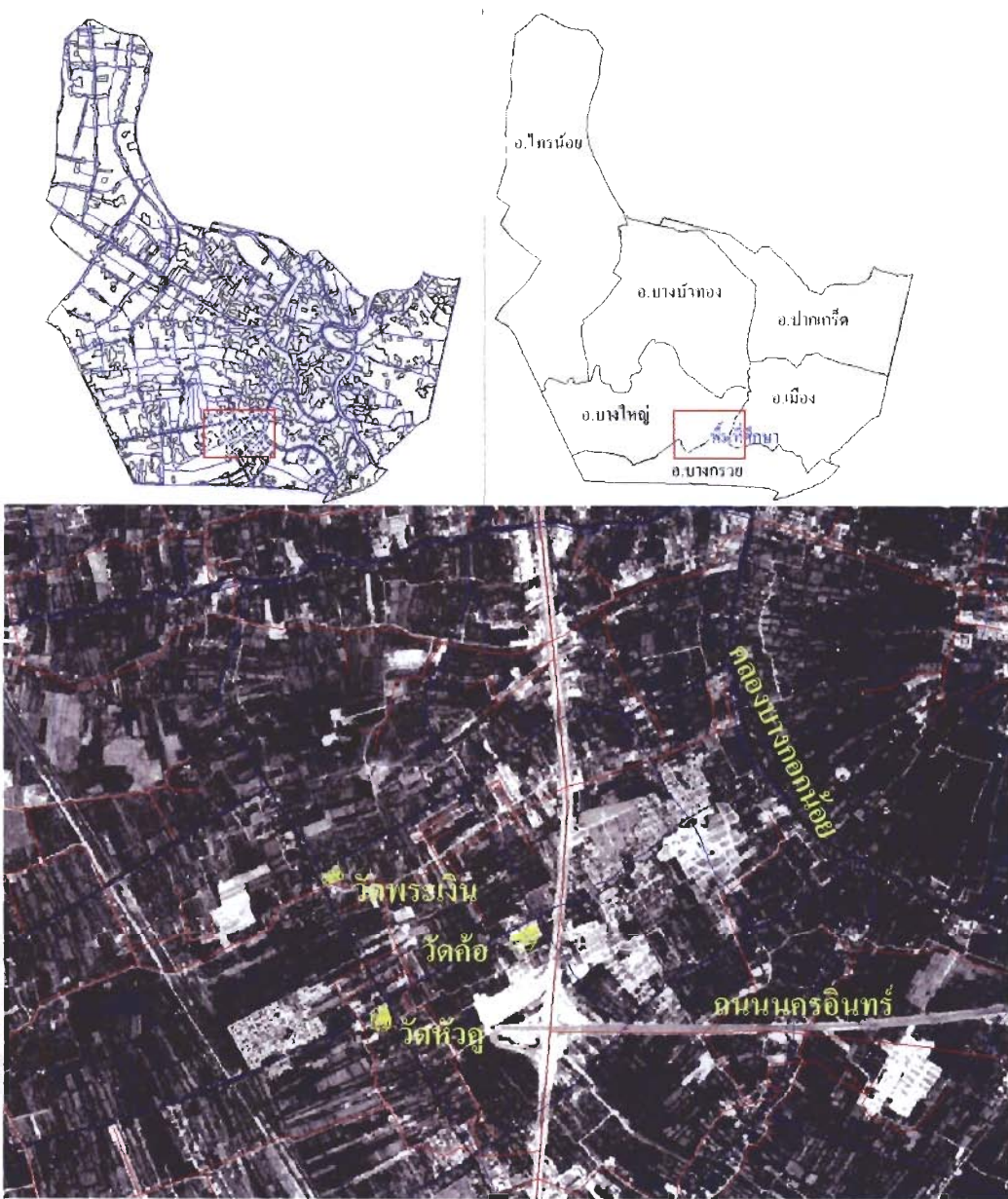
คุณยายทำสวนทำนามาตลอดชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของความรุ่งเรืองของชาวสวนทุเรียนอันสืบเนื่องมาจากโครงการคลองมหาสวัสดิ์ ผ่านการชะงักงันในสงครามโลกครั้งที่สอง และ น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ.2485 ซึ่งทำลายผลผลิตเกษตรกรรมทั้งนาสวน มีผลให้ต่อมาชาวสวนจะเก็บข้าวเปลือกของปีปัจจุบันไว้ในยุ้งจนกว่าจะได้เก็บเกี่ยวผลผลิตของปีถัดไปเพื่อเป็นหลักประกันความอดอยาก คุณยายยังจำถึงข้าวฟ่างลอยที่หลวงแจกให้หลังน้ำท่วมได้ต้นมันยวนักแกเรียกน้ำท่วมใหญ่ครั้งนั้นว่า “น้ำล้างโลก, น้ำล้างเลือดญี่ปุ่น.” หลังจากนั้นแกเลิกทำนาด้วยเองเปลี่ยนไปให้คนอื่นเช่าที่ทำนา เมื่อ พ.ศ. 2510 หลังจากนั้นอีก 19 ปี (สารคดี, 193) นนทบุรีก็เริ่มเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินสู่ยุคหมู่บ้านจัดสรร ปัจจุบันคุณยายอยู่บ้านเป็นขวัญเรือนให้ลูกหลานแกชอบไปวัดไปทำบุญไปฟังธรรมกับหลานๆแกพกฝรั่งที่สนใจก็จะไปด้วยกัน

2.นนทบุรีโบราณ

“ตลาดขวัญ”

นนทบุรีฝั่งตะวันตกเป็นเขตที่ทำสวนมานานมีประชากรตั้งถิ่นฐานหนาแน่นกว่าฝั่งตะวันออก โดยมี คลองบางกอกน้อยเป็นแกนกลางของพื้นที่ด้านนี้ เราทราบว่าคลองนี้เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าที่เปลี่ยนสภาพมาเป็นคลอง ก็เนื่องจากคลองลัดที่ขุดในรัชสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช(พ.ศ.2077-2089)ได้ขยายเป็นแม่น้ำในปัจจุบัน นอกจากนี้ ลาร์ลูแบร์กได้บันทึกถึงนนทบุรีโบราณในนามบ้านตลาดขวัญแหล่งผลิตผลไม้ก่อนยกฐานะเป็นเมืองในพ.ศ.2092ในรัชกาลพระมหาจักรพรรดิ กล่าวได้ว่าที่นี่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านสวนรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์มานานกว่าสี่ร้อยปีโดยมีวัดโบราณจำนวนมากเป็นประจักษ์พยาน(Askew:197)วัดโบราณหลายวัดถูกอ้างอิง(Citation)ทางรูปแบบประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เช่น หน้าบันไม้แกะสลักรูปพระนารายณ์ทรงครุฑอุโบสถแบบมหาอุดทรงโค้งท้องสำภาที่วัดปราสาทสมัยอยุธยาตอนปลาย,หน้าบันนารายณ์ทรงครุฑสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่๑อุโบสถวัดสุวรรณารามคลองบางกอกน้อย(น.ณปากน้ำ,2543:21), หน้าบันทรงวิลันดาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาธาของวัดชมพูเวก(น.ณปากน้ำ,2543:45) หอระฆังทรงคดที่วัดละมุดใน หอระฆังเครื่องไม้, หอไตรทรงโรงและศาลาท่าน้ำแบบมุขลดที่วัดสิงห์ (สมคิด,2543:125,123,142,180) วัดอัมพวัน วัดละมุดใน และ วัดบางขุน(ศรัณย์:184-202) สำหรับวัดนี้ ช้อย เต็มรักษ์ ระบุว่าชื่อเดิมคือ วัดบางขุนขุนทอง นอกจากนี้ก็ยังมีการศึกษาระดับตำบลบางขุนและพิมลราชของมาร์ก เอสกิว ที่ระบุว่า ที่วัดบางขุนนี้ยังชาวบ้านยังคงภูมิใจในประเพณีในการใช้กระทงใบตองเป็นภาชนะหลักในงานทำบุญประเพณี(Askew:220)

การทำสวนผลไม้ในที่ราบลุ่มภาคกลางนั้นถือว่าเป็นตัวอย่างภูมิปัญญาในการยกครองพื้นที่ "ทะเลตม" ในสภาพนิเวศน์เดิมให้เป็นสวนผลไม้ เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพทางภูมิศาสตร์ให้เอื้อต่อการปลูกไม้ผลยืนต้น นับเป็นตัวอย่างของการปรับเปลี่ยนสภาพธรรมชาติให้เข้ากับพัฒนาการที่ยั่งยืนอย่างวิเศษสุด โดยคุณคันทองที่เกิดขึ้นเอื้อต่อการใช้สายน้ำอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งทั้งในการผลิตภาคเกษตรกรรมและการคมนาคมได้หลอมรวมเป็นวัฒนธรรมชาวนาชาวสวนอันเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมแกนหลักในสังคมไทยภาคกลางสยามประเทศนับแต่บัดนั้น

แผนที่ถนนบุรีและภาพถ่ายดาวเทียมถ่ายเมื่อ 13 เมษ2546 แสดงพื้นที่ศึกษา

3. คูคลองสะพาน

“แถวนี้บึงหนองบึงทางน้ำทั้งนั้น”

ผู้คนในสังคมชาวสวนเหล่านี้ได้ใช้ทักษะในการขุดร่องยกคันสวนที่สะสมกันมาแต่บรรพบุรุษมาใช้ บุกเบิกการคมนาคมทางน้ำตั้งเห็นได้จากบันทึกต่อไปนี้

“การขุดลัดครั้งแรกแผ่นดินสมเด็จพระชัยราชา เห็นจะไม่ได้ขุดแผ่นดินดอน คงจะมีคลองลัดเล็ก ๆ ซึ่งเขาเดินเรือกันอยู่แล้วเป็นเส้นทางขุดซำรอยให้เป็นคลองกว้างขวาง” “คลองลัดเดิมน่าจะเป็นชาวบ้านขุดบรรจบกัน” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ 2526, สารานุกรมไทย: 226 ในสุจิตต์, 2544) จนแม้ในความทรงจำของ คนในปัจจุบัน อย่าง พระมหาอุทร ฐานิสโร (37ปี) เจ้าอาวาสวัดสุนทรธรรมิการาม (วัดหัวคู)

“.....สามัคคีช่วยกันขุดคลองเล็กคลองน้อยลำนํ้าเป็นสิ่งสำคัญของการทำนาทำสวน การคมนาคม เครือข่ายที่บึงหนองบึงทางน้ำ แถวนี้บึงหนองบึงทางน้ำทั้งนั้น วัดอัมพวัน วัดบางขนุน วัดแพรก วัดส้มเกลี้ยง วัดสิงห์ วัดใหม่ ผดุงเขต วัดศรีสวัสดิ์ วัดศรีเรืองบุญ....”

การขุดขยายคลองชาวบ้านใช้วิธีการอันหลากหลายทั้งแรงมนุษย์และสัตว์เลี้ยงหรือแม้แต่ให้กระแสน้ำได้ช่วยเหลือ “จ้างจีนขุดที่น้ำชนแยกเข้าไปริมบ้านโพธิ์หักสายหนึ่ง แล้วขอแรงกระบือราษฎรชาวบ้านลงลุยในคลองนั้น น้ำขึ้นลงเชียวก็ลือกพออยู่ได้ไม่ตื่นมาจนทุกวันนี้” (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์.3 เล่ม1, 2504:95ใน สุจิตต์, 2544) ในส่วนของคุณภาพน้ำในคูคลองนั้น ช้อยเล่าว่า

“ยายเคยไปว่าเขาว่าวัดปากน้ำคลองภาษีเจริญเหม็นน้ำดำ ...นี้ ก็มาเกิดกับคลองบางม่วงบ้านเราเสียแล้ว”

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นพื้นฐานที่สัมพันธ์กับคูคลอง ในการศึกษาที่พบ สะพานไม้เครื่องสับ ทอดข้ามคลองหลังวัดส้มเกลี้ยง แม้ว่าจะอยู่ในสภาพทรุดโทรม อันเนื่องมาจากการวางอาคารใหม่ทำลายแนวแกนเดิม ทำลายการเข้าถึง(Accessibility) ทางบกไปมากและการเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา

แต่สิ่งที่เหลืออยู่นับเป็นประจักษ์พยานถึงความสัมพันธ์ที่ดีทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเลิศของระบบชุมชนและวัดวาอารามในอดีตรวมไปถึงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมไทยเครื่องสับชั้นสูงที่งามทั้งแง่สัดส่วนและองค์ประกอบสถาปัตยกรรม

สะพานข้ามคลอง วัดส้มเกลี้ยง(บางใหญ่) ภายใน และ ทัศนียภาพสะพาน(Bridgescape)

ภาพโดย ผู้เขียน

บึงหนองบึง: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

4. หลวงปู่คร้ามและหอไตรวัดพระเงิน

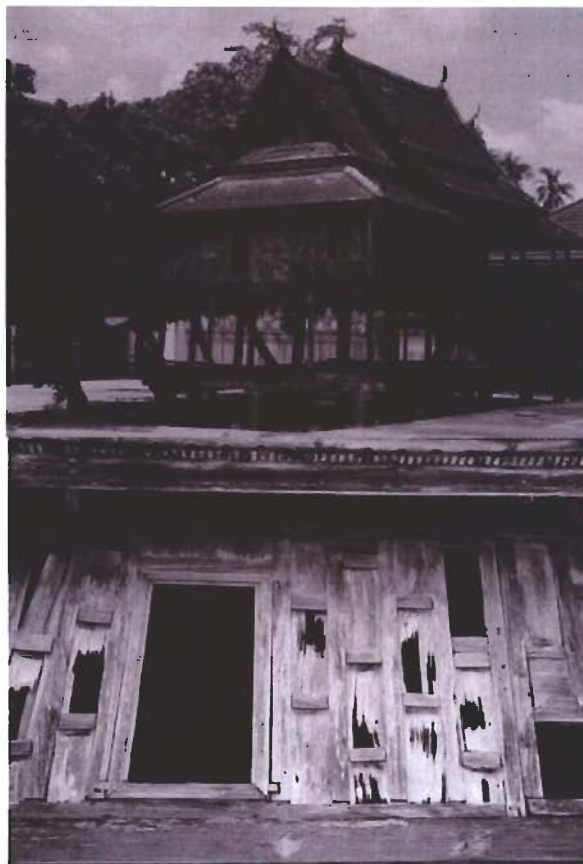
“....คุณตาเป็นลูกศิษย์ หลวงพ่อคร้ามวัดพระเงิน...”

คุณยายซ้อยยังกล่าวถึงสะพานแบบเดียวกันที่ถูกรื้อไปแล้วว่ามีที่วัดพระเงินอีกแห่งในแคว้นนี้เรียกกันว่าสะพานหลวงปู่คร้าม วัดนี้ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2364 โดยพระอาจารย์เสือ มีหอไตร อายุประมาณ 100 ปี สร้างโดยหลวงปู่คร้ามเช่นกัน เป็นอาคารไม้ ตัวหอขนาด 2 ห้อง ตั้งบนคานและเสาคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งปักอยู่ในสระน้ำ ตัวหอไตรมีเฉลียงรอบ หลังคาเป็นชั้นซ้อน 2 ชั้น ประดับเครื่องลายองไม้จำหลักปิดทองประดับกระจก หน้าบันเป็นไม้กระดานเรียบ สภาพปัจจุบันไม้ผุพังไปมากพอสมควร หอไตรหลังนี้ สร้างในช่วงที่นันทบุรีได้รับผลจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ คือโครงการคลองมหาสวัสดิ์ผลจากโครงการดังกล่าวส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่และความรุ่งเรืองของชาวนาชาวสวนในระหว่างปี พ.ศ.2420 -2440

“...สมัยนั้นทำนาเขารวยกันได้ ทำปีละครั้งนี่แหละ” (ซ้อย)

“....คุณตาเป็นลูกศิษย์ หลวงพ่อคร้ามวัดพระเงิน บวชเป็นพระ ตาพายเรือมาบิณฑบาต ยายทำสวนทำนา ใสบาต ตาจึงรู้จักกับ ครอบครัวนี้มาก่อน ครั้นสึกออกมา (ขอไปปล) แม่คุณยายเสีย ในงานศพ คุณตาเห็นยายกำพริบ ก็ ออกปากจะดูแล....” (สัมภาษณ์ ประไพภัทร พ้ากระจำจ (25) หลานยาย) คุณตาชื่อ นายสุข เต็มรักษ์ (83) ตาเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านม.8 บ้านหัวคุนออก อยู่ 10 ปี

หลวงปู่คร้ามนอกจากเป็นครูอาจารย์ที่ชาวบ้านในสมัยนั้นนับถือแล้ว ท่านยังมีฝีมือสูงในงานช่างไม้ หอไตรแห่งวัดพระเงินนั้น คุณยายซ้อย ว่า ท่านสร้างของตนเอง หอไตรแห่งนี้ อาจนับเป็นแบบหอไตรทรงโรง (สมคิด ,2543:180-181) แต่ห้องสุดท้ายมีฝาประกนปิดทึบเป็นแบบที่พิเศษกว่าทรงโรงหลังโดยทั่วไปปรับกับการลดชั้นหลังคาลงตัวกับการวางผังที่มีคลองบางม่วงเป็นแกนด้านหน้าทางเข้าหลักเดิม สมฝีมือครู

หอไตรวัดพระเงินด้านหลัง

รูปโดยผู้เขียน

5. ศาลาการเปรียญ

“ถึงได้ไม่จริงก็ไม่ทิ้งไม่ไผ่”

ความทรงจำเรื่อง ศาลาการเปรียญเป็นประเด็นเปรียบเทียบ ระหว่างวัดพระเงินซึ่งคุณตาคุณยายเคยนับถือทำบุญอยู่กับ วัดหัวคู ในเรื่องของความสัมพันธ์ของวัดและชุมชน ศาลาการเปรียญทั้งสองแห่งเป็นศาลาไม้หลังใหญ่ ที่สร้างด้วยแรงศรัทธาของชาวบ้าน หากแต่ต่อมาวัดพระเงินตัดสินใจรื้อทิ้งแล้วสร้างอาคารใหม่เป็นคอนกรีตหลังใหญ่ไม่ตามใจชาวบ้าน โดยมีแรงหนุนทางจิตวิทยาจากนโยบายภาครัฐ ที่เลือกที่จะปูนยศศักดิ์ให้กับพระผ่าน วาทกรรมชุด “วัดพัฒนาตัวอย่าง” ซ้อยจึงเลิกไปทำบุญที่นี่ ตรงกันข้ามกับที่วัดหัวคู ซึ่งท่านเจ้าอาวาสวัดหัวคูเคยประกาศงานบุญว่า

“..ศาลานี้จะรื้อเปลี่ยนเป็นปูน” แต่ชาวบ้านไม่ยอม “ขอไว้เถิด ถ้าจะรื้อก็ขอให้ป้อนหลังให้คนรุ่นนี้หมดเสียก่อน” หลวงพ่อจึงว่าประกาศนั้นเพื่อลองใจชาวบ้าน สำหรับหลวงพ่อกแล้ว “ถึงได้ไม่จริงก็ไม่ทิ้งไม่ไผ่”

ความทรงจำเกี่ยวกับการสร้างศาลาการเปรียญวัดหัวคูของคุณยายนั้นผ่านปากคำบิดาของท่าน ทิดเฉื่อย จันทรคำ(111) เคยเล่า ถึงคนรุ่นท่าน 2 คนพี่น้อง คือ นาย ตูยและเส็ง เตี้ยสุด ที่อาสาไปหาไม้มาสร้างศาลา ภายหลังแกมาคุยกับพ่อของยาย “ที่หายไปนะพี่ทิด คนเขานึกว่าฉันไปมีเมียบ่อย”(ตูยและเส็ง) “แกไปกัน 2 คน เดินไป ค่ำไหนก็นอนนั่น แกเคยค้าขายวัวควาย ก็บอกลูกเมียว่าจะไปซั๊ก 2 เดือนแต่หายไปเกือบ 3 ปีกว่าจะได้ไม้มา คนอื่น ก็ช่วยกันบริจาคเป็น เงินค่าแรงค่าช่าง.....ไปดูเถอะเสาดิตรงต้นใหญ่ เหมือนต้นเดียวกัน ไม้ซุงนั้นลงแพล่องซุงมาเป็นแพ ถ่อมาแต่เมืองเหนือ มาช่วงน้ำหลาก ถึงจะล่องเข้าคลองหัวคูที่เล็กแคบได้ยากลำบากแต่ได้บุญมาก”(ซ้อย)

วัดทั้งสองนับเป็น วัดพัฒนาตัวอย่างได้ทั้งสอง วัดหนึ่งเลือกจะเป็นตัวอย่างตามที่ภาครัฐต้องการกำหนด ส่วนอีกวัดเลือกที่จะเป็นวัดตัวอย่างของชุมชนชาวบ้านเป็นวัดของชาวบ้าน ตัวอย่างแรกยังเป็นการรื้อทำลายระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมเนื่องจากความไม่รู้ ตัวอย่างหลังวัดแลชุมชนต่างสร้างคุณลักษณะของเป็นเจ้าของซึ่งกันและกัน (Sense of belonging) ประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่าเป็นหัวใจของพัฒนาการอันยั่งยืนของศิลปวัฒนธรรมชุมชน

ศาลาการเปรียญวัดหัวคู และ ขวา ศาลาการเปรียญวัดสัมเกลียงกำลังถูกรื้อ

รูปโดยผู้เขียน

บทนิพนธ์: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

6.บิณฑบาตทางเรือ

“ยายใส่บาตรมาตั้งแต่ยังไฉ่หมจุกแม่บอกว่าถ้าไม่ใส่บาตรแล้วไม่สบายใจ แม่ลาไม่ใส่ ลาไม่ได้ มันไม่สบายใจ..”

การบิณฑบาตโดยใช้เรือ เป็นการภิกขาจารวัตรของพระ ในวัดย่าน สวน อย่างนนทบุรีมาแต่โบราณ แม้ในปัจจุบันก็ยังเป็นวัตรปฏิบัติของวัดส่วนใหญ่ อันเนื่องมาจากระบบการคมนาคมในคลอง เป็นสายสัมพันธ์พื้นฐานทุกวันที่วัดและชุมชนจะมีแก่กัน

ในวัดหัวคู(สุนทรธรรมิการาม)พระจะออกบิณฑบาตทางเรือเช้า 4 ลำใน สีสายคลอง สายใกล้ 3 สายใช้เรือเล็กพายโดย ภิกษุรูปเดียว ส่วนที่ไปคลองบางนาที่ไกลกว่านั้นไปโดยเรือใหญ่ภิกษุ 2 รูปพายหัวท้าย การเรียงอาหารในเรือเป็นปันโตซ้อนกัน ขนมไว้ท้ายเรือ กับข้าวแกงไว้ที่หัวเรือ สำหรับวัดนี้ การบิณฑบาตทางน้ำ นับเป็นสดมภ์หลักทางภัตตาหารในการดำรงอยู่ของวัดทั้งวัด ทั้งสำหรับภิกษุ 22 รูป รวมไปถึงสรรพชีวิตอื่นๆ แม้จนทุกวันนี้

ภิกษุตระเตรียมเรือ ออกรับบิณฑบาต เมื่อถึงวัดก็ช่วยกันลำเลียงภัตตาหารขึ้น

ภาพโดยผู้เขียน

การจอดเรือในวัดคือ วัดพระเงิน และวัดหัวคู

ภาพโดยผู้เขียน

นอกจากนี้การบิดเบือนทางน้ำยังมีส่วนโดยตรงในการเฟื่องฟูของภาพน้ำ เมื่อพระคุณเจ้าเทศนาถึงขยะที่ติดพายขณะบิดเบือน ทำให้ศาสนิกชนเช่นคุณตาสุขคนริมน้ำชายคลองต้องระมัดระวังใจไม่ให้เผลอทิ้งขยะ

7.Thaihouse

“...พาฝรั่งไปด้วย ทำให้เขารู้จักประเพณีของเรา...”

บิดเบือนทางน้ำ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

ท่ามกลางความสัมพันธ์แบบกำกวม ระหว่าง วัฒนธรรมชาวสวนเดิมกับวัฒนธรรมการบริโภคแบบเมือง (The ambiguous rural-urban fringe) (Askew:194) การเกิดขึ้นของกิจการที่พิกแบบ Home stay ของครอบครัวของประสาน ลูกสาวคนโตของคุณยายเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ หลังจากแต่งงานกับ ไพบูลย์ ทั้งสองเป็นผู้บุกเบิกธุรกิจการท่องเที่ยว แบบ Cultural Adventure วิสัยทัศน์จากประสบการณ์ทำให้ทั้งสองเชื่อมั่นว่าการปรุงเรือนไทยเครื่องสับและเสนาบริการเพื่อพักผ่อนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมนั้นมีความเป็นไปได้ทางธุรกิจ ธุรกิจเปิดใหม่ดำเนินได้ไม่นานไพบูลย์เสียชีวิตอุปสรรคอื่น ๆ ตามมาไม่ว่าจะเป็น "พฤษภามิพ" ในปี พ.ศ.2535 ที่สร้างความชบเซาระยะยาวต่อธุรกิจท่องเที่ยวธรรมชาติก็จะยึดกิจการสุดท้ายคุณยายขายที่ดินเอาเงินสดคืนธนาคารทำให้กิจการคงอยู่ในครอบครัวบุตรสาว

ทุกวันนี้ไทยเฮาส์ก็เป็นกิจการในครอบครัวที่สมควรค่ากับความภาคภูมิใจได้มีโอกาสต้อนรับบุคคลสำคัญจำนวนหนึ่ง และถูกอ้างอิงผ่าน เอกสารการท่องเที่ยวนานาชาติในหลายสามด้านกล่าวคือ ในด้านเป็นสถานที่พักผ่อน (Yousry-Jouve. 2003, Scholz. 2004) ในด้านคุณค่าสถาปัตยกรรมไทยประเพณี (Chami, Phuthorn and Mckeen. 2002.) และสุดท้ายในเรื่องอาหารไทยและการเรียนการสอนการปรุงอาหารไทย (Knaur.2005)

ผู้เข้าพักบางคนมีโอกาสพบคุณยาย "เวลาเราไปวัด ถ้าใครเขาสนใจ เราก็กินฝรั่งไปด้วย ทำให้เขารู้จักประเพณีของเรา... เราทำบุญเราก็ได้ของเรา" (ช้อย) ไทยเฮาส์จึงเป็นจุดเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมระหว่างตะวันตกและตะวันออกในกระแสโลกาภิวัตน์อีกด้วย

ทั้งนี้หากสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมดั้งเดิมยังมั่นคงยืนยาวอยู่ได้ นอกจากผลผลิตภาพแล้วยังเปิดหนทางการเพิ่มคุณค่าทางการท่องเที่ยวปัจจุบันและอนาคตเป็นหลักประกันต่อความยั่งยืนของท้องถิ่นนั้น

8. หมู่บ้านจัดสรร

"แผ่นดินริ้วปลา"

การที่หมู่บ้านจัดสรรได้แทรกสอดเข้าไปในพื้นที่นาสวนจำนวนมากตั้งแต่ ปี พ.ศ.2529 แม้จะชะงักงันไปในช่วงเศรษฐกิจฟองสบู่(2540-2543) แต่ปัจจุบันด้วยถนนหลักสายใหม่เช่น วงแหวนตะวันตกสายใน ถนนนครอินทร์ ทำให้เกิดหมู่บ้านจัดสรรและผู้คนที่จำนวนมากจะเป็นประชากรใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ปัญหาอันเนื่องมาจากการโยกย้ายใช้ชีวิตที่แตกต่างกันของประชากรสองกลุ่มเป็นปรากฏการณ์เมืองชนิดอย่างใหม่ที่ทับศัพท์ว่าเจตริฟิเคชัน(จาคูรงค์: 2546) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอนและเกิดไปแล้ว แต่สิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ก็คือการเสริมสร้างความเข้าใจในวิถีชีวิตดั้งเดิมสิ่งแวดล้อมดั้งเดิมจะทำให้อัตราการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างช้าที่สุดและลดระดับความรุนแรงให้อยู่ในขอบเขตของขีดจำกัดที่รองรับได้ (carrying capacity) ด้วยกลไกที่มีอยู่แล้ว อาทิ เช่น การรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม(EIA)ก่อนมีการออกแบบโครงการต้องมองเห็นและเข้าใจประเด็นทางนิเวศน์วัฒนธรรม โครงการที่ผุดขึ้นใหม่ควรรู้จักสถาบันทางวัฒนธรรมศาสนาที่อยู่ใกล้เคียงและออกแบบให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตเดิม

การบิดเบือนทางน้ำเป็นรูปธรรมที่ตัวอย่างหนึ่งของการประสานกลมกลืนของโครงการหมู่บ้านจัดสรรใหม่ ๆ กับชุมชนหมู่บ้านเดิม นอกจากไม่ปิดกั้นถมทำลายคูคลองแล้วยังต้องให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ในคูคลองทางวัฒนธรรมให้มาก โครงการไม่ควรปิดล้อมตัวเองจากเส้นทางน้ำเหล่านี้เป็นอย่างที่เป็นอยู่ตรงข้ามหากมีการเปิดพื้นที่สาธารณะของโครงการให้ใช้กิจกรรมวัฒนธรรมเช่นการบิดเบือนทางเรือจะเป็นช่องทางเพิ่มคุณภาพชีวิตคุณค่าทางวัฒนธรรมของคนในหมู่บ้านจัดสรรอีกด้วย นอกจากนี้ความเข้าใจในกลไกของการช่วงชิงการนิยามการเก็บกตลดทอนการนับถือตนเองอำนาจและความรู้ในการครองตนของผู้คนและชุมชนเดิมจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับศาสตร์และวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมมาหาสถาปัตยกรรมชุมชนภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อให้เห็นปัจจัยแยกแยะและเป็นพลวัตที่เป็นสิ่งเฉพาะของสังคมไทยเพื่อสร้างทฤษฎีและการออกแบบสภาวะ

แวดล้อมที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่แต่ละบริบท อன்றการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษาอื่นพบว่าอำนาจในการครองตนและความรู้เห็นถึงความเป็นเจ้าของ(Sense of belonging) เป็นประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความยั่งยืนของท้องถิ่นสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมเช่นเดียวกัน (ศรัณย์, 2547)

9. วัฒนธรรมที่ผลิตซ้ำได้

ปัญหาความทรุดโทรมทางสิ่งแวดล้อมไม่สามารถมองแยกส่วนกับการแตกสลายทางวัฒนธรรมได้ฉนั้น การฟื้นฟูสภาวะแวดล้อมก็สามารถกระทำผ่านกลไกทางวัฒนธรรมได้ฉนั้น

ความเสื่อมทรามทางสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมในการศึกษาพบว่ามีจากหลายสาเหตุสรุปเป็น 2 ลักษณะ แนวที่หนึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนที่สูญเสียความภูมิใจเข้าใจในคุณค่าศิลปวัฒนธรรมของตนเอง เช่น กรณีวัดชลอ (Askew: 222-223) อีกแนวหนึ่งมาจากปัจจัยภายนอกที่สำคัญได้แก่ หนึ่งมาจากความไม่รู้ไม่เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นของภาครัฐ ในกรณีวาทกรรม"วัดพัฒนาตัวอย่าง"ที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในบทความนี้ และอีกส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากภาคเอกชนซึ่งประกอบการหมู่บ้านจัดสรรอันเป็นส่วนในกระแสการค้าเสรีนิยมทุนนิยมเป็นธรรมดาที่จะมองไม่เห็นปัจจัยที่ไม่มีผลต่อยอดขายและผลกำไร

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกุญแจในการแก้ปัญหา สำหรับกรณี การเสื่อมโทรมของศิลปะสถาปัตยกรรมท้องถิ่น นั้น รัฐต้องเลิกแนวคิดผูกขาดไม่ว่าจะเป็นการจัดสรร ซ่อมแซม ยกย่องให้รางวัลแบบเดิมซึ่งไม่ทันเหตุการณ์และยังไปทำลายกลไกวัฒนธรรมของชุมชน การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ากับวิถีชีวิตของเยาวชนผ่าน การดูแลซ่อมสร้างศิลปะสถาปัตยกรรมที่เสื่อมสภาพจะเป็นยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาอันยั่งยืน

นอกจากนี้การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมยังสามารถผลิตซ้ำในพื้นที่อื่นได้อีกด้วย เช่น การบิณฑบาตเรือสามารถผลิตซ้ำได้ในสังคมไทยส่วนอื่นที่มีระบบคลองและวัดวาอารามหลงเหลืออยู่ แม้แต่ใจกลางกรุงเทพมหานคร ก็มีพื้นที่ที่เอื้อต่อบัจจัยนี้เช่นกัน นี่จะเป็นการฟื้นฟูสภาวะแวดล้อมทางน้ำให้สะอาดเป็นหัวใจผลิตภาพทางวัฒนธรรมและการคมนาคม ของ เมืองใหญ่ในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

มีการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมชาวสวนนนท์ที่ผ่านจุดสังเกตจากประเพณีการบิณฑบาตทางเรือในหลายลักษณะ อันเนื่องมาจากทักษะที่ขาดหายไปของคนรุ่นใหม่ที่ย้ายไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต แต่สิ่งที่มีความสำคัญมากได้แก่สิ่งที่คงเหลืออยู่ได้แก่สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องอันเป็นประจักษ์พยานทางภูมิปัญญาที่บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศน์ และกลไกทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ในฐานะของการผลิตซ้ำเพื่อเป็นเครื่องมือเพื่อการพลิกฟื้นคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมทั้งในเขตเมืองและชนบท นอกจากนี้ความไม่เข้าใจในระบววัฒนธรรมท้องถิ่นโดยโครงการพัฒนาทั้งภาคเอกชนและรัฐเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาการเสื่อมถอยของสภาพแวดล้อมและความนับถือตนเองของผู้คน เราอาจสรุปการเปลี่ยนแปลงนี้ผ่านปากคำของคุณยายที่ว่า

“ตอนแรกที่ได้อ่านหนังสือนั้นฉันก็ไม่เข้าใจไม่เห็นจนถึงวันนี้ในชีวิตก็ได้พบได้เห็นแผ่นดินเป็นริ้วปลาก็เขาแบ่งที่ดินจัดสรรกันนั้น ท้องฟ้าเป็นใยแมงมุมก็จากสายไฟฟ้า โทรศัพท์ที่ซิงโยงโย ที่ว่ามีทางแต่ไม่มีคนเดินก็ถนนทางด้านที่เขาทำให้รถวิ่งแต่ไม่ให้ใครไปเดิน ที่พ่อแม่ลูกไม่ได้อยู่ด้วยกันก็เพราะต่างคนต่างไปเรียนหนังสือไปทำงานไกล ๆ กันชีวิตฉันก็ได้เห็นตามที่ยายเขี้ยวแก้วว่าไว้จริง ๆ...”

บิณฑบาตเรือ: การศึกษาเปรียบเทียบในพื้นที่มีวัดหนาแน่น สมุทรสงครามและนนทบุรี Aquatic Binthabart : Comparison in three high ranking areas of Wat density

ศรัณย์ สมันตรัฐ¹

Saran Samantararat

บทคัดย่อ

บิณฑบาตเรือ หรือการบิณฑบาตทางน้ำ หรืออีกชื่อหนึ่งว่า นาวาภิกขาจารย์ เป็นขนบของคนไทยภาคกลางตอนล่างในพื้นที่ชุ่มน้ำชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำ โดยเป็นส่วนสำคัญในชีวิตประจำวันทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณของผู้คน ในภูมิภาคนี้วัฒนธรรมไทย ตลอดจนกำกับคุณภาพของสภาวะแวดล้อมและสังคมให้ยั่งยืนอย่างเป็นระบบ บทความต่อไปนี้เป็นการศึกษาต่อยอด"เชิงปริมาณ"จากบทความชื่อ"วงศาวทยาสังเขปว่าด้วยสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์ถิ่น, บิณฑบาตเรือ และเรื่องที่เกี่ยวข้อง"ที่ได้เสนอในการประชุมวิชาการ.เกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 43

พื้นที่ศึกษามีอายุการตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องยาวนานตั้งอยู่ในลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างในจังหวัดสมุทรสงครามและลุ่มน้ำเจ้าพระยาในจังหวัดนนทบุรี โดยสนใจศึกษาในประเด็นสถานการณ์บิณฑบาตเรือของลุ่มน้ำแห่งนี้และกระบวนการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงโดยใช้การสำรวจ, สัมภาษณ์ และการใช้แบบสอบถาม

ผลการศึกษาพบว่าจำแนกได้เป็น วัดที่เลิกบิณฑบาตเรือไปแล้ว -วัดที่บิณฑบาตทางน้ำเพียงอย่างเดียว ส่วน-วัดที่มีการบิณฑบาตทั้งทางน้ำและทางบกฉายภาพให้เห็นถึง ความเข้มข้นการชอนทับ การปรับตัว การคงอยู่ และการเลิกชอนบิณฑบาตซึ่งแตกต่างกัน ตลอดจนความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งซึ่งแนบแน่นอย่างยิ่งในทุกมิติระหว่าง คลอง, วัด, ชุมชน เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย ความรู้ที่ได้จากเรื่องนี้จำเป็นต้องการตัดสินใจในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของประเทศ

Abstract

Bin-tha-bart-rua, aquatic binthabart or Navalpikajarn is still a daily ritual for people who belong to Klong network system in Central plain, Thailand. These cultural Landscapes link and balance those unique societies with their wetland environment. This papers are continuum for recently paper 'Bin-tha-bart-rua with related issues: A brief Study at Kwae Orm Riverine' presented in KU 43rd

The sites of the study are situated on 3 classes of 21 canals. The units of study are 42 temples along Klong network shoreline, in Nonthaburi province- highest density of temple per area in Thailand and in Samutsongkram provinces. This paper interested to find situation of this ritual in term of resistances of changes

The result one found that 5 temples quit, 4 temples supplied food only from Bin-tha-bart-rua and 33 supplied from both aquatic and pedestrian. The others show many layers of change, resistance, and consistency in Thai aquatic cultural landscape. These statement are a part of new body of knowledge which necessary for any policy decisions related to Thai culture.

Keywords: Navapikajarn, Bin-tha-bart-rua, Klong, Wat, Chumchon, Thai cultural landscape.

S.Samantararat: saran10600@yahoo.com, archsrs@ku.ac.th

บทนำ

บิณฑบาตเรือ, นาวาภิกขาจารย์² เป็นส่วนสำคัญของคนไทยภาคกลางตอนล่างที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำ เป็นการสร้างสรรค์ระบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเฉพาะในอัตลักษณ์ไทยซึ่งนอกจากเป็นชีวิตประจำวันของ

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชา ภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พุทธศาสนิกชนทั้งทางด้านกายภาพและจิตวิญญาณ แล้วยังเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงระหว่าง วัด ชุมชน และระบบเครือข่ายคุณคลอง และเปรียบเสมือนจักรกลทางวัฒนธรรมที่กำกับคุณภาพของสภาวะแวดล้อมให้ยั่งยืนอย่างเป็นระบบมาแต่โบราณ

เมื่อพิจารณาแนวคิด ภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งว่าด้วย “การดำรงอยู่ด้วยความหลากหลายอันยิ่งใหญ่ในภูมิทัศน์ ที่แสดงออกถึงความแตกต่างในภูมิภาคที่แตกต่างกันในโลก คุณลักษณะคุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่น่าเสนอถึง “การทำงานร่วมระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ชาติ” ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของผู้คนและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของเขานั่นน่านและลึกซึ้ง”

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังอาจจำแนกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ

1. ภูมิทัศน์ที่สามารถถูกกำหนดได้อย่างชัดเจนว่าเป็นผลลัพธ์ของการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจของมนุษย์ (Clearly defined landscape designed and created intentionally by man) ประกอบด้วย ภูมิทัศน์สวน และ สวนสาธารณะ ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นด้วยเหตุผลทางสุนทรียภาพซึ่งบ่อยครั้งที่เชื่อมโยงกับศาสนาหรืออาคารอนุสรณ์สถานและบริบททุกส่วนรวมกัน (แต่ไม่เสมอไป)
2. ภูมิทัศน์อันวิวัฒนาการเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย (organically evolved landscape) อันเป็นผลลัพธ์ของปัจจัยภายในทางสังคม เศรษฐกิจ การจัดการและ/หรือ ข้อบังคับทางศาสนา และ ได้พัฒนามาส่งสภาวะปัจจุบันโดยการเชื่อมโยงและตอบสนองต่อสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติ ภูมิทัศน์นี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการวิวัฒนาการได้จากรูปแบบและส่วนประกอบต่างๆ แบ่งเป็น สองกลุ่มย่อยลงไปคือ
 - i. ภูมิทัศน์แบบที่หยุดความต่อเนื่องลงไปแล้ว (relict or fossil landscape)
 - ii. ภูมิทัศน์แบบที่ยังดำเนินต่อเนื่อง (continuing landscape)
3. ภูมิทัศน์อันเชื่อมโยงวัฒนธรรม (associative cultural landscape) กลุ่มประเภทสุดท้ายนี้รวมไปถึง ภูมิทัศน์ตัวอย่างในบัญชีมรดกโลกที่ถูกอ้างอิงจากคุณค่าพิสุทธ์จากพลังแห่งความเลื่อมใสทางศาสนา, วิจิตรศิลป์หรือการร่วมสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมขององค์ประกอบธรรมชาติมากกว่าเป็นวัตถุพยานทางวัฒนธรรม(2.) ซึ่งอาจไม่มีความหมายหรือแม้สูญหายไปแล้ว

ปัญหาตราบเรื่อในกรอบคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย อาศัยแนวคิดดังกล่าวข้างต้นโดยใช้การวิจัยเชิงบูรณาการที่ใช้เนื้อหาเป็นประเด็นนำ (Issue base) แตกต่างจากการวิจัยบูรณาการกระแสหลักที่ใช้ระบบพื้นที่ (Area base) เช่น ลุ่มน้ำ เป็นตัวตั้ง โดยการใช้เนื้อหาเป็นประเด็นนำก็จำเป็นต้องมองเห็น พลวัต องค์สภาพพและบริบทของประเด็นอย่างเป็นระบบรอบด้านสอดคล้องต่อแนวทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยในโครงการนี้ เน้นศูนย์ความสำคัญของการปัญหาตราบเรื่อ

สถานการณ์ปัญหาตราบเรื่อของลุ่มน้ำแห่งนี้จะปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการกลายเป็นเมืองใหญ่และรักษาความยืดหยุ่นไว้ได้หรือไม่อย่างไร นอกเหนือจากเป็นองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่หนทางในการนำไปสร้างการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองชั้นในเพื่อเสนอกระบวนการทัศน์อันยั่งยืน ในการแก้ปัญหาคุณภาพน้ำและสรรพชีวิตในคลองและในกรุงเทพฯ ที่อยู่ในสภาพอันเลวร้าย เท่าๆกับเป็นการส่งเสริมรักษาคุณค่าความรู้ที่ร่วมผูกพันต่อท้องถิ่นของประชากรเมือง อันสมควรเป็นนโยบายทางกายภาพของพื้นที่ในบริบทเยี่ยงนี้

ในการทำความเข้าใจเบื้องต้นในวัฒนธรรมไทย การศึกษานี้ เสนอ วิธีการที่จะคาดคำนวณความหนาแน่นทางวัฒนธรรมอย่างง่าย โดยการใช้ จำนวนแหล่งวัฒนธรรม(ในที่นี้คือวัด) / หน่วยพื้นที่ พบว่า จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดนนทบุรี เป็นพื้นที่ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ดูตารางต่อไปนี้ประกอบ

² สัมภาษณ์ พระทองคำ ปตญ โฉ วัดท่าบรหังธรรม วันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2549

อันดับ	จังหวัด	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวนวัด	ความหนาแน่นวัดต่อพื้นที่
1	นนทบุรี	622.38	189	0.303672991
2	กรุงเทพ	1536.582	432	0.281143473
3	สมุทรสงคราม	416.7	108	0.259179265
4	อ่างทอง	968	221	0.228211483
5	สิงห์บุรี	822.478	153	0.186023213
6	พระนครศรีอยุธยา	2,556.64	448	0.175229989
7	สมุทรปราการ	1,004.10	123	0.122497759
8	ปทุมธานี	1,525.90	180	0.117963169
9	ลำพูน	4,505.88	352	0.078120111
10	สมุทรสาคร	872.3	19	0.021781497

ตารางที่ 1 ตารางแสดง อัตราส่วนความหนาแน่นของวัดต่อพื้นที่จังหวัดเรียง ๑๐ อันดับ

พื้นที่ศึกษา-หน่วยศึกษา

จังหวัดนนทบุรีเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ขนาดเล็กเป็นอันดับสองรองจากจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีพื้นที่ ๖๒๒.๓๘ ตร.กม. หรือ ๓๘๘,๙๓๙ ไร่ ใน ๖ อำเภอ มีวัดนับเฉพาะวัดที่ยังคงภิกษุจำพรรษาทั้งสิ้น ๑๘๙ วัดและยังไม่นับวัดร้างอีกจำนวนมาก นับว่ามีความหนาแน่นของวัดต่อหน่วยพื้นที่สูงมากสูงสุดในประเทศ โดยจำนวนวัด (เฉพาะมหานิกาย) จำแนกในแต่ละอำเภอประกอบด้วย อำเภอเมือง ๔๙ วัดใน ๗ ตำบล , อำเภอบางกรวย ๔๔ วัดใน ๗ ตำบล, อำเภอปากเกร็ด ๓๙ วัดใน ๗ ตำบลคณะสงฆ์ (๑๒ ตำบลเขตปกครอง), อำเภอบางใหญ่ ๒๓ วัด ใน ๔ ตำบลคณะสงฆ์ (๖ ตำบลเขตปกครอง), อำเภอบางบัวทอง มี ๑๑ วัด ใน ๒ ตำบลคณะสงฆ์ (๘ ตำบลเขตปกครอง) และ อำเภอไทรน้อย มี ๑๔ วัดใน ๒ ตำบลคณะสงฆ์ (๗ ตำบลเขตปกครอง)

จังหวัด สมุทรสงคราม เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เล็กที่สุดในประเทศไทย คือมีพื้นที่ ๔๑๖.๗ ตร. กม. ใน ๓ อำเภอ มีวัด จำนวนทั้งสิ้น ๑๐๘ วัด แบ่ง เป็น วัดในอำเภอเมืองสมุทรสงคราม ๓๕ วัด วัดในอำเภออัมพวา ๔๘ วัด วัดในอำเภอบางคนที ๒๕ วัด

วัตถุประสงค์และวิธีวิทยา

การศึกษา มีวัตถุประสงค์ เพื่อสำรวจปริมาณและสถานภาพและค้นหาพื้นที่แห่งการเปลี่ยนผ่านและสภาวะการณ์ดำรงอยู่ของกิจกรรมการบิณฑบาตเรือในเครือข่ายลำคลอง

ขอบเขตงานวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย

๑. การสำรวจข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ของวัดทั้งหมดที่ตั้งกระจายอยู่ในพื้นที่ศึกษา โดยการทำแบบสอบถาม (Questionnaire) กับพระประจำวัดท้องถิ่นที่มีบทบาทในกิจวัตร นาวาภิกษาจารย์เพื่อหาข้อมูลเชิงปริมาณสถานภาพและการดำรงอยู่ของกิจกรรมการบิณฑบาตเรือ
๒. การค้นคว้าและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่เกี่ยวข้อง ที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของ 3 องค์ประกอบหลักในงานวิจัยนี้ อันได้แก่ วัด คลอง และ ชุมชน หมู่บ้าน

อนึ่ง ข้อมูลทั้งสองส่วนข้างต้นจะเป็นพื้นฐานประกอบการจำแนกระดับความสัมพันธ์ (ประเภทและหมวดหมู่) ระหว่างวัดและชุมชนท้องถิ่น โดยการมองผ่านกิจกรรมบิณฑบาตเรือในฐานะกลจักรทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในมิติทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง (Socio-cultural and political perspectives)

การนำเสนอผลการสำรวจจะใช้ระบบการจัดเก็บฐานข้อมูลทางภูมิศาสตร์ (GIS - Geographical Information System) เป็นเครื่องมือในการบันทึกและนำเสนอกลุ่มข้อมูลของวัดในระบบการจำแนกประเภทต่างๆ รวมทั้งแสดงการแบ่งขอบเขตของวัดและชุมชนท้องถิ่น ในมิติทางวัฒนธรรม สังคมและการเมืองอีกด้วย

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา ประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติจากการศึกษา พบว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ในรายจังหวัดนนทบุรี ยังมี วัดที่ยังคงปิดทาบทางน้ำอยู่ ๗๓ วัด คิดเป็นร้อยละ สี่สิบของวัดในจังหวัดนนทบุรี ส่วนจังหวัดสมุทรสงคราม มีอยู่ ๔๖ วัด คิดเป็นร้อยละสี่สิบสาม

อย่างไรก็ตาม ในช่วงประมาณ ยี่สิบปีที่ผ่านมา มีวัดที่เคยมีการปิดทาบเรือแต่ได้เลิกไปแล้วจำนวนหนึ่ง ในจังหวัดนนทบุรีมี ๖๖ วัด และจังหวัดสมุทรสงครามมี ๖๕ วัด ดูการจำแนกรายละเอียดข้อมูลเป็นรายอำเภอได้จากตารางต่อไปนี้

Amphur	area(sq.km.)	Wat no.	Index wat/area	Aqua binthabart Wat
Nonthaburi- city	77,09	47	0,635621	14 (29.7%)
Bangkruey	57,41	48	0,801254	28 (53%)
Bangyai	96,4	25	0,238589	18 (72%)
Bangbuathong	116,44	10	0,094469	2(20%)
Sainoi	186,02	13	0,075261	3 (23%)
Pakkred	89,02	39	0,438104	8(20.5%)
Total	622,38	182	(inthepast 66)	73 (40.1%)

ตารางที่ 2 ตารางจำแนกสถานการณปิดทาบเรือในจังหวัดนนทบุรี ปี พ.ศ. ๒๕๕๐

พบว่าอัตราการดำรงอยู่ในจังหวัดนนทบุรีมีมากในเขตอำเภอบางใหญ่ และ อำเภอบางกรวย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตคลองอ้อมนนท์ และ ระบบคลองสาขาที่เกี่ยวข้อง

Amphur	area(sq.km.)	Wat no.	Index wat/area	Aqua binthabart Wat no.
Samutsongkram-city	169	35	0,207101	11=31%
Bangkoktee	77,5	25	0,309677	10=40%
Ampahwa	170,2	48	0,282021	25=52%
Total	416.7	108	Inthepast65	46=43%

ตารางที่ 3 ตารางจำแนกสถานการณปิดทาบเรือในจังหวัดสมุทรสงคราม ปี พ.ศ. ๒๕๕๐

สำหรับจังหวัดสมุทรสงครามแม้ว่าอัตราดำรงอยู่มีค่อนข้างสูงในอำเภออัมพวา แต่โดยภาพรวมทั้งจังหวัดไม่มีความแตกต่างกันมากนักเมื่อจำแนกเป็นรายอำเภอ

ข้อสังเกต

มีประเด็นสำคัญอยู่ ๒ประเด็น โดยไม่ได้เรียงตามลำดับ นำเสนอดังต่อไปนี้

1.ข้อสังเกตประเด็นการจัดกลุ่มของวัด

พบว่าเราสามารถจัดกลุ่มวัดได้เป็น 4 กลุ่มดังต่อไปนี้

1. วัดที่มีแต่การปิดทาบทางน้ำเท่านั้น

ปิดทาบเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

2. วัดที่มีการบิดเบือนทางน้ำและบิดเบือนทางบกควบคู่กันไป ยังแบ่งออกเป็นสองกลุ่มย่อย คือ
 - วัดที่ออกบิดเบือนทั้งสองทางในแต่ละวัน
 - วัดที่ออกบิดเบือนทางเรือในฤดูน้ำหลาก และ บิดเบือนทางบกในฤดูแล้ง
3. วัดที่เคยมีการบิดเบือนทางเรือแต่ได้เลิกไปแล้ว
4. วัดบกที่มีแต่การบิดเบือนทางบกเท่านั้น

2. ข้อสังเกตประเด็นการดำรงอยู่ของการบิดเบือนเรือท่ามกลางการพัฒนา

แม้ว่าโดยส่วนใหญ่พื้นที่ที่มีการพัฒนามักหล่อแหลมต่อการดำรงอยู่ของการบิดเบือนทางน้ำตามทิศทางการเสื่อมลงของสถานะของคลอง แต่ก็ยังมีสัญญาณที่มีทิศทางตรงข้ามอยู่ในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะ ในอำเภอบางใหญ่ และ อ.บางกรวย จังหวัดนนทบุรี

3. ข้อสังเกตประเด็นของการรวมเป็นเครือข่ายของบรรดาวัดที่มีการบิดเบือนเรือ

มีพิธีกรรมที่ซ่อนอยู่ในการบิดเบือนเรือเช่นการตักบาตรพระร้อย ซึ่งเป็นประเพณีที่วัดต่าง ๆ ต้องร่วมมือกัน เครือข่ายเหล่านี้สัมพันธ์กับการซ้อนทับกันในเส้นทางบิดเบือนอีกด้วย อย่างไรก็ตามไม่พบประเพณีลักษณะนี้ในจังหวัดสมุทรสงคราม

4. ข้อสังเกตในประเด็นของความผูกพันเหนียวแน่นระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยมีการบิดเบือนเรือเป็นแกนกลาง

มีข้อสังเกตเพิ่มเติม ในขณะที่พระวัดต่างๆ ในจังหวัดนนทบุรีหากมีผลตอบรับทางบวกในการดำรงอยู่ของการบิดเบือนเรือจะให้ความเห็นว่าเนื่องจากการดำรงอยู่ของพิธีกรรมประเพณีจารีตและชุมชนวัดในตัวเอง ส่วนพระในจังหวัดสมุทรสงครามให้ความเห็นถึงการดำรงอยู่ของบิดเบือนเรือในจังหวัดว่าสืบเนื่องมาจากการท่องเที่ยว

5. ข้อสังเกตในประเด็นอื่น ๆ

๑. วัดและประชากรในวัด พบว่ามีการลดลงอย่างต่อเนื่อง ของ สามเณรและเด็กวัดอันเนื่องมาจากระบบการศึกษากระแสหลักในโรงเรียนได้รองรับเยาวชนไปหมด การศึกษาในระบบวัดที่ยังอยู่เป็นการสอนพระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์ หรือ สอนวิปัสสนา ทำให้กลุ่มแคบลงไป

๒. เรือพระ ประเภท การใช้สอย และ การผลิตเรือ พบการใช้เรือพาย 3 ขนาด คือ พายเดี่ยว พายคู่หัวท้าย และ พายคู่หัวท้ายกลางรับบาศ มีการจัดระเบียบภัตตาหารและมีระบบการจัดอาหารตั้งแต่ก่อนการรับนิมนต์ การจัดวางในเรือ การขนย้ายอาหารคาวหวาน ตลอดจนการจัดระเบียบในการออกบิดเบือน(พบบางวัด) ตลอดจนพบ การถ่ายทอดทักษะในการพายเรือบิดเบือนระหว่างพระดั้งเดิมกับพระใหม่ , พระท้องถิ่นกับพระต่างถิ่นแต่ก็พบว่ามีการเลิกกิจการของเอกชน ผู้ผลิตเรือพระในราวพ.ศ. 2538 ทั้งนี้ได้หมายความว่ามีการลดเลิกการใช้เรือบิดเบือนแต่อย่างเดียว แต่เนื่องจากเรือ ที่อยู่ในระบบยังมีความคงทนในขณะที่จำนวนวัดเท่าเดิมแต่จำนวนพระลดลง ทำให้ความต้องการต่อเรือใหม่ลดลง เป็นต้น

๓. ยังมีพื้นที่ส่วนอื่นที่ยังบิดเบือนทางเรือทั้งในจังหวัดนนทบุรี และ พื้นที่ลุ่มภาคกลาง การสำรวจและสร้างฐานข้อมูลที่มีการจำแนกทั่วถึงยิ่งขึ้นยังเป็นสิ่งจำเป็น

๔. พบว่าสาเหตุสำคัญของการเสื่อมลงของปฏิบัติการทางวัฒนธรรม มีสาเหตุมาจากการจัดการด้านเวลา (chronology) ไม่สอดคล้องกับเวลาในระบบวัฒนธรรม การเสื่อมลงของเยาวชนไทยต่อศาสนาพุทธมีส่วนขึ้นอยู่กับการที่สังคมเปิดให้ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือ วันพระและวันโกนเป็นวันในจันทร์คติไม่สัมพันธ์กับวันหยุดปกติของนักเรียนคือวันเสาร์อาทิตย์ จึงไม่เอื้อให้เยาวชนใช้เวลาประจำสัปดาห์ส่วนนี้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัด

๕. บิดเบือนเรือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่มีความสำคัญมากจำเป็นต่อการตัดสินใจในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของประเทศ และเป็นส่วนสำคัญของการสร้างทฤษฎีพื้นฐาน(Grounded Theory) ทางด้าน

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทยในส่วนที่ผู้เขียนเคยเรียกว่าที่ว่างลำดับที่สามในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้าง (ศรัณย์, 2549) นอกจากนี้ยังเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีบทบาททางจริยธรรมสิ่งแวดล้อมที่สามารถผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมได้

๖. มรดกทางนิเวศวิทยา จารีต และ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ยังดำรงอยู่หลายประเด็นหลายกรณี นอกเหนือไปจากเรื่องบึงหนองทางน้ำ เช่น ประเพณี ดักบาดรชนมครก ประเพณีสลากภัตตรผลไม้ ภูมิทัศน์และต้นไม้ใหญ่และไม้หายาก การดำรงอยู่มีทั้ง สองจังหวัด

๗. ควรสร้างแผนแม่บททางกายภาพในทั้งสองจังหวัด เพื่อสนับสนุนวาทกรรมสำคัญ อาทิ เช่น การขึ้นบัญชีเป็นพื้นที่มรดกโลก หรือ พื้นที่ชุ่มน้ำตามพันธสัญญาไซเตส

การดำรงอยู่และการค้นพบจารีตประเพณีบึงหนองทางน้ำในแนวคิด ภูมิทัศน์วัฒนธรรม นับว่าเป็นข้อค้นพบที่มีความสำคัญในไม่เพียงแต่เพื่อการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมไทยเท่านั้น แต่เพื่อการทำความเข้าใจองค์ภาพของกรรมของเนื้อหาทางสังคมวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตที่ปรับใช้ในปัจจุบันและอนาคต

สลากภัตผลไม้นันทบุรี และ ข้อเท็จจริงในสัมพันธภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมเรียกสวน

Saran Samantararat

Division of Landscape Architecture

Faculty of Architecture

Kasetsart University

Bangkok 10900, Thailand,

E-mail: saran10600@yahoo.com, archsas@ku.ac.th

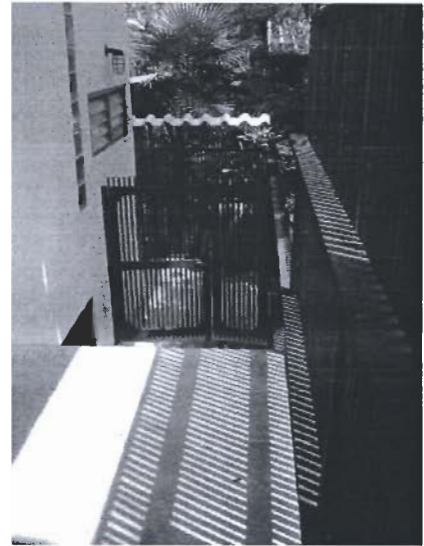
บทคัดย่อ

สำหรับคำว่าประเพณี "สลากภัต"แล้ว ในองค์ความรู้พื้นฐานทางวัฒนธรรมไทย หมายถึง ประเพณี ในสองพื้นที่ ได้แก่ การทำบุญสลากภัตในภูมิภาคล้านนาไทยที่เรียกว่า "กินกวยสลาก"; "กินสลาก"; "दानกวยสลาก" ซึ่งมีขึ้นในช่วงเวลาในเดือนกันยายนถึงตุลาคมของปี และ บุญข้าวสาก(สลากภัต)ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือไทย ที่เรียกว่าข้าวสากหรือฉลากภัต หรือ ประเพณีชิงเปรต ซึ่งมีขึ้นในวันขึ้น14-15 ค่ำเดือนสิบ(ประมาณเดือนกันยายน)ของปี

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่ได้พบจากการศึกษาในโครงการวิจัยเรื่อง "บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย"โดย ครันย์ และ คัทลียา (2550) พบว่า มี ประเพณี ที่เรียกว่า "สลากภัต"เช่นเดียวกัน ในพื้นที่ศึกษา เรียกกันว่า ประเพณี สลากภัตผลไม้อันจัดในเดือนเจ็ด (พฤษภาคม) ปัจจุบันพบว่ายังคงสืบทอดอยู่ใน เจ็ดวัด ในสี่ตำบล ในสองอำเภอ คือ อ.บางใหญ่และ อ.บางกรวย จังหวัดนนทบุรีที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานเก่าแก่ราวสี่ร้อยห้าสิบปี เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจที่ไม่ปรากฏในเอกสารชั้นต้นมาก่อน

บทความนี้จะเสนอ รายละเอียดสังเขปของประเพณีนี้ในพื้นที่ดังกล่าว ความหมายทางวิชาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และแปลความหมายในสัมพันธภาพขององค์ประกอบสำคัญในวงจร ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในพื้นที่เรียกสวนไทย ทั้งในแง่นิเวศวิทยาวัฒนธรรม และ ความเชื่อมโยงเครือข่ายในประเด็นเนื้อหาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ และ เครือข่ายในเชิงพื้นที่

การแปลความหมายในประเด็นนี้จึงมีส่วนทำความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นของเหตุปัจจัยการดำรงอยู่และการดำเนินตามธรรมชาติ ของวัฒนธรรมประเพณี ในเชิงระบบ ของสังคมไทยภาคกลาง เป็นการ "อ่าน" สัมพันธภาพของเนื้อหา ควบคู่ กับการผุดบังเกิดของรูปแบบ ทั้งนี้ผลลัพธ์ที่เป็นองค์ความรู้ใหม่จะร่วมสร้างความเป็นไปได้ที่จะผลิตซ้ำใหม่ทางสังคมในอนาคต

กาลเทศะ..ออกแบบได้

ศรัณย์ สมันตรัฐ

สาขาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กาลเทศะ.....ออกแบบได้

ศรัณย์ สมันตรัฐ

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงที่ว่างหน่วยศึกษาพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม และการขยายมิติของหน่วย ศึกษา นี้จากการผนวกกับความรู้จากการศึกษาในชีวิตของ ผศ.ทองพันธุ์ พูนสุวรรณ ได้ทำให้เห็นว่าหน่วยศึกษานี้มีติมากกว่า ๓ มิติ ผนวกเข้ากับผลพวงจากประสบการณ์ของผู้เขียนในงานวิจัยเชิงบูรณาการหลายโครงการได้แก่โครงการเพื่อสันติภาพและความยั่งยืนลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง มหาวิทยาลัยมหิดล และโครงการวิจัยบัณฑิตบาทเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย ทุนวิจัยคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ตลอดจนโครงการจัดทำทะเบียนอาคารควรค่าแก่การอนุรักษ์พื้นที่สาธารณะเพื่อการดูแลมรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย สมาคมสถาปนิกสยามและอโคโมสไทย และการทำงานประจำในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประเด็นหลักกล่าวถึง “กาลเทศะบุคคลทรัพยากรสถานที่” ตลอดจน สัมพันธภาพ Relativity ภายในองค์ประกอบสามประการ ของ สถานที่ เวลา และ ชีวิต อันเป็นส่วนประกอบของ “ที่ว่าง” อาทิเช่น

ระบบสถานที่ สถานที่เสมือน ระบบเวลา และ ระบบสรรพชีวิต ตลอดจนอุดมการณ์ หรือ วาทกรรมที่ซ่อนเร้นและทำงานอยู่ในองค์ประกอบเหล่านี้ อย่างแนบเนียน

อนึ่ง บทความนี้เลือกใช้คำและระบบภาษาอันเนื่องมาจากความรู้แบบอื่นเมื่อเทียบกับความรู้กระแสหลัก จึงอาจมีความคลาดเคลื่อนกับความรู้กระแสหลัก ผู้รับสารจึงควรใช้สติปัญญาดุลยพินิจไตร่ตรอง ก่อนตัดสินใจบริโภค หากรับสารแล้วมีปฏิกิริยาต่อระบบภูมิคุ้มกัน ควรอ่านพื้นฐานงานแนวเปลี่ยนพาดานกระบวนทัศน์ Paradigm Shift และความเป็นองค์รวม Holistic Thinking เช่น ฟรีดจอฟ คาปร้า 2548 และ มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ 2537 เพื่อกระตุ้นภูมิคุ้มกัน

“...เมล็ดพันธุ์นั้นเมื่อตกแก่ดินอุดมในบรรยากาศอันเหมาะสมย่อมเจริญเป็นต้นไม้ใหญ่อันเป็นที่พึ่งแก่สรรพชีวิตได้.....”

บทนำ

ศาสตร์แต่ละศาสตร์จำเป็นต้องมีระบบหน่วยพื้นฐานในการศึกษาเสมอ อาทิ ชีววิทยาพบว่า เซลล์เป็นหน่วยพื้นฐาน ปรุทวิทยา มีหน่วยดิน (Soil series) เป็นหน่วยพื้นฐาน ชนิด (species) คือหน่วยพื้นฐานของการจัดอนุกรมสิ่งมีชีวิต หรือ หมู่บ้าน (Village) ที่เป็นหน่วยพื้นฐานในสังคมวิทยา เป็นต้น สำหรับสถาปัตยกรรมศาสตร์ หน่วยพื้นฐานก็คือ ที่ว่าง (Space)

อย่างไรก็ดีศาสตร์ต่างๆก็ดำรงอยู่ในวิวัฒนาการทั้งสิ้น การค้นพบสิ่งใหม่ที่ขยายอำนาจในการอธิบายของหน่วยพื้นฐานเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอโดยเฉพาะกับบริบทที่เฉพาะเจาะจงลงไป เช่น ในแวดวงสังคมวิทยาในประเทศไทยก็มีการเรียกร้องให้สนใจหน่วยพื้นฐานในระดับตำบลเพื่อเห็นมิติในอดีตต่อเนื่องขึ้นมาได้ (Kemp, 1996) หรือ อาจเกิดวิวัฒนาการวิชาที่สัมพันธ์กับหน่วยศึกษาใหม่นั้น เช่น นาโนศาสตร์ พันธุศาสตร์ ก็ได้

สถาปัตยกรรมศาสตร์ก็กำลังวิวัฒนาการเข้าสู่การเปลี่ยนผ่านของหน่วยศึกษาเช่นกัน ที่ว่างซึ่งแม้ช่วยให้เราออกแบบสถาปัตยกรรมได้บ้างแต่ยังมีช่องว่างที่ไม่สามารถช่วยให้เราออกแบบการใช้ชีวิตได้

ท่ามกลางวิวัฒนาการในสังคมไทยนี้มีนักคิดท่านหนึ่งซึ่งได้มีส่วนขยายมิตินี้ในงานเชิงบูรณาการศาสตร์ว่าด้วย “ที่ว่างและเวลา-เทศะและกาละ-สถานที่และวาระ” ในข้อเขียนของท่านเต็มไปด้วยความก้าวหน้าในการอ้างอิงระบบความรู้อย่างลึกในศาสตร์ต่างๆไม่ว่า นิรุกติศาสตร์ ปรัชญา ฯลฯ หรือ “ข้ามสลับศาสตร์” (transdiscipline) บทความในภาคส่วนต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของท่านในหน่วยศึกษาพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ (ทองพันธุ์, 2550)

มายาคติในที่ว่างของระบบทั้งสาม

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล เป็นผู้หนึ่งที่ใช้ “อากาศ”(บาลี) ในความหมายของ “ที่ว่าง”(Space) ในการเป็นหน่วยศึกษาพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม ทองพันธุ์ พูนสุวรรณ เป็นผู้เสนอว่า ความหมายนี้จะปราศจากความหมายหากไม่มีสัญญา หรือความทรงจำจากประสบการณ์เป็นเครื่องกำหนด ดังรหัสในประโยคเหล่านี้เช่น

“เทศะของท่านคือ สถานที่ที่ท่านมักคุ้น, ความจำอันเกิดจากประสบการณ์-สัญญา, เทศะของจิตหรือบริเวณที่จิตจะท่องเที่ยวก็คือ กองสัญญา, สัญญาคือเทศะของแต่ละคน, ท่านมีสิทธิและเสรีภาพในสัญญาขั้นพื้นฐานของท่านเท่านั้น ท่านขยันสะสมสัญญามากเท่าใด สิทธิและเสรีภาพทางจิตก็จะมีมากตามส่วน, Space หมายถึง เทศะของแต่ละคน, เมื่อกล่าวว่าSpace ก็ขอให้หมายถึงสัญญาเกิด จะเกิดกุศล”(ทองพันธุ์2544)

หรืออาจกล่าวได้ว่า ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมนั้นมีอยู่ได้ก็จากการแปลเรียบเรียงจากความทรงจำจากประสบการณ์หรือที่ปีเตอร์ ซัมทอร์ เรียกและเรียกร้องให้นักเรียนสถาปัตยกรรมทุกคนสะสมไว้ใน “คลังจินตภาพ” ของตัวเอง(Zumthor,2000) ตามแนวความเข้าใจของผู้เขียนแล้ว หน่วยศึกษาทางสถาปัตยกรรมนั้นอาจทำความเข้าใจผ่านสัมพันธภาพขององค์ประกอบสามส่วน ได้แก่ ระบบสถานที่

ระบบเวลา และ ระบบสรรพชีวิต ตลอดจน อุดมการณ์ (Althusser 1982) หรือวาทกรรมอันเป็นสิ่งประดิษฐ์สร้างทางสังคมอย่างหนึ่งซึ่งมีอำนาจที่จะกระทำ กำกับ กำหนด เก็บกด บทบาทของมนุษย์ในสังคมอย่างแนบเนียนโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัว (hegemony) (Gramsci, 1985) อาจจะได้โดย “ความหมายที่ลอยตัว”, “รหัส”, “ความหมายแฝงเร้น” “มายาคติ” “ปรัมปราคติ” (Barths, 1972) ซึ่งเป็นประดิษฐ์กรรมของแต่ละสังคมแต่มีเจตนารมณ์ราวกับว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่เหนือกว่ามนุษย์ในสังคมนั้น” (ชัยรัตน์, 2543) บทบรรยายต่อไปนี้จะกล่าวถึงสัมพันธ์ภาพภายในและระหว่างระบบทั้งสาม ตามลำดับ

ดังนั้นเนื้อหาทั้งหมดในบทความนี้ เป็นเรื่องที่ว่าด้วยสัมพันธ์ภาพดังนั้นจึงจะมีความคาบเกี่ยวซึ่งกันและกัน และการแยกประเด็นเป็นเพียงเครื่องมือที่จะทำความเข้าใจต่อเนื้อหามากกว่าจะเป็นตัวเนื้อหาเสียเองการซ้อนเหลื่อมของประเด็นต่างๆ จึงปกติ

ระบบสถานที่/พื้นที่ สถานที่เสมือนและวาทกรรมหรือมายาคติของสถานที่/พื้นที่ (System of Place /Virtual place Discourses)

สถานที่/พื้นที่ไม่ใช่เรื่องใหม่ มันคือหน่วยศึกษาทางสถาปัตยกรรมที่มีมาแต่เดิม อย่างไรก็ตาม การรับรู้ถึงได้นั้นเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้สังเกตตั้งที่เกริ่นนำ ไปแล้วหรือ “... *เทศะของท่าทีคือสถานที่ที่ท่าทีมักคุ้น*” ในแบบของทงทงพัทธ์ หรือ “sense of place” (Norman-Schultz) ในแง่รูปภาพของที่ว่างของอาคารที่ถูกออกแบบใหม่ล่าสุดในวารสารรายเดือนจากต่างประเทศ จึงเป็นจินตภาพของสถานที่ที่ต้องใส่เทศะหรือสัญณะของผู้อ่านเดิมเข้าไปจึงจะเป็นส่วนที่เห็นได้ชัดเจนของความเป็นสถานที่เสมือน โดยทั่วไปแล้วเราเข้าใจคำนี้ในบทบาทของ Cyberspace ในความก้าวหน้าภายในระบบเครือข่ายสารสนเทศ หรือภาพเสมือนจริงสามมิติที่ผลิตสร้างในคอมพิวเตอร์ในเครือข่าย Website ต่างๆ

แต่ก็ยังมี ความหมายว่าด้วยการเป็นพื้นที่การมี/อยู่ของอุดมการณ์ที่มนุษย์ผลิตสร้างขึ้นด้วย เช่น เมื่อมีการผูกผ้าแดงรอบวัดอุหรือต้นไม้ปล่อยแล้วทิ้งไว้ ประติษฐกรรมทางสังคมที่เป็นแบบเฉพาะของไทย ก็จะทำให้สร้างความเป็นพื้นที่อีกแบบขึ้น เช่น เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่เกิดขึ้นใหม่ตามแต่ที่จะมีโอกาสถูกสร้างขึ้นโดยใครก็ได้ให้จึงมีความเป็นพื้นที่แบบพิเศษ (heterotopia) (Foucault, 1984) ที่ผุดบังเกิดจากอุดมการณ์แต่ก็ผลิตซ้ำอุดมการณ์นั้นด้วยนัยยะนี้พื้นที่เสมือนจึงทำหน้าที่ผลิตสร้าง/ถูกผลิตสร้างขึ้นระหว่างซึ่งกันและกันกับประติษฐฐานอุดมการณ์ชุดหนึ่งนั่นเอง

กรณีที่กำลังเป็นที่สนใจ คือ การอ้างสถานที่ผลิตวัตถุมงคลที่เรียกกันว่าจตุคามรามเทพว่าปลุกเสกบนเครื่องบิน ในที่นี้ “บนเครื่องบิน” ก็คือพื้นที่เสมือนหรือพื้นที่พิเศษอีกอันหนึ่งที่สังคมไทยปัจจุบันได้สถาปนาขึ้น ท่ามกลางบทกำกับอันเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ที่เราคุ้นชินอาทิเช่น “ไม่เชื่ออย่าลบหลู่” เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ก็มีกระบวนการที่มีลักษณะตรงข้ามกันคือ “การเปลี่ยนกลับเป็นให้เป็นธรรมดา” อันเป็นช่องทางการวิพากษ์ที่สังคมสร้างขึ้นอย่างแบบยล เช่นกระบวนการสร้างความตลก เพื่อกำจัด “ความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์” กล่าวอีกอย่างคือ “ความตลก”, “อารมณ์ขัน” นั้นนอกจากจะทำให้มนุษย์เรามีสุขภาพจิตและสุขภาพกายดีพอสมควรแล้วยังอาจใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการสั่นคลอนมายาคติและวาทกรรมในสังคมได้อีกด้วย

ยกตัวอย่างถึงสถานการณ์ทางการเมืองในสังคมที่กำลังมีการถูกตั้งคำถามสูง หากการล้อเลียนเริ่มปรากฏมากขึ้น โดยตลกไม่ผิดและเป็นตลกที่คนส่วนใหญ่หัวเราะไปด้วยกันได้ ก็ชี้วัดสถานะอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองได้ว่าสิ้นคลอนแล้ว หรือหากการวิพากษ์ยังไม่คมชัดเพียงพอขนาดอำนาจที่จะจูงใจให้คล้อยตามก็อาจส่งผลในทิศทางตรงข้าม จึงมีลักษณะที่เป็นสนามหรือพื้นที่ในการช่วงชิงอำนาจการนิยาม

นอกจากนี้ว่าทกรรมหรืออุดมการณ์ของสถานที่ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นระบบเปิด หรือ ระบบปิด เช่นเดียวกับระบบแบบอื่นๆ ระบบเปิดก็อนุญาตให้ความหมายเลื่อนไหลอนุญาตการเปลี่ยนแปลงได้มาก หรือ ระบบปิดก็มีระบบกำกับให้การเปลี่ยนแปลงมีอยู่อย่างจำกัด แต่มีข้อสังเกตว่าในธรรมชาติระบบเปิดมักมีความสามารถในการปรับตัวสู่สมดุลได้ดีกว่าระบบปิด เช่นในแหล่งน้ำไหลสามารถปรับตัวรองรับมลพิษได้ดีกว่าแหล่งปิด เป็นต้น

ตัวอย่างของวาทกรรมของสถานที่อีกอันหนึ่งเป็นตัวอย่าง ธุรกิจจัดสรรที่ดินและอาคารเพื่อจำหน่ายซึ่งกลไกพื้นฐานของการบริโภคนิยม-การตลาด เครื่องมือมักชี้หน้าด้วยการวิจัยสำรวจตลาดโดยมีหน่วยบริโภคเป้าหมาย ผลวิจัยเป็นผลลัพธ์ของความต้องการส่วนบุคคลหรืออุปสงค์ แต่ด้วยกลไกการบริโภคนิยมก็จะต้องเสนออุปทานตามแบบอุปสงค์นั้น ๆ เพื่อการสนองตอบอันเป็นทางได้มาซึ่งกำไร

ยกตัวอย่างเช่น การที่ทุกบ้านต้องมีที่จอดรถเป็นของตนเองหากใช้การวิจัยตลาด ถามร้อยละที่ต้องการทั้งร้อยละ แต่หากวิจัยในแนวทางอื่นก็จะพบเห็นได้ว่าการปรับปรุงทางกายภาพ (Built environment) แบบอื่น ที่พบได้ทั่วไปในลุ่มภาคกลาง เช่น คลองอ้อมนนท์ คลองบางกอกน้อย เขตคลองชั้นกรุงเทพฯ ที่เป็นการดำรงอยู่และพัฒนาการของชุมชนเดิมคือ การใช้ที่จอดรถร่วม ส่งผลให้ประสิทธิภาพของการใช้ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินในการเกษตรกรรมและรักษาภาวะแวดล้อมที่ร่มเย็นเป็นสุขโดยรวมเป็นไปอย่างดียิ่ง หากทุกระดับนโยบายมองเห็นความสำคัญและเน้นให้เป็นมาตรฐานการตั้งถิ่นฐานในที่ราบลุ่มภาคกลางประเทศไทยก็มีนัยหมายความที่เป็นตัวอย่างของการพัฒนาอย่างยั่งยืน แทนที่มาตรฐานการบริโภคที่เห็นได้ชัดว่าสร้างปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและพลังงานตามมาอย่างมากมาย

ตัวอย่างอีกกรณีหนึ่ง หากสังเกตสวิทช์ไฟฟ้าแสงสว่างทั่วไป จะมีแถบสีส้มหรือเขียวปรากฏอยู่ในความมืดแถบสีนี้จะเรืองแสงเห็นได้ในที่มืด ดังนั้นมันจึงควรเรืองแสงปรากฏตัวในขณะที่สวิทช์อยู่ในตำแหน่ง “ปิด” ดวงไฟฟ้าแสงสว่าง แต่ในอาคารส่วนใหญ่มากในประเทศไทยได้ติดตั้งสวิทช์นี้ในด้านตรงกันข้ามคือให้ตำแหน่งแสดงเรืองแสงเป็น “เปิด” ซึ่งไม่ทำให้การเรืองแสงเกิดประโยชน์ ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นถูกทวิคูณด้วย การกระทำตาม ๆ กันโดยไม่ได้ตระหนักคิด จนทำให้เกิดปรากฏการณ์นี้ขึ้นได้ และในความจริงที่ว่าการแก้ไขความผิดพลาดนี้ก็ทำได้ไม่ยากนัก แต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไขอาจทำให้เราต้องมองกรณีเช่นนี้ยกระดับขึ้นในเรื่องของมายาคติในสังคม

ระบบเวลา,วาระ(กาลเทศะ) และ มายาคติหรือวาทกรรมของมัน

System of (Space-time) Chronology and its Discourses

วาระ หรือ กาลเทศะ หรือ space-time ในนัยยะของท่านอาจารย์ทองพันธุ์ อาจกล่าวได้ว่าไม่มีที่ว่างใต้อยู่ได้ด้วยตัวเอง แต่เป็นสัมพันธ์ภาพที่มีอยู่กับสถานที่/ภูมิศาสตร์และระบบเวลาภายใต้สัญญาณ-คลังจินตภาพของผู้รับสาร ตัวอย่างจากงานวิจัยที่ผู้เขียนพบเห็นจากระบบเวลาของผู้คนที่อยู่ในสภาพนิเวศน์แบบน้ำกร่อยซึ่งพบว่าการเปลี่ยนแปลงในระบบเวลาอย่างละเอียดโดยมีเหตุต้นทางมาจากสภาวะ

ทางนิเวศวิทยาของพื้นที่ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในรอบปีเปลี่ยนผันตามทิศทางลมฟ้าอากาศแต่ละฤดูกาล ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงของการไหลของกระแสธารน้ำในทะเล ส่วนในรอบวันระบบเวลาที่กำกับการดำเนินชีวิตเปลี่ยนผันตามการเปลี่ยนแปลงของกระแสธารน้ำและความผสมผสานของกระแสธารน้ำจากแผ่นดินสู่ทะเล และจากทะเลสู่แผ่นดินอย่างเป็นพลวัตและเป็นองค์รวมซ้อนทับทั้งจักรวาลและสุริยคติซึ่งซับซ้อนเป็นอยู่อย่าง

ระบบนิเวศน์จึงเป็นเครื่องกำกับระบบเวลาและ ระบบเวลาไปกำกับให้มนุษย์และสรรพชีวิต ให้ได้ใช้ชีวิตอันเหมาะสมและสัมพันธ์เข้าถึงกับทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างในพื้นที่ภูมิศาสตร์ ทุก ระบบจึงมีสันติธรรมสันติสุขอันยั่งยืน (ตุศรันย์ ๒๕๔๓)

นอกจากนี้ว่าทกรรมของระบบเวลายังปรากฏในงานหลังสมัยใหม่ ขอดังข้อสังเกตในกรณีของ ปฏิทินสากล ซึ่งกำกับการดำเนินชีวิตเสียยิ่งกว่ากฎหมายสูงสุดอย่างรัฐธรรมนูญ หากมองจากมุมมองวิพากษ์หลังสมัยใหม่ปฏิทินสากลคือส่วนหนึ่งของวาทกรรมอารยธรรมตะวันตกซึ่งถูกรอบและกำกับอยู่ ด้วยวาทกรรมชุด/เพศชาย/ผิวขาว/คริสเตียน/อาณานิคม/บริโภคนิยม/การค้าเสรีอีกทีหนึ่ง หากเราชุดค้นก็จะพบว่าชื่อของเดือนต่างๆในระบบปฏิทินสากล(Gregorian Calender) ซึ่งพัฒนาโดยพระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 13 พ.ศ. 2243 จะพบว่าชื่อของเดือนมีที่มาจากประวัติศาสตร์อารยธรรมตะวันตกจากพระนามของเพศชายผู้ยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิโรมัน เช่น สิงหาคม-Augustusจักรพรรดิคนแรก, กรกฎาคม-Julius Caesar เป็นต้น และมีระบบวันหยุดตามศาสนาคริสต์คือวันที่เจ็ดหลังพระเจ้าสร้างโลก-วันอาทิตย์ และการกำกับดูแลให้ผู้คนทั่วทั้งโลกใช้ปฏิทินนี้ขับเคลื่อนก็จะเป็นการกำกับให้เราได้ติดต่อสื่อสารค้าขายอย่าง “เสรี?” ภายในระบบการเมืองแบบเสรีนิยมแบบคริสเตียนโปรเตสแตนต์และทำให้โลก “แบน” ลงในที่สุด เมื่อการติดต่อสื่อสารทำได้โดยไม่จำกัดกาลเทศะอีกต่อไป (Friedman, 2005) แต่ละระบบสังคมมีการปลูกสร้างระบบกำกับเวลาของตนเองตามเงื่อนไขของการใช้ชีวิตในระบบนิเวศน์ของตนเองดังที่กล่าวแล้วและได้ก่อร่างสร้างระบบเวลาร่วมตามภูมิศาสตร์ตามวัฒนธรรมตามศาสนาที่กำกับอีกชั้นหนึ่ง เช่น สังคมมุสลิมมีการ “ละหมาด, นมาส” คือการนมัสการพระเจ้าผู้เป็นเจ้าวันละ ๕ เวลา เวลาทั้ง ๕ นี้ คือจุดอ้างอิงประจำวันในสังคมที่ผู้คนใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้มี “วัน ศุกร์” เป็นวันหยุดอันศักดิ์สิทธิ์ ส่วนสังคมชาวพุทธ ในรอบวันจะมีโอกาสที่บริษัททั้ง๔ได้พบกัน ภิกษุได้พบกับผู้คนในยามเช้า ในรอบสัปดาห์ก็มีวันพระและวันโกนแบบจักรวาลคติซึ่งสัมพันธ์กับระบบกระแสธารน้ำในระบบนิเวศในรอบเดือน มาแต่โบราณซึ่งเป็นวาทกรรมแห่งระบบเวลาที่สัมพันธ์กับเรามากและน่าจะมีผลกระทบที่สำคัญเสียยิ่งกว่าการกำหนดศาสนาพุทธในรัฐธรรมนูญด้วยซ้ำ แต่ทำไมเราถูกกำกับให้ใช้ปฏิทินแบบเกรกอเรียนนี้ไปทั่วโลก

คำถามคือทั้งที่มีความขัดแย้งในระดับรากฐานแล้วทำไมสังคมที่มีรากฐานพลเมืองแบบหนึ่งจึงยอมรับระบบเวลาแบบหนึ่งอย่างไม่มีเงื่อนไขเป็นไปไม่ได้หรือไม่ที่สภาวะอันเป็นโกลาหล (Chaos, Kaosk) ในโลกปัจจุบันคือผลลัพธ์ของผลกระทบนั้น คงจะละไว้ให้รับฟังและไตร่ตรองร่วมกันแค่นี้ก่อนเข้าสู่ประเด็นต่อมา กล่าวโดยสรุป แล้ววาทกรรมระบบเวลาก็มีหลายระบบที่ทำงานซ้อนทับอยู่ภายใต้กระบวนการอันแปรเปลี่ยนรูปแบบเหตุการณ์หนึ่งไปสู่อีกอย่างหนึ่งอาจส่งเสริมหรือขัดแย้งกันและคอยกำกับดูแลที่วางทางสังคมอย่างเงิบ ทุกว่ามีประสิทธิภาพยิ่งนัก

ระบบสรรพชีวิต/ผู้คน และ มายาคติ/วาทกรรมของมัน

System of Lives, Organisms Person and its Discourses/Myths

ระบบสรรพชีวิตมีผู้คนผู้กำกับหลักในฐานะของผู้รับรู้สีกในกระบวนการทางที่ว่าง อย่างเป็นกายภาพ ที่เห็นได้โดยตรง ได้แก่ กลิ่น สี เสียง บรรยากาศ หรือทางอ้อมได้แก่ การได้มาซึ่งอาหารและทรัพยากร อย่างง่ายก็คือความร้อนในกายเนื้อที่มีผลต่อออกแบบเครื่องปรับอากาศในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งจะต้องคาดคำนวณถึงจำนวนผู้คนและความร้อนในกายของพวกเขาด้วย แต่นอกจากระดับนี้แล้วผู้คนในฐานะของที่ว่างยังมีความลึกซึ้ง โดยเฉพาะสังคมแต่ในแบบที่มองเห็นยากขึ้นได้แก่ความจริงที่ว่าความเป็นมนุษย์นั้นอันได้แก่ ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความรัก ความผูกพัน ความเกลียดชัง ฯลฯ เหล่านี้ล้วนมีผลย้อนกลับมากำกับคุณลักษณะของที่ว่าง จึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบที่ว่างนั้นด้วย

ในระดับของอุดมการณ์/วาทกรรม ตัวอย่างที่ได้ยกแล้วในระบบสถานที่ ก็ล้วนแล้วแต่กระทำการโดยผ่านผู้คนทั้งสิ้น ทั้งในการผลิตซ้ำยอมรับทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ อันเนื่องมาจากความแนบเนียนในการกระทำของวาทกรรมและอุดมการณ์ที่ใช่ว่างทรงของมนุษย์ในกระบวนการรับใช้ ยังยกตัวอย่างผ่านกระบวนการใช้อ้างอิง กระบวนการเข้าแวดล้อม เป็นต้น

กระบวนการอ้างอิง เกิดจากการที่ทุกคนในสังคมจะมีฐานันตรอันเป็นสัญญาเป็นฉลากติดตัวอยู่เสมอ ดังนั้นการใช้/ไม่ใช้การอ้างอิงทางความสัมพันธ์บุคคลจึงเป็นการแสดงออกเช่นเดียวกับการอ้างอิงในการเขียนที่แสดงถึงการใส่ใจการอ่านและการนับถือ บุคคลหรือข้อเขียนจึงอาจเป็น“วัตถุธรรมแห่งการแสดงความนับถือ” ในพื้นที่ที่ถูกคัดสรรแล้วว่ามี “กลุ่มเป้าหมาย”ที่จะแสดงออกให้ได้รับสาร ตัวอย่างกระบวนการอ้างอิงทางความสัมพันธ์บุคคลที่ใช้กันในสังคมไทย ได้แก่ “รูปถ่ายกับผู้ใหญ่”โดยเฉพาะในห้องรับแขก จึงแสดงถึง การใช้ที่ว่างร่วม กับ วัตถุธรรม เพื่อเสนอแสดงอุดมการณ์แก่ กลุ่มเป้าหมายอย่างแนบเนียน

กระบวนการต่อมาคือ “กระบวนการเข้าแวดล้อม” นี้ผู้เขียนประดิษฐ์คำขึ้นเพื่อหมายถึงเนื้อหาที่เคยได้รับสารจากนักประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่งที่ได้กล่าวให้รรถาธิบายว่า บางทีมูลเหตุของความเสื่อมทางสังคมไทยในวิวัฒนาการจากยุคอยุธยาเป็นต้นมานั้น ประการหนึ่งเป็นเพราะผู้นำผู้ปกครองผู้ตัดสินใจไม่สามารถรักษาผู้คนแวดล้อมที่ให้ข้อเท็จจริงเพื่อการตัดสินใจได้ถูกต้องถูกทิศทาง แต่กลไกสังคมมักสร้างผู้แวดล้อมที่ประจบสร้างใจเฉพาะหน้าโดยอัตโนมัติและค่อยเป็นค่อยไป กระบวนการเข้าแวดล้อมนี้ก็จัดเป็นวาทกรรมบุคคลแบบที่ลึกซึ้งและมีอำนาจการทำลายล้างโลกสูงยิ่งคล้ายกับการทำลายชั้นโอโซนในปฏิกิริยา ของ โมเลกุลCFCเพียงหนึ่ง กับบรรดาโมเลกุลโอโซนในชั้นบรรยากาศ ที่ชุดโมเลกุลเดียวสามารถทำปฏิกิริยาซ้ำได้หลายครั้ง แต่กระบวนการเข้าแวดล้อมเมื่อพิจารณาแล้วมีอำนาจรุนแรงกว่าการทำลายโอโซนเสียอีกเนื่องจากทำปฏิกิริยาเหนียวนาทั้งสองด้านจาก ด้านแวดล้อม และด้านผู้นำ ไปสร้างแม่พิมพ์+ผู้นำ ได้อีกหลายครั้ง นับเป็นวาทกรรมที่ต้องใส่ใจระมัดระวังให้มากกว่ากระบวนการอ้างอิง

ในการศึกษาทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย พบว่า งานชิ้นเอกจำนวนมากที่ได้ทำหน้าที่ปูรองพื้นที่ทางอารยธรรมของเรานั้น ถูกสร้างขึ้นจากกุศลเจตนาของผู้ไม่ประสงค์จะออกนามแต่ประสงค์จะสะสมบารมีเพื่อสู่ภพภูมิที่บรรลุนิพพานได้ นี่เป็นตัวอย่างสุดท้ายที่แสดงถึงระบบที่ผู้คนในระบบสรรพชีวิตสามารถสถาปนาคุณค่าสูงสุดที่เป็นได้ในสภาวะแวดล้อมสรรสร้างหรือผ่านที่ว่าง(ศรัณย์และภวิทร์,2550)

บทสรุป

ผู้เขียนได้มีโอกาสใช้ประสบการณ์ของตัวเองกลับไปมาในฐานะที่เป็นทั้งคนในที่เป็นวัตถุประสงค์แห่งการถูกกระทำอันเต็มไปด้วยความรู้สึกและในฐานะคนนอกที่เป็นผู้มองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวอย่างนิรนัยภายในระบบพื้นที่หลายแห่ง ในฐานะคนในผลลัพธ์ที่แตกต่างกันอย่างมากในท่าทีที่สังคมหนึ่งมีต่อผู้เขียนทำให้เขาตั้งคำถามถึงการมีอยู่ของวาทกรรมของพื้นที่ การได้พบงานคิดของทองพันธุ์จึงเป็นพื้นฐานทำให้เขามั่นใจว่าสิ่งที่เขาสงสัยมาตลอดนั้นมีอยู่จริงพอที่จะสร้างอำนาจการอธิบาย และได้ใช้โอกาสสังเคราะห์แบบแผนกระบวนทัศน์ขึ้นซึ่งผู้เขียนหวังว่าหลักฐานการมีอยู่จริงของวาทกรรมของสถานที่กาลเทศะบุคคลนี้จะทำให้เกิดหน่วยศึกษาใหม่และทำให้เกิดความเข้าใจในท่าทีที่มีต่อชีวิตและเปลี่ยนผ่านไปสู่การขึ้นปัญญาความรู้ความรู้สึกมากขึ้นรู้เท่าทันมายาคติอย่างไม่ว่างเดียวและขยายผลสู่การมีท่าทีที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมแบบใหม่

ในขนาดที่ใหญ่ขึ้นผ่านกรอบ “แสงจตุรร่วม สวงจตุรต่าง” จะพบว่าหน่วยศึกษาใหม่มีความสอดคล้องกับหน่วยคิดในเขตสันติสุขศึกษาและรัฐศาสตร์ เช่นแนวคิด สันติประชาธรรมของ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่ ประเวศ วะสีสรุปไว้ในรูปหลักความจริง สี่ประการ ดุลยภาพ, ประชาธรรม, สมรรถภาพและสันติภาพ ดังนั้นนอกจากจะจัดการการเปลี่ยนแปลงจากหน่วยชีวิตภายในแล้วหน่วยสรรพชีวิตทางการเมืองสังคมก็สามารถถูกออกแบบให้เกิดสันติสุขจากความเข้าใจพื้นฐานของ สถานที่ กาลอวกาศ เวลา วาระ กาละ เทศะ บุคคล เช่นกัน

ว่าด้วยมิติของที่ว่างในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้าง องค์รวมและเหตุปัจจัยแห่งความยั่งยืนⁱⁱⁱ

Dimensions of space in built environment, holistic and causal of sustainability

ศรัณย์ สมันตรัฐ

Saran Samantararat

คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Faculty of Architecture

Kasetsart University

บทคัดย่อ

บทความนี้ เป็นการนำเสนอ องค์ความรู้ข้อสรุป ที่ได้จาก การวิจัยทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก่อนหน้าของผู้เขียน ผนวกเข้ากับการสืบค้นคว้าทางเอกสาร เนื้อหาเป็นการนำเสนอการลำดับขั้นของที่ว่างในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้าง ทั้งที่มีอยู่เดิมโดยมีฐานความรู้เดิมจากความคิดและงานในพื้นที่ทางวิชาการที่หลากหลายแต่ร่วมทิศทางกันทั้งที่ได้กล่าวถึงในบทความนี้เช่นของ ป่วย อึ้งภากรณ์, วีระ อินพันทัง, วิวัฒน์ เตมียพันธ์ , คาปรี, ซัมทอร์, เดอโซซัวร์ และ ทอร์โร และที่มีได้กล่าวถึงในบทความนี้ เช่น แอนโทนี กิดเดนส์ , มิเชลฟูโกต์ นำไปสู่การเสนอประเด็นใหม่ซึ่งอาจเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญที่ผู้เขียนเรียกว่า

“ที่ว่างมิติลำดับขั้นที่3 เกี่ยวกับสังคมการเมือง” การวิพากย์ในบทความนี้ยังรวมไปถึงมูลเหตุของประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเป็นองค์รวม โดยมีบทสรุปที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอเหตุปัจจัยของที่ว่างทั้ง 3 มิติ ในแง่แบบจำลองความคิดที่อธิบายปรากฏการณ์นั้น

คำสำคัญ

ที่ว่าง, องค์รวม, บูรณาการ, สหสัมพันธ์วิชา, สถาปัตยกรรม, พื้นถิ่น, ทางสังคม-การเมือง

Abstract

This article introduces a direction through a new body of knowledge: socio-politic Issues. It came from some recently author researches combined with some secondary literature reviews from many areas of disciplines with mental diagrams in concluding.

Keywords

Space, Holistic, Integrated, Transdisciplinary, Vernacular, Architecture, Socio-politic

บทนำ

คำว่าปัจจัยแห่งความยั่งยืนซึ่งประดิษฐ์ขึ้นนี้อาจแทนที่ด้วยคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตาม ที่เอกวิทย์ ณ ถลาง^{iv} ได้เสนอเป็นท่านแรก หมายถึงองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพความสามารถที่จะแก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่หรือแก่นของชุมชนที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน ส่วนสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้างในที่นี้ หมายถึง สภาวะแวดล้อมที่มนุษย์ได้ใช้ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ขึ้นซึ่งอาจ อยู่ในพื้นที่ทางวิชาการที่แตกต่างกันออกไป ของ สถาปัตยกรรมศาสตร์ ชุมชนเมืองการตั้ง

บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

ถิ่นฐานของมนุษย์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ตลอดจน สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ โดยไม่แยกแยะให้เสียความเป็นองค์รวม^v

แต่จะกล่าวจากพัฒนาการของมันผ่านการศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย ซึ่งเริ่มขึ้น ในราว พ.ศ. 2509 จากการผาดูกรรม “เรือนคำเที่ยง”คือการถอดรื้อ มาปลูกในสถานที่ใหม่จากเชียงใหม่สู่สยามสมาคม กรุงเทพฯ ได้เกิดเอกสารวิชาการบทความแรก ชื่อ “เรือนคำเที่ยง”ซึ่งได้ตีพิมพ์ขึ้นในโอกาสนี้เป็นภาษาอังกฤษ ประกอบด้วยส่วนงานเขียนแบบสถาปัตยกรรมเรือนคำเที่ยง โดย อัน นิมมานเหมินทร์ และ บทความเรื่อง “ทำ ยนต์” โดย ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ หลังจากนั้นกระบวนการศึกษาระยะแรกก็กำเนิดขึ้นเน้นการศึกษาเน้น คุณค่า รูปทรง ที่ว่าง ของสถาปัตยกรรมสูง หมายถึง วัด วัง เรือนคหบดี เรือนเครื่องสับซึ่งก็ยังมีการศึกษาอย่างต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ในเวลาต่อมา สมภพ ภิรมย์และฤทัย ใจจงรัก ได้เปิดประเด็นเชิงช่างภูมิปัญญาเดิมใน เรือนไทยภาคกลางในปี พ.ศ. 2517 และต่อมา พ.ศ. 2521 อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ ได้ อธิบาย บริบท ความสัมพันธ์ ระหว่างสถาปัตยกรรมถิ่นกับสิ่งแวดล้อมและสัญลักษณ์อย่างละเอียดลึกซึ้งผ่าน “เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน”

หลังจากนั้น สถาปัตยกรรมถิ่น เริ่มเปิดพื้นที่ศึกษากว้างขวางขึ้น เรือนชาวบ้าน และ สถาปัตยกรรมในวิถี ชีวิตประจำวันเริ่มเป็นหัวข้อศึกษาแทนที่สถาปัตยกรรมฐานานาคศักดิ์สูง เช่น วัด, วัง โดยมีแนวทางการวิจัย หลากหลายนอกเหนือไปจากการตรวจวัดทางสถาปัตยกรรมมาเป็น แนวชาติพันธุ์ และ แนวนิเวศวิทยา วัฒนธรรม โดยมี งานของ อรศิริ ปาณินท์ เป็นผู้บุกเบิกคนสำคัญ และต่อมา วีระ อินพันทัง ในงานศึกษา สถาปัตยกรรมถิ่นเชิงพื้นที่เรื่อง “เหย้าเรือนพื้นบ้านภาคตะวันตก” ซึ่งมีการจำแนกปัจจัย 9 ข้อแห่งความยั่งยืน ของสถาปัตยกรรมถิ่นขึ้น ซึ่งผู้เขียนใช้เป็นพื้นฐานในการเสนอบทความชิ้นนี้ โดยนำปัจจัยทั้ง 9 มาจำแนกใหม่ โดยเพิ่มเติมเป็น 11 ปัจจัยภายใน 3 มิติของที่ว่าง โดยลำดับแรกปรากฏเป็นสาระในกระแสวิชาการทาง สถาปัตยกรรม/ภูมิสถาปัตยกรรมกระแสหลัก ลำดับที่สองเป็นสาระที่ถูกเสนอโดยนักวิชาการผู้สนใจ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคนสำคัญคือ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ ซึ่งเสนอมุมมองในการประเมินคุณค่าพิจารณา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในกรอบคิด เทคโนโลยีที่เหมาะสม(Appropriate Technology, Intermediate Technology) อ้างอิงจากRobins Richardson^{vi} ลำดับที่3เป็นสาระที่ผู้เขียนสังเคราะห์พัฒนาขึ้นจากกรอบคิด“มิติชุมชน”โดย อานันท์ กาญจนพันธุ์^{vii} และในการสรุปจะนำเอาลำดับทั้งสามมาพิจารณาภายในวงจรเหตุและผลเพื่อให้เห็น สัมพันธ์ภาพกันและกันภายใน สภาวะแวดล้อมสรรค์สร้างระหว่าง ชีวิต-ที่ว่าง-วัฒนธรรมต่อไป ลำดับชั้นของ ที่ว่างกายภาพที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อความยั่งยืนทั้ง3ลำดับจำแนกอย่างละเอียดประกอบไปด้วย

มิติที่ 1 เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical space Issues)

ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับคุณภาพความงามประโยชน์ใช้สอยของที่ว่างทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ตลอดจนภูมิ สถาปัตยกรรมในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เป็นความรู้พื้นฐานของวิชาสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม โดยทั่วไป แบ่งเป็น 4 ประเด็นย่อยได้แก่

1.1 การวางอาคารตอบรับสภาพแวดล้อม

(Building Orientation)

แม้ว่าจะไม่มีศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมมาตรฐานเป็นเครื่องอ้างอิง แต่สถาปัตยกรรมถิ่นมักมีคุณภาพพื้นฐานที่ดี จากการเลือกวางตำแหน่งประโยชน์ใช้สอยและอาคารได้อย่างแม่นยำสอดคล้องกับทิศทางลมทิศทางแสง ความจริง ข้อนี้เป็นข้อค้นพบจากงานวิจัยทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหลายชิ้น ในพื้นที่แตกต่างกัน รวมถึง พื้นที่ป่าชายเลน

ปากน้ำแม่กลองที่ผู้เขียนทำการศึกษาด้วย ข้อค้นพบนี้เองที่ทำให้วงวิชาการต้องย้อนกลับมาปรับกระบวนทัศน์ที่มีต่อสถาปัตยกรรมถิ่นใหม่

ในแง่ของพิบัติภัยการรู้จักที่ตั้งที่เป็นอยู่และเลือกวิธีตอบรับที่เหมาะสมก็จะลดชะลอความเสียหายได้ เช่นเดียวกับกรณีพื้นที่ดินน้ำจะเป็นแนวทางที่ดี กล่าวโดยสรุปเฉพาะพื้นที่ชายฝั่งทะเล ก็ควรรู้จักถึง พื้นที่สูงที่จะใช้หลบภัยที่ใกล้เคียง ถ้าไม่มีก็ต้องรับสภาพเสี่ยงมากขึ้น และรู้จักว่าพื้นที่นั้นมีเขตน้ำทะเลขึ้นห่างจากชายฝั่งเท่าไร^{viii} ส่วนเขตนํ้าลึกก็สำคัญในแง่ของการส่งผ่านพลังงานจากจุดกำเนิดแผ่นดินไหว โดยนํ้ายิ่งลึกยิ่งถ่ายทอดพลังงานได้ดี^{ix} แม้จะสังเกตยากก็ตาม

1.2 การรู้จักปรับการวางผังให้เข้ากับพืชพรรณและแหล่งน้ำ

(Plantation and Aqua-scape in land use Planning)

การรู้จักเลือกตั้งถิ่นฐานให้สัมพันธ์อาศัยประโยชน์สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ทำให้สถาปัตยกรรมถิ่นมีความคงทน ลักษณะเฉพาะร่วมของ สถาปัตยกรรมถิ่น เขตร้อนชื้นมรสุมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือการยกอาคารสูง ทำให้พื้นไปจากภะวะในแง่ต่าง ๆ กัน^x รู้จักใช้ร่มเงาของตนไม้และแหล่งน้ำให้สร้างภาวะความน่าสบาย นอกเหนือจากประโยชน์โดยตรง เป็นการให้ความรู้ข้อสังเกตจากรธรรมชาติ อาจนิยามในแง่ทฤษฎีสภาพพื้นที่ปลอดภัย(Defensible space) ได้ด้วย

1.3 การให้แสงสว่างผ่านวัสดุผนัง

(Natural Light through the Enclosure)

การให้แสงสว่างจากภายนอกผ่านผนัง สู่ภายในของสถาปัตยกรรมถิ่นนอกจากจะประหยัดพลังงานแล้ว ยังเกิดสภาพพื้นที่แห่งการป้องกันตน (Defensible Space)^{xi} ได้เช่นเดียวกันในระดับของที่ว่างภายในให้กับเจ้าของบ้าน เนื่องจากสามารถมองเห็นจากภายในสู่ภายนอกได้ชัดเจนแต่มองจากภายนอกสู่ภายในไม่ได้

1.4 การระบายอากาศผ่านผนังและการซ้อนเหลื่อม

(Airflow through the Partitions)

ประเด็นนี้เน้นเป็นการสร้างสรรค์ภาวะน่าสบายที่เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศท้องถิ่นไทย ที่เป็นเขตร้อนชื้นเป็นอย่างดี ความเย็นสบายจากสภาพแวดล้อมภายนอกสามารถไหลเข้าสู่ที่ว่างภายในได้อย่างสม่ำเสมอ เป็นที่น่าเสียดายที่วิธีการเช่นนี้ไม่ถูกใช้ในสถาปัตยกรรมเขตเมืองปัจจุบันเท่าที่ควร อาจเปรียบเทียบกับได้กับการแต่งกายของคนไทยที่ละทิ้งเครื่องนุ่งห่มที่มีคุณสมบัติดีต่อภูมิอากาศแบบเดิมแล้ว เลือกแทนที่ด้วยเครื่องแต่งกายที่อาจดูสุภาพเป็นทางการแต่ไม่สอดคล้องต่อสภาพภูมิอากาศเขตร้อนทั่วไป พร้อมบริโภคพลังงานมากขึ้นด้วยระบบปรับอากาศ

มิติที่ 2 เกี่ยวกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม

(Appropriate Technology Issues)

ประเด็นนี้กำเนิดจากสาขาวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ทฤษฎีเชิงระบบและนิเวศวิทยาโดยมีสมมุติฐานว่าการใช้พลังงานเป็นดัชนีชี้วัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดในโลกมนุษย์ ยิ่งมนุษย์ฟุ่มเฟือยใช้ก็ลดโอกาสใช้ในอนาคตลง ซึ่งก็คือลดความยั่งยืนลง เราใช้ราคาที่เป็นตัวเงินเป็นตัวชี้วัดไม่ได้เนื่องจากกลไกราคาสามารถซ่อนเร้นสภาวะที่แท้จริงของทรัพยากร ยกตัวอย่างเช่น ราคาของปูนซีเมนต์จะแพงกว่าที่เป็นอยู่อย่างมากหากมันต้องสะท้อนต้นทุนความเสียหายโอกาสของการสูญเสียหินปูน ป่า ภูมิประเทศหินปูน ถ้า ลํานํ้าใต้ดินและระบบนิเวศน์ที่เกี่ยวข้อง แต่ที่มันมีราคาอย่างที่เป็นอยู่เพราะสัมพันธ์ภาพกับราคาโลกหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ อุปสงค์อุปทานในตลาดโลก

บิณฑบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

ตารางต่อไปนี้เป็นปรับปรุงจากวิวัฒนาการของRichardson)^{อ้างแล้ว} เปรียบเทียบคุณลักษณะในประเด็นต่าง ๆ ระหว่างเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology, Intermediate Technology) กับเทคโนโลยีขั้นสูง (High Technology)

Intermediate Technology	High Technology
ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นวัสดุหลัก	ใช้วัสดุจากที่อื่น นำเข้า จากภายนอก
สร้างงานในท้องถิ่นหลากหลายประเภทแก่คนจำนวนมาก	ไม่สร้างงานในท้องถิ่นมากนักและใช้เครื่องจักรทดแทนแรงงาน
เกิดโรงงานในท้องถิ่น	สร้างโรงงานในเมือง
สามารถหาช่างผู้ชำนาญพื้นฐานได้ง่าย	ต้องอบรมสร้างช่างผู้ชำนาญขึ้นมา
ผลิตภัณฑ์ที่เกิด สามารถถูกนำไปใช้ในระดับชาวบ้านโดยทั่วไป	ผลิตภัณฑ์ต้องส่งไปขายต่างประเทศ
ไม่ก่อให้เกิดมลพิษในสภาพแวดล้อม	ก่อมลพิษ
ใช้พลังงานจากแหล่งที่สามารถสร้างทดแทนได้	ใช้พลังงานที่ไม่สามารถหาทดแทนได้(เช่นปิโตรเลียม)
ไม่ขัดกับวิถีชีวิต ระเบียบชีวิต ประเพณีท้องถิ่น	ทำลาย วิถีชีวิต ระเบียบชีวิต ประเพณีในสังคม
สามารถซ่อมบำรุงได้ในท้องถิ่น	อะไหล่แพงซ่อมบำรุงไม่ได้ในท้องถิ่น
ติดตั้งได้ง่ายและถูก	ใช้ต้นทุนสูงในการติดตั้ง

การบริโภคพลังงาน(รวมถึงการปล่อยของเสีย)ก็จะต้องจำแนกตามเหตุปัจจัยตามกระบวนการแบ่งเป็น 1.ระหว่างการผลิต การตลาด การขนส่ง ฯลฯ 2.กระบวนการระหว่างการใช้สอยตามประโยชน์ 3.กระบวนการเมื่อการใช้สอยเสร็จสิ้นแล้วได้แก่การขนส่ง การกำจัด หรือการนำกลับมาใช้ใหม่ เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพปกติก็จะเหมาะสมต่อเงื่อนไขระหว่างประสพภัยพิบัติด้วย

ในประเด็นนี้สถาปัตยกรรมมีความโดดเด่นเหนือกว่าสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในสังคมไทยโดยทั่วไป จึงพบความเสียหายน้อยกว่าสถาปัตยกรรมกระแสหลักมาก สามารถแบ่งเป็น ประเด็นย่อย 4 ประเด็นได้แก่

2.1 วัสดุท้องถิ่น

(Local Material)

การเลือกรู้ใช้วัสดุท้องถิ่นเป็นเหตุสำคัญให้เป็นปัจจัยยั่งยืนของสถาปัตยกรรมถิ่น วัสดุและพืชพรรณที่ถูกเลือกใช้เป็นวัสดุก่อสร้างล้วนแล้วแต่เป็น ทรัพยากรที่ใช้แล้วเกิดใหม่ได้ (Renewable Resources) ไม่ว่าจะเป็น ไม้, ไม้ไผ่, ใบจาก^{xii}, ทางมะพร้าว, ฟาง, ดิน, มูลโคกระบือ แต่ถูกทำให้กลายเป็นอื่นที่เลวร้ายผ่านไวยาหารของการบริโภค (ยกตัวอย่างไวยาหารแฝงเร้นในสื่อสารมวลชนโฆษณาเรื่อง“ผู้ใหญ่ลี”ของ ธนาคารกรุงไทยมหาชนจำกัด ซึ่งเห็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะสถาปัตยกรรมของผู้คนที่“จนเกินไป”) ในขณะที่วัสดุการก่อสร้างหลักของเมือง (ชนชั้นกลาง/มีการศึกษา/ไม่โง่)ล้วนเป็นหรือมาจากทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไปทั้งสิ้น (Nonrenewable Resources)

วัสดุท้องถิ่นเหล่านี้ เป็นทรัพยากรทดแทนที่หาได้ง่ายพบในถิ่นจึงใช้พลังงานในการจัดการและการขนส่งน้อย นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของปฏิบัติการทางสังคมภายในชุมชน เช่น การลงแขกแรง ที่เพิ่มเติมต้นทุนสังคม ความง่ายต่อการดูแลรักษาและซ่อมแซมทำให้ผู้คนทั่วไปสามารถขุดบูรณภาพเชิงอำนาจแห่งการครองตน แม้ว่าจะเลิกใช้ก็ไม่เป็นขยะที่ต้องมีต้นทุนในการกำจัด แต่กลายเป็น ดิน เป็น ธาตุอาหารในดิน สืบต่อความยั่งยืนให้กับมนุษย์และสรรพชีวิตรอบตัว

2.2 ระบบประกอบสำเร็จรูป

(Prefabrication Building System)

ตัวอย่างที่โดดเด่นในประเด็นระบบการก่อสร้างแบบประกอบสำเร็จรูปนี้เห็นได้จาก กรณีเรือนไทยเครื่องสับภาคกลางกล่าวได้ว่า มักมีความ สะดวกต่อการนำกลับมาใช้ใหม่หรือทดแทน(Reuse) ตลอดจนเสริมสร้างภูมิปัญญาฝีมือแรงงานท้องถิ่น รวมถึงกระบวนการปฏิบัติการทางสังคม(แขกแรง,ลงแขก) การใช้ไม้ก็เป็นไปอย่างประหยัดและเหมาะสม การใช้วัสดุธรรมชาติอื่นเขายัดจากมุงหลังคาเป็นวัสดุก่อสร้างในท้องถิ่นก็เป็นการสร้างงานแก่ผู้คนและขยายโอกาสในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรม ระบบการก่อสร้างที่ดีนี้ยังเอื้อต่อการใช้ทดแทนซ่อมบำรุงและการจัดการของเหลือใช้(wastes)ให้หมุนเวียนภายในระบบนิเวศและสังคมอย่างยั่งยืน

2.3 กระสวน ขนาดสัดส่วนมนุษย์และขนาดสอดรับธรรมชาติ

(Human Scale)

การเคารพในขนาดและสัดส่วนมนุษย์ทำให้สถาปัตยกรรมถิ่นมีขนาดกะทัดรัด ใช้วัสดุน้อย ทั้งยังเปิดพื้นที่โดยรอบรวมถึงเบื้องล่างของการลอยตัว ให้กับกิจกรรมในชีวิตการทำเกษตรกรรม หรือ ต้นไม้ ซึ่งย้อนกลับมาเป็น ร่มเงา กลิ่นหอม แหล่งวัสดุ แหล่งอาหาร ตลอดจน เป็นพื้นที่แห่งการป้องกันตน(Defensible Space)^{อ้างแล้ว} เมื่อมีภัยไม่ว่าจะจากสังคมคนด้วยกันหรือภัยธรรมชาติก็ตามที่

2.4 สถาปัตยกรรมสำหรับคนที่พอเพียง

(Self-sufficiency Architecture)

การตอบสนองต่อสถาปัตยกรรมถิ่น โดย คนพื้นถิ่น เท่ากับ การตอบรับสภาพชีวิตที่ยั่งยืนในชีวิตประจำวัน ความกลมกลืนสอดประสานระหว่าง ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง และ ผู้คน ค่อยๆคลี่คลายกลายเป็นกฎเกณฑ์สังคม^{xiii} ซึ่งจะเป็นการประกันถึงความยั่งยืนระยะยาวในระดับชุมชน เช่นวัฒนธรรมการใช้ทำน้าร่วมกันระหว่างบ้านติดน้ำกับบ้านอื่น ๆที่อยู่ลึกลงไปในชนนัดสวน ทำให้ประสิทธิภาพการผลิตของที่ดินและการขนส่งผลิตผลเป็นไปด้วยดี โดยกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่เป็นอุปสรรค

มิติที่3 เกี่ยวกับสังคมการเมือง

(Socio-Politic Issues)

พื้นที่ของศาสตร์สถาปัตยกรรมกระแสหลักมุ่งสู่คุณภาพของที่ว่าง รูปทรง มักเน้นหนักไปทางกายภาพ อันได้แก่ ภาวะความน่าสบาย ไปจนถึง ด้สระดับปรากฏการณ์^{xiv} หรือความสัมพันธ์เชิงประสบการณ์กับอายตนะอย่างไรก็ดีคุณภาพของที่ว่างยังขึ้นอยู่กับประเด็นอื่นที่นอกเหนือเรื่องกายภาพซึ่งรวมเรียกว่า ปัจจัยเกี่ยวกับสังคมการเมือง ทั้งในแง่ชุมชน ซึ่ง สันติสุขในที่ว่างแห่งหนึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับสภาพกายภาพที่ดีแล้วยังขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์กันและกันของบรรดาบุคคลในสังคมอีกด้วย หากหมู่คณะไม่มีความปรารถนาดีต่อกัน การบูรณาการสันติสุขในที่ว่างทางสถาปัตยกรรมในที่นั้นก็เป็นไปได้ ชุมชนที่มีชนบอันแข็งแกร่งแม้จะประสบภัยพิบัติ แต่ก็จะมีพร้อมใจช่วยเหลือตนเองให้พ้นภัยผ่านพันวิกฤตการณ์ได้เร็วและได้สะสมประสบการณ์สร้างกระบวนการเรียนรู้ ส่วน

บิดงาบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

ในระดับปัจเจกบุคคลศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์จะเป็นแกนหลักของประเด็น ซึ่งผู้เขียนรวมเรียกว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ สังคม อำนาจ(หรือ การเมือง)

เช่นเดียวกับ ประเด็นปัจจัยที่เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมที่ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคม อำนาจ ก็ยังถูกค้นพบได้มากในเนื้อหาเรื่องราวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นผ่านงานวิจัย และก็พบได้เช่นกันถึงการเสื่อมสูญไปในส่วนของสถาปัตยกรรมเมืองที่ถูกแทนที่ด้วยความไร้อำนาจของตนและการปล่อยปละละเลย ดังตัวอย่างที่เปรียบเทียบ “กะเต็ง”กับ “บ้านเอื้ออาทร”^{xvi} โดยกะเต็ง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเขตน้ำกร่อยปากแม่น้ำแม่กลองที่ง่ายต่อการปลูกสร้างใช้งานสัมพันธ์ภาพที่ลึกซึ้งต่อสภาพนิเวศน์จึงเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในมุมมองของเทคโนโลยี นิเวศวิทยา และที่สำคัญคือ ยั่งยืนในความเป็นมนุษย์ที่มีบูรณภาวะ นับถือตนเอง จึงไม่จำเป็นต้องให้ใครเอื้ออาทร หรือในทางกลับกันก็อาจพิจารณาเห็นกระบวนการ เอื้ออาทร ในฐานะของเครื่องมือในการรื้อถอน ลดทอน “อำนาจในการครองตน”ได้เช่นเดียวกัน

ความสำคัญของประเด็นนี้เกี่ยวกับการเป็นนามธรรมที่ ทำให้เราเข้าใจทะลุผ่านโวหารหรือวาทกรรมทางการบริโภคที่ได้เปรียบกว่าในการช่วงชิงการนิยามการนำเสนอในสื่อสารมวลชน

3.1 สิทธิ, หน้าหมู่บ้าน, ว่าด้วยการใช้และไม่ใช้ที่ว่าง

(Rights, Community Rights)

ประเด็นย่อยเรื่องนี้เป็นประเด็นเดียวที่ไม่ได้นำเสนอก่อนหน้านี้มาก่อน เป็นประเด็นที่ยังไม่พบในการวิจัยในสาขาสถาปัตยกรรมแต่พบมากในแวดวงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โดยเฉพาะจากคณาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในพื้นที่ภาคเหนือ มาก่อน^{xvi} อย่างไรก็ตามมันมีอำนาจในการอธิบายปรากฏการณ์การใช้พื้นที่อย่างซับซ้อนและยั่งยืนที่พบในท้องถิ่นเท่านั้น เช่น ตัวอย่างที่อานันท์ กาญจนพันธ์ ได้ตั้งข้อสังเกตเรื่อง (ไม่มี)รั้วของชาวบ้านในทีนา และการหาของป่าอาหารของชาวบ้านซึ่งมาขึ้นที่ดินบ้านของท่าน กรณีนี้ได้ถูกทำให้เป็นความรู้ผ่านการวิจัยจำนวนมากใน เรื่อง “หน้าหมู่บ้าน”ของชุมชนล้านนา การใช้ที่น้ำท่าหรือร่วมกันของชาวไทยชายคลองในภาคกลางแต่เดิมก็เช่นเดียวกันด้วยที่มีองค์ความรู้การจัดการทางสังคมในชุมชนซ่อนอยู่ ทำให้ทรัพยากรที่มีจำกัดสามารถขยายการเข้าถึงไปสู่ผู้คนจำนวนมากโดยยังมีการจัดการที่ปลอดภัย หรืออาจมองเห็นผ่านแนวความคิดเรื่อง “กาลเทศะ”^{xvii} ภายในวัฒนธรรมไทยเองซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญที่ควรศึกษาลึกซึ้งหรืออาจเป็นหัวข้อที่แยกประเด็นต่อไป

3.2 อำนาจแห่งการครองตน

(Power of self-reliance, self-respect)

แม้ว่าผู้เขียนจะนำเสนอประเด็นนี้ผ่านเวทีวิชาการในประเทศไทยผ่านวาทกรรมกะเต็งก่อนหน้านี้นี้ แต่ภายหลังการค้นคว้าเพิ่มเติมก็ พบว่าประเด็นดังกล่าวมีปรากฏในทัศนะและปฏิบัติการของ นักปรัชญาและกวีชาวอเมริกันชื่อ เฮนรี เดวิด ธอโร(Henry David Thoreau 1817-1862) ตั้งแต่ ศตวรรษที่ 19^{xviii} กล่าวถึง กะเต็งแห่งปากน้ำแม่กลองแล้ว มันเป็นสถาปัตยกรรมถิ่นที่ใช้วัสดุถิ่นปลูกสร้างงายราคาประหยัดเช่นเดียวกับบ้านของ ธอโร ราคาตั้งแต่ สามพันบาท ขึ้นไป สนองอำนาจในการครองตนของผู้คนที่สามารถดูแลตนเองและครอบครัวได้ผ่านที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกับปัจจัยดำรงชีวิตพื้นฐานอื่นอีก 3 ประการ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เมื่อเปรียบเทียบกับ ราคาบ้านจัดสรรที่ราคาหลายแสนถึงหลายล้านบาท ในเวลาร่วมเดียวกันที่ชนชั้นกลางในเมือง “ผู้บริโภค”อุปสงค์เดียวกัน จำเป็นต้องสะสมเงินทุนทั้งจากอดีตและอนาคตเพื่อดำรงอำนาจในการครองตนเยี่ยงเดียวกันแล้ว ช่องว่างแห่งอำนาจ/ความไร้อำนาจนี้เองที่ทำให้วาทกรรม“เอื้ออาทร”ในเรื่องที่อยู่อาศัยมีที่มิทางเกิดขึ้นได้โดยผู้เห็นช่องทางโอกาสที่จะสร้างผลประโยชน์ทางการเมืองภายในสังคมไทย

กรณีศึกษาที่บ้านปู่เจ็ก^{xix} ที่พบว่าบ้านหลังนี้มีสัมพันธภาพกับท้องน้ำโดยตัวบ้านกลายเป็นเครื่องมือจับปลาหาอาหาร

“ตาชายที่ผูกไว้ที่ใต้ถุนบ้านนั้นก็ไม่ได้มีไว้ดักขยะ (ดังที่คนเขียนรูปเข้าใจแต่แรก) แต่มีไว้เพื่อให้“กับข้าวกับปลา” แวะเวียนมาสู่ เป็นสถาปัตยกรรมเพื่อการอยู่อาศัยที่สามารถหาอาหารได้ด้วย เป็นสถาปัตยกรรมเพื่อชีวิตที่เติมเต็มมิติอีกด้านของชีวิต”

เป็นการส่งเสริมอำนาจการครองตนในปัจจุบันพื้นฐานของการดำรงชีวิตในอีกกรณี

3.3 ความรู้สึกผูกพันร่วมเป็นของกันและกัน

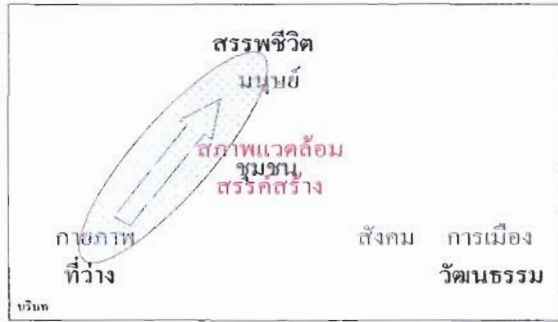
(Sense of belonging without possession)

ประเด็นถัดไปเป็นข้อค้นพบผ่านวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพแบบวงศาวิทยา ซึ่งพบความรู้สึกผูกพันร่วมเป็นของชาวบ้านแห่งตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ที่ซึ่งกันและกันกับวัดหัวคู และ ในกรณีตรงข้ามกันที่เกิดขึ้นในวัดอีกแห่งหนึ่งซึ่งเลือกที่จะรับบทบาทเป็น “วัดพัฒนาตัวอย่าง” แทน ประเด็นนี้อธิบายเชิงจิตวิทยา ในอำนาจของผู้คนที่ มีเหนือที่วางสถาปัตยกรรมได้ดี การทำความเข้าใจในประเด็นนี้ผ่านบทสนทนาระหว่างสุนัซจิงจอกและเจ้าชายน้อยจะช่วยให้เข้าใจได้ดีขึ้นใน “สิ่งที่สำคัญไม่อาจเห็นด้วยดวงตา”^{xx} หรือ เราพบปรากฏการณ์เดียวกันกับที่เกิดขึ้นกับอาสาสมัครจำนวนมากทั้งปัจเจกชนและองค์กร เครือข่าย ที่มีส่วนเข้าร่วมผูกพันในการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ จากคลื่นสึนามิ ในสัดส่วนที่สูงมากในประเทศไทยเมื่อเทียบกับประเทศอื่น และทำให้พิบัติภัยแห่งทศวรรษนี้ได้บรรเทาเบาบางลง ก็ถือได้ว่าเป็นตัวชี้วัด คุณภาพและปริมาณของต้นทุนทางสังคมได้อย่างหนึ่ง

บทสรุป

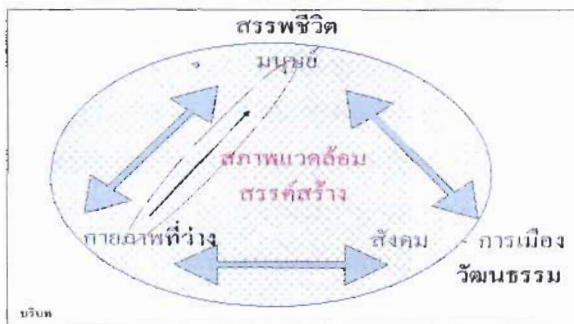
ภูมิทัศน์ทางวิชาการของโลกภายในสังคมศาสตร์วิทยาศาสตร์แบบหลังสมัยใหม่ หลังทศวรรษ “ที่หกสิบ”จนถึงปัจจุบันนั้นกล่าวได้ว่าขยายตัวจากการค้นพบที่สำคัญมากทางด้านนิรุกติศาสตร์ ของ เฟอร์ดินาน เดอ โซซูร์ ที่ว่า “มนุษย์นั้นคิดผ่านภาษา” ฉันท^{xxi} สถาปนิกปีเตอร์ ซัมทอร์ ได้ชี้ให้เราเห็นในประเด็นที่น่าจะส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ทางวิชาการโลกอีกครั้ง ภายใต้สารที่ว่า “มนุษย์นั้นรับรู้ประสบการณ์ผ่านสถาปัตยกรรมได้ก่อนรับรู้เสียงใดในโลก”^{xxii} ควรจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการค้นหาคำตอบความรู้ในอนาคตที่เราจะเห็น “ที่ว่าง” ในความหมายที่เหมาะสมขึ้นคู่ขนานกับพัฒนาการของอารยธรรมมนุษยชาติ

สาระสำคัญในสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างโดยมนุษย์หลายประการถูกค้นพบผ่านการศึกษาสถาปัตยกรรมถิ่นในมิติของพื้นที่ และกระบวนการวิจัย ที่แตกต่างกันออกไป ภายในบริบทถิ่นทั้งเขตเมืองและเขตชนบท โดยเฉพาะความรู้สาระสำคัญทั้ง3มิติที่ได้กล่าวแล้ว อย่างไรก็ตามเพื่อตอบปัญหาถึงความเป็นกระบวนการเชิงพลวัตของมิติที่ว่างทางกายภาพทั้ง 3 ระดับกล่าวคือลำดับขั้นที่ 1 เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ,ลำดับขั้นที่2 เกี่ยวกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม,ลำดับขั้นที่3 เกี่ยวกับสังคมการเมือง เสนอ ผ่านแผนผังแบบจำลอง^{xxiii} ดังต่อไปนี้

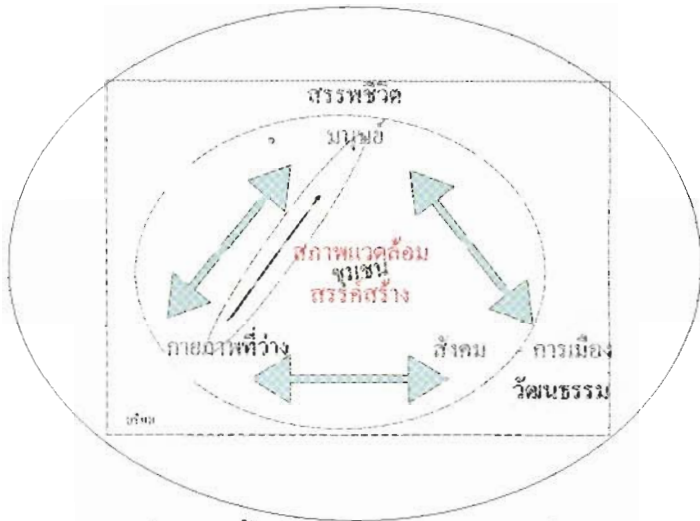
ไดอะแกรมที่1 ลำดับขั้นที่ว่างทางกายภาพลำดับที่ 1 เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมกายภาพ

พิจารณาจากรูปร่างวงรี ในลำดับนี้ กระบวนทัศน์ของที่ว่างทางกายภาพได้จำแนกเห็นมนุษย์ และ บริบท สภาพแวดล้อมได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่สามารถเห็นความเป็นพลวัตได้เป็นความสัมพันธ์ทางเดียว มักมีมุมมองต่อที่ว่างในฐานะ วัตถุถูกกระทำ(object)และ เห็น มนุษย์ในฐานะ ผู้กระทำ (subject) จึงมองเห็นที่ว่างในฐานะสิ่งรับใช้เท่านั้น แต่ความเป็นจริงโดยพื้นฐานที่ว่า ที่ว่างมีผลกระทบถึงประชากร ก็เป็นความจริงที่ยากต่อการเข้าใจ ด้วยผลที่เกิดขึ้นต้องการระยะเวลามากคือเป็นช่วงอายุ เมื่อผลเกิดก็มักเกิดในบริบทใหม่ทำให้ข้อเท็จจริงนี้มักถูกมองข้ามไป

ไดอะแกรมที่2ลำดับขั้นที่ว่างทางกายภาพลำดับที่2 เกี่ยวกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม

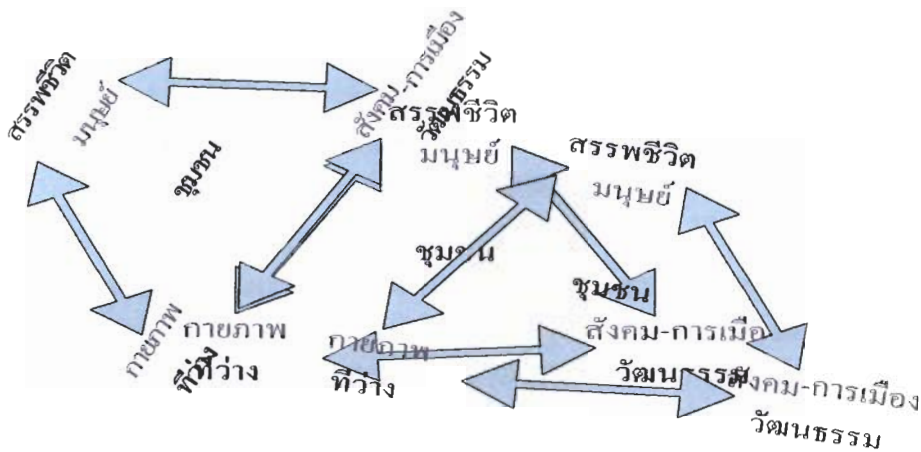
พิจารณาจากรูปวงรี ลำดับขั้นที่ว่างในขั้นที่ 2 สามารถเข้าถึงส่วนใหญ่ของแบบจำลองหลักได้เกือบจะครอบคลุมยังขาดเพียง บางมิติ เช่น มิติของชุมชน และ มิติทางการเมือง-วัฒนธรรม อาทิ เช่น ประเด็น สิทธิชุมชน,อำนาจการครองตน เป็นต้น

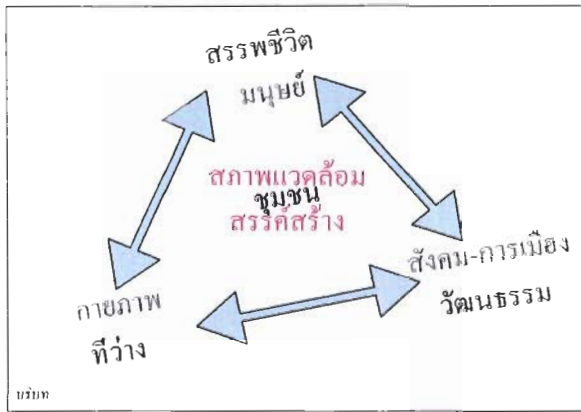
ไดอะแกรมที่ 3 ลำดับขั้นที่ว่างทางกายภาพลำดับที่ 3

พิจารณาลำดับขั้นที่ว่างทางกายภาพระดับนี้ครอบคลุมสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างใน มิติชุมชน^{อ้างแล้ว} ในมิติที่ซับซ้อนขึ้น อาทิเช่น มิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ, มิติของกระบวนการและการเคลื่อนไหวพลวัต ในอีกด้านหนึ่ง ก็ครอบคลุมถึงสายใยแห่งชีวิต และ ความเป็นโครงข่ายของบริบททางนิเวศวิทยาเชิงลึก^{xxiv} อีกด้วยดังไดอะแกรมที่

4

ไดอะแกรมที่ 4 ความเป็นเครือข่ายในโยงใยที่ซ่อนเร้น

ไดอะแกรมที่ 5 แบบจำลองแสดงความเป็นพลวัตของเหตุปัจจัย(อิทัปปัจจยตา) ในสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง

เพื่อให้เข้าใจง่ายในนิยามเชิงพลวัตและขยายโย ผู้เขียนใช้ ไดอะแกรมที่5 เป็นข้อสรุป ความโดยแสดงออกผ่านให้น้ำหนัก และการเบี่ยงหมุน

อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่เผยแพร่เดิใหม่ที่่จะเกิดขึ้นอาจต้องมาจากกระบวนการทัศน์ และวิธีการหาความรู้ที่ผ่านทะลุมายาคติและไวยากรณ์ของวาทกรรมความทันสมัยและการบริโภคนิยมและองค์ความรู้ที่จะชี้นำการศึกษาสถาปัตยกรรมเข้าสู่ยุคใหม่แห่งการศึกษาพื้นที่ทางการเมืองของสถาปัตยกรรมหลังสมัยโครงสร้างนิยมก็เป็นได้ และจะมีบทบาทในการสร้างเสริมคุณค่าอย่างใหม่สนองต่อระบบการพัฒนาอันยั่งยืนและสังคมอันยั่งยืน ผ่านความดี ความจริง และความงาม^{xxv} และอาจเป็นบรรทัดฐานอย่างง่ายที่สุดในการยกระดับความรู้ว่าด้วยสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่ปลอดจากผลประโยชน์ที่ซ่อนทับและแฝงเร้น ซึ่งจะเป็นผลพวงของความรู้ที่จะนำมาสันติสุขมาสู่มวลมนุษย์ผ่านความเข้าใจในที่ว่างรอบ ๆ มนุษยชาติ และสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดความรู้สึกได้ในระดับของการเป็นตัวกลางการเปลี่ยนแปลงต้องเกิดจากการปรับกระบวนการรับรู้ในกาลเทศะ เปลี่ยนผ่านจากความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ไปสู่ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge)

References

Askew,M. 2002.: "Fields of cultural capital: land, livelihood and landscape transformation on the rural-urban fringe". In *Bangkok Place, Practice and Representation*, Routledge, London & New York p.195-225

De Saint-Exupery,A. ,1946 "The little Prince", Gallimard,p.64-72.

Hoadley,M.C.,Gunnarsson C.(eds.). ,1996 "The Village Concept in the Transformation of Rural Southeast Asia", curzon, Nordic institute of Asian studies.GB

Oscar Newman, ,1996 "Creating Defensible Space", U.S. department of Housing and Urban Development office of Policy Development and Research

Rosenfield,P.L., 1992,. "The Potential of Transdisciplinary Research for Sustaining and Extending Linkages between The Health and Social Sciences", *Soc. Sci. Med.*, Volume.35

Samantarar,S. ,2003, "Eco-cultural architecture in the right side of Maeklong Estuarine Delta", *Current Reflection of Society: Proceeding Silpakom Architectural Discourse 3rd symposium*, Bangkok

Samantarar,S. ,2005, "Vernacular Estuarinescape Architectures in the right side of Maeklong Delta" in proceedings of Symposium BMB2005, Bordeaux, France

Suha Ozkan,2006,"Traditionalism and Vernacular architecture in the twenty-first century" in proceedings of 2nd International Conference on Sustainable Architecture and Urban Design in Tropical Regions – Harmony in Culture and Nature, Jogjakarta, Indonesia.

Thoreau,H.D. 1854, , "Walden", New York, access 28 May 2006 available on line at <http://www.transcendentalists.com/1thorea.html>

Zumthor,P.,2000. Thinking Architecture. Birkhäuser,Berlin,p.57

เอกสารอ้างอิง

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ รายงานการประชุมเรื่อง "ข้อเสนอเพื่อการฟื้นฟูระบบนิเวศหลังสึนามิอย่างยั่งยืน" มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2548

จิราภรณ์ คชเสนี, 2544 หลักนิเวศวิทยา,กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย:1

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.,2543, วาทกรรมการพัฒนา:อำนาจ ความรู้ความจริงเอกลักษณ์และความเป็นอื่น., กรุงเทพฯ: วิชาภาษา.:433

ไชยรัตน์เจริญสินโอฬาร.,2545,สัตววิทยา,โครงสร้างนิยม,หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์., กรุงเทพฯ: วิชาภาษา.: 39-43

ทองพันธุ์ พูนสุวรรณ ในSpace and Time หนังสือชุดสมุดข่อยเล่มที่ 2 เอกสารโรเนียว ,คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และดาวน์โหลดได้ที่http://www.arch.ku.ac.th/staff/Thongpon_P/

ทิพสุดา ปทุมานนท์,ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม,กรุงเทพฯ,โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539

นิจ หิฎฐิระนันท์, 2546 (สัมภาษณ์ที่ราชบัณฑิตยสถาน) ร่วมกับ สุตจิต สนั่นไหว และ อภิวัฒน์ แสงพัทธสีมา

นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2547,บริโกลโพสท์ โมเดิร์น,กรุงเทพ ,ศิลปวัฒนธรรม2547

นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2547 "ความศักดิ์สิทธิ์ของชีวิต". ใน มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่24 ฉบับที่ 1222,2547

ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล,2547 "ชีวประวัติและวงศาคณาญาติของ "ภูมิปัญญา" ใน ทบทวนภูมิปัญญาท้าวท้าวความรู้ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุต.โต) การพัฒนาที่ยั่งยืน, มูลนิธิโกมลคีมทอง,กรุงเทพฯ,พิมพ์ครั้งที่8 ,2544

พริตดา อภิวัณ, "โยงโยที่ซ่อนเร้น" วิเศษณ์จุฬาลงกรณ์ วังวิญญ และ สว่าง พงศ์ศิริวัฒน์ แปล,2548,สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา,กรุงเทพฯ วันชัย ดันติวิทยาพิทักษ์ ,บรรณาธิการ สารคดี ฉบับพิเศษ ป่วย อังภาภรณ์ 2459-2542,สารคดี,กรุงเทพฯ

วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2543"สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: ฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม"ในความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย., คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯหน้า5-10

วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2547 "เรือนพักอาศัย รูปแบบสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น"และ "ความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น" ในวารสารสภาพแวดล้อมภายในฉบับที่1 สิงหาคม,2547 ภาควิชาสถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

วีระ อินพันทัง., เหย้าเรือนพื้นบ้านภาคตะวันตก. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(มหาชน), กรุงเทพฯ,2545

ศรัณย์ สมันตรัฐ2548,วงศาวิทยาสังเขปว่าด้วยสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์พื้นถิ่น,บิดบาตเรือและเรื่องที่เกี่ยวข้อง เสนอต่อการประชุมทางวิชาการครั้งที่43มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ดาวโหลดได้ที่ <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9584.html>

ศรัณย์ สมันตรัฐ, 2548ปัจจัยว่าด้วยความยั่งยืนภายในองค์ความรู้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เสนอต่อสัมมนาวิชาการเครือข่ายทำเงินแม่กลอง เล่ม 3 , มหาวิทยาลัย มหิดล ศาลายา นครปฐม

สันต์ สุวัจนภินันท์. "สถาปัตยกรรมกับการบูรณาการ/บูรณาการสถาปัตยกรรม" ใน วารสารอาษา ฉบับที่04-05:2549,สมาคมสถาปนิกสยาม,กรุงเทพฯ ,หน้า 81-87

เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2544. "เรือนร่างในจิตรกรรมไทยและสัมพันธ์กับในจิตรกรรมฝาผนังวัดสุทัศน์" ใน วิทยาศาสตร์กับความจริงในวัฒนธรรมไทย, กรุงเทพฯ,คบไฟ, หน้า165-233

เสนห์ จามริก บรรณาธิการ ชุดโครงการวิจัย สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล โดย ,สกว.,2546

อรศิริ ปาณินท์ " ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์: กรณีศึกษา ไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต". ศิลปากร,กรุงเทพฯ,2543

อานันท์ กาญจนพันธุ์ – บรรณาธิการ,2543 พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย และ พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย ,สกว

อานันท์ กาญจนพันธุ์,2544 "มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และ การจัดการทรัพยากร",สกว.

บิดบาตเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย

อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544 "วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา", สกว.
อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2539 "เรือนล้านนาไทยและประเด็นการปลูกเรือน" สมาคมสถาปนิกสยาม, กรุงเทพฯ
เฮนรี เดวิด ทอร์โร "วอลเดน" - สิริยฉัตร ชัยมงคล แปล, 2534 , คอบไฟ , กรุงเทพฯ³

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชา ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

¹ Lecturer in department of landscape faculty of Architecture Kasetsart University

ⁱⁱⁱ เนื้อหาในส่วนนี้ ถอดขยายความจาก บทความชื่อ Vernacular Estuarinescape Architectures in the right side of Maeklong Delta เสนอต่อที่ประชุมวิชาการ BMB2005 , Bordeaux, France เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2548 และบทความชื่อ บัจจยว่าด้วยความยั่งยืนภายในองค์ความรู้สถาปัตยกรรมถิ่น เสนอต่อสัมมนาวิชาการเครือข่ายทำชีน-แม่กลอง เล่ม 3 , 2548 แก้ไขปรับปรุงภายหลังได้รับข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ จากหลายคนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุษยรัตน์ กาญจนดิษฐ์

^{iv} ดูรายละเอียดได้ ในการบรรยาย เรื่อง ชีวิตประวัติและวงศาคณาญาติของ "ภูมิปัญญา" โดย ปรีตดา เจริญเผ่า กอ อรรถกมล และ ทำทนายภูมิปัญญาด้วยสายดาค้างคาว ในการประชุมทบทวนภูมิปัญญาทำทนายความรู้ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร , 2547 และ ในเว็บไซต์ http://www.vijai.org/articles_data/show_topic.asp?Topicid=102

^v ดู มุมมององค์รวมทางสถาปัตยกรรมผ่านบทความ สถาปัตยกรรมกับการบูรณาการ/บูรณาการสถาปัตยกรรม ของ สันต์ สุวีจจรากินันท์ ซึ่งได้วิพากษ์ อำนาจของวิธีการทางปฏิฐานนิยม ในฐานะมายาคติภายในศาสตร์สถาปัตยกรรมไว้เป็นอย่างดี

^{vi} ดู "เรือนพักอาศัย รูปแบบสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น" และ "ความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น" ในวารสารสภาพแวดล้อมภายในฉบับที่ 1 สิงหาคม, 2547 สมควรกล่าวด้วยว่า บทความอ้างอิงถึงความคิดของนักคิดทางสถาปัตยกรรมสองท่าน คือ Bernard Rudofsky และ Amos Rapoport.

^{vii} ดู อานันท์ กาญจนพันธุ์ , 2544 "มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร", สกว.

^{viii} ชุมชนหน้านอก เกาะหาดทรายดำ จังหวัดระนอง มีระยะน้ำขึ้นชายฝั่งมาก ประมาณ 5 กิโลเมตร เมื่อคลื่นเข้าสู่เขตน้ำตื้น มันจะยกตัวสูงเห็นได้ชัด ชาวบ้านที่นั่นทั้งหมดหนีภัยได้ทันช่วงที่ก็เพราะมีเวลาพอหลังเห็นคลื่น เปรียบกับสถานีวิจัยชายฝั่งระนองซึ่งมีระยะน้อยกว่าจึงมีเวลาน้อยกว่า เมื่อเห็นคลื่น จึงหนีภัยไม่ทัน

^{ix} น้อธิบายว่า ทำไม พื้นที่หาดเขาหลัก จ.พังงาที่ไกลจากศูนย์กลางแผ่นดินไหวมากกว่าภูเกิดจึงเสียหายรุนแรงมากกว่า วัดความสูงคลื่นบนแผ่นดินได้มากกว่ากันเกือบสองเท่า <http://www.nectec.or.th/users/htk/20041226-quake/20050116-Thailand-Tsunami-Assessment.html>

^x รายละเอียดดูได้จาก "ปัญหาสร้างสรรคในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์: กรณีศึกษา ไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต" โดย อรศิริ ปาณินท์ 2543

^{xi} ศึกษาทฤษฎีนี้เพิ่มเติมได้จาก Creating Defensible Space โดย Oscar Newman (1935-2004)

^{xii} ไบจากใช้เป็นตัววัสดุผิวอาคาร (Envelop) ที่ใช้กันโดยทั่วไปในท้องถิ่นใกล้ทะเล ในการศึกษาของข้าพเจ้าพบว่า แม้แต่ เตาเผาถ่าน และ เตาเคี้ยวน้ำตาล ซึ่งการทำงานต้องมี ไฟเกี่ยวข้อง ตลอดเวลา สำหรับชาวบ้านแหลมใหญ่ปากน้ำแม่กลองแล้วดูเหมือนไบจากจะไม่อยู่ในฐานะวัสดุติดไฟง่าย

- ^{xiii} นอกจากชีวิตชายขอบน้ำกร่อยแล้ว กรณี“ขีด” อันเป็นกฎเกณฑ์ที่สร้างจนเป็นชนบอายุ พันปีที่เรียก ว่า มังรายศาสตร์ ของชุมชนการจัดการทรัพยากรภาคเหนือ ก็เป็นตัวอย่างที่ดี ค้นคว้าได้จาก *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย และพลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย* อานันท์ กาญจนพันธุ์ – บรรณาธิการ ,สกว.,2543
- ^{xiv} ดูรายละเอียดใน ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม โดย ทิพย์สุตา ปทุมานนท์,กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539
- ^{xv} เคยเสนอใน “Eco-cultural architecture in the right side of Maeklong Estuarine Delta” ,Current Reflection of Society: Proceeding Silpakom Architectural Discourse 3 rd symposium,Bangkok,2003
- ^{xvi} อ้างแล้ว อานันท์ กาญจนพันธุ์บรรณาธิการ และ ในชุดโครงการวิจัย สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล โดย เสน่ห์ จามริก , สกว.,2546
- ^{xvii} ดูการพรรณนอลักษณ์ลุ่มลึกและแจ่มชัดในเรื่องนี้โดย ทองพันธุ์ พูนสุวรรณ ใน*Space and Time หนังสือชุดสมุดข่อยเล่มที่ 2* เอกสารโรเนียว ,คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และสามารถดาวน์โหลดได้ที่ http://www.arch.ku.ac.th/staff/Thongpon_P/
- ^{xviii} นอกจากนี่เขาที่เป็นคนใช้คำว่า “นิเวศวิทยา”เป็นคนแรกในโลกราวพศ.2401 แล้วยังนำเสนอแนวความคิดเรื่อง “ Civil disobedient” หรือ *อารยะขัดขืน* เป็นคนแรกๆอีกด้วย เช่นเดียวกับประเด็นอำนาจการครองตนทางสถาปัตยกรรมที่เขาได้วิพากษ์มาอย่างต่อเนื่องผ่านการปลูกสร้างและคำนวณบ้านที่ปลูกเองและทำบัญชีอย่างละเอียดบ้านของธอโร ราคา \$28.12+ เหรียญ ศึกษา รายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก “วอลเตน” สุริยฉัตร ชัยมงคล-แปล ,คบไฟ,2534 หรือ download ได้จาก <http://www.transcendentalists.com>
- ^{xix} Samantar,2003
- ^{xx} ประเด็นนี้มีที่มา 2 ส่วน คือในการศึกษาที่บางใหญ่นนทบุรี เรื่อง *วงศาวทยาสังเขปว่าด้วยสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์ถิ่น,บดินทบาตเรือและเรื่องที่เกี่ยวข้อง* เสนอต่อการประชุมทางวิชาการประจำปีครั้งที่43 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ กุมภาพันธ์ 2548 และ De Saint-Exupery,A.“The little Prince”, 1946,
- ^{xxi} อ่านประเด็นนี้ได้จาก ไชยรัตน์,2005
- ^{xxii} อ่านประเด็นนี้ได้จาก Thinking Architecture ,2000
- ^{xxiii} แบบจำลองต่อไปนี้พัฒนาขึ้นจาก diagramเรื่องเดียวกันโดยผู้เขียนได้นำเสนอในเวทีเสวนา “แตกหน่อต่อยอด: สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” เสนอที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2547
- ^{xxiv} อ่านประเด็นนี้ได้โดยละเอียดจาก ฟริตจ็อฟ คาปรา, “*โยงโยที่ซ่อนเร้น*”,2548
- ^{xxv} ผลึกทางปัญญาของ ป๋วย อึ้งภากรณ์ ผ่านกรอบคิด สันติประชาธรรม ดู สารคดี

ภาคผนวก2

บทความวิชาการและบทคัดย่อที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยภาษาอังกฤษ

Aquatic Binthabart: The other Approach on Thai Cultural landscape

Saran Samantararat

Division of Landscape
Faculty of Architecture
Kasetsart University
Bangkok10900, Thailand

E-mail : saran10600@yahoo.com, archsrs@ku.ac.th

Contact Tel No : +6629428960-3 ext 314

Abstract

Bin-tha-bart-rua, aquatic binthabart(Pindapada) or Nava-pikajarna is still a daily ritual for people who belong to *Klong* network system in Central alluvial plain, Thailand. These cultural Landscapes link and balance those unique societies with their wetland environment. This paper is a continuum from the recent papers '*Bin-tha-bart-rua* with related Issues: a brief study at *Kwae Orm* Riverine' in Proceedings of ICOMOS15th symposium and 'The situation on *Bin-tha-bart-rua* in Temples with in *Klong* network system in *Nonthaburi*' in 45th Kasetsart University annual academic conference2007.

The issue represents the methodology of current researches from Thai cultural studies, especially in Architecture and Landscape, related reviews on current methodology in Thai Cultural Landscape studies. Comparative content with approach and method of the research project "*Bin-tha-bat-rua* : the roles of *Wat* and *Chumchon* in the constitutions of a Thai cultural landscape", which differentiated its approach and method to the main current.

Finally, those statements would be a part of new body of knowledge which expands opportunity for policy decisions related to Thai culture as a reversed process of thinking in Thai cultural landscape.

This paper has been supported by two research funds. The first is The Resources Management for Peace and Sustain Project, Mahidol University and second is The Ministry of Culture, Thailand Government.

Keywords: *Navapikajarn, Bin-tha-bart-rua, Klong, Wat, Chumchon, Thai cultural landscape.*

1.0 INTRODUCTION

1.1 Cultural Landscape: Brief Discussion Definition

After the "Post-modern era" , power of explanation and duel with world problems of each discipline was decreasing, a group of two-word disciplines emerged in the World of Post-modern academics ,such as "Human Geology", "Environmental Economics", "Cultural Ecology", "Landscape Ecology", "Cultural Studies" and "Cultural Landscape". This emergence of transition from "segmentation/atomistic paradigm" to "holistic paradigm" in each discipline has increased power of explanation and implementation.

One word which have most developed in meaning is 'culture' itself. Onto three disciplines as Anthropology, Sociology and Cultural studies, there are five categories which are combination of connotation meaning from each discipline 'culture' definition.

- Collective consciousness,
- Context-bound,
- Dynamic Adaptive,
- Transmission
- Network of way of life

Which those meanings refer to dynamic inter- correlativity values of man and his environments.

In Component Approach of "culture" meaning, there are five definitions. First, culture is cognition/knowledge/belief system. Second, it's Affection/Structure of Feeling. Third, it is conation/performance/traditions. Forth, it's value system. And fifth it contain with duality between visible part like content/substance/essence/meaning and invisible part like form of expression. (Kaewthep, 2006)

Looking down through 'culture landscape' most updated definition following from ICOMOS 2006

Since 1992 significant interactions between people and the natural environment have been recognized as cultural landscapes.

The term "cultural landscape" embraces a *diversity of manifestations of the interaction* between humankind and its natural environment. Cultural landscapes often reflect specific techniques of sustainable land-use, considering the characteristics and limits of the natural environment they are established in, and a specific spiritual relation to nature. Protection of cultural landscapes can contribute to modern techniques of sustainable land-use and can maintain or enhance natural values in the landscape. The continued existence of traditional forms of land-use supports biological diversity in many regions of the world. The protection of traditional cultural landscapes is therefore helpful in maintaining biological diversity.

(World Heritage Convention, 1992 in ICOMOS, 2006) (Stressed by Author)

The recently interesting movement about the meaning of "cultural landscape" was represented by Ken Taylor in topic "The Cultural Landscape Concept in Asia: The Challenge for Conservation" in The 3rd The ICOMOS Thailand annual meeting and the 1st international conference on Sustainable Local Heritage Conservation the Transdisciplinary Approach"

Who suggested that the meaning of holistically 'cultural landscape' concluded most particularly key-words such as tangible and intangible heritage, monument and setting, vernacular architecture, urban fabric,... etc, in those discipline like Archeology, Architecture, Anthropology, Sociology, Urbanism ,so he suggested to use this word as general term.

1.2 Aquatic Binthabart: Brief Definition

Pindapada or *Bin-tha-bart* -almsgiving in Thai pronunciation became from 2 words Pin+Pada in Pali language means dropping of rice-ball (which explicit in sticky rice base culture as Luangprabang Word heritage). It continues to be a main ritual for any monks and, especially in Hinayana Buddhism or Theravada Buddhism, to walk with iron bowl call "*Bartara*"-almsbowl in the front of the body gathering foods in local villages every morning beside special day. For people who wants to give, monks did not allow to chose and beg, but have to receive and chant them with mercy. So words *Prod Sat* [mercy to animals] is local used in the same meaning as *pinnapada*. So situation of *pinnapada* in new route area must be consider important especially to establish any new temple with more monks.(Buddasa,2007)

Bin-tha-bart-rua, aquatic *Binthabart(Pindapada)* or *Nava-pikhajarana*, *Binthabar ttang nam* is still a daily ritual and tradition for people and monks in Buddhist religion ,but those who belong to the places of alluvial flood plain ,collaborated with *Khlong* network system in Central plateau in Thailand. Some area the monks changed mode of walking in pedestrian to aquatic way by barge to gathering foods in *Pinapada*.

As a cultural Landscape, this tradition links and balances those unique societies with their wetland environment or embraces a diversity of manifestations of the interaction between humankind and its natural environment, in ICOMOS, WHC definition.

2.0 CRITIQUES ON THAILAND CULTURAL LANDSCAPE APPROACH

2.1 THAILAND Cultural Landscape categorizes Approach:

This topic and contents here became from a title of a book which produced by Faculty of Architecture, Silpakorn University and Office of the National Culture Commission in Ministry of Culture (ONCCMC.2006). In this book cultural landscape following is categorized into 3 major issues.

1. Cultural Landscape that *Landscape induce Culture*
2. Cultural Landscape that *Landscape equal Culture*
3. Cultural Landscape that *Culture induce Landscape*

According to this book, there will be continuing projects officially approach on Thai Government action in Cultural Landscape along the community and civil society. Several case study examples are in the book for each category.

Compare with Guidelines on the inscription of specific types of properties on the World Heritage List Annex3 of UNESCO 2005.

Cultural landscapes fall into three main categories namely:

The most easily identifiable is the *clearly defined landscape designed and created intentionally by man*.

This embraces garden and parkland landscapes constructed for aesthetic reasons which are often (but not always) associated with religious or other monumental buildings and ensembles.

The second category is the *organically evolved landscape*. This results from an initial social, economic, administrative, and/or religious imperative and has developed its present form by association with and in response to its natural environment. Such landscapes reflect that process of evolution in their form and component features.

The final category is the *associative cultural landscape*. The inclusion of such landscapes on the World Heritage List is justifiable by virtue of the powerful religious, artistic or cultural associations of the natural element rather than material cultural evidence, which may be insignificant or even absent.

There are two arguments for Ministry of Culture (ONCCMC.2006) categorization.

The first is how "culture" +compares with "landscape"; those are two that difference in essences so it could be a logical false. Second is looking past over the essential main idea of cultural landscape definition that stress on dynamic transition between relationship of humankind and its natural environment.

Processing of current approach due to this book and also in "Cultural environment conservations system" produced by Office of Natural Resources and Environment Policy and Planning ,Thailand Government and

Danish International Development Assistance (ONEP2005). These are area-based approach; separate in "Wide area" study and "Detailed area" study both have procedures shows in following.

Wide area study

1. Characterization of the province
2. Overview of historical/socio-economic/cultural/natural themes within the province
3. Characterization of the selected themes
4. Identification of areas to be investigated
5. Cultural Environment Field work
6. Analysis of cultural environment
7. Valuation and Prioritization of cultural environments

Detailed area study

1. Setting objectives of selected /prioritized cultural environment
2. Analysis of cultural environment
3. Means of conservation

2.2 Cultural Landscape Approach in "Bin-tha-bat-rua : the roles of Wat and Chumchon in the constitutions of a Thai cultural landscape"

This item concludes processing in "Bin-tha-bat-rua : the roles of Wat and Chumchon in the constitutions of a Thai cultural landscape" research project. Although this research studies in specific area of Nonthaburi province but it is not a area-based approach, in contrast, it might be mixed-content-area-based approach as following details. (Samantarar,S., Noparatnaraporn, C.,2006)

Wide area study

1. Characterization of Thai Central Alluvium flood plain, and others religion.
2. Overview of literature reviews
3. Priority for essences for Thai Alluvium flood plain context (in this case, they were *Wat, Klong,Chumchon.*)
4. Identified of content or issue that be subset of any essences. Choose one
5. Find out for area (province) of issue appearance.(in this case Aquatic *pindapada*)
6. Literature reviews for Characterization of the province

Detailed area study

1. Data Collecting, quantity of *Wat*, monk in charge in Aquatic *pindapada* , mapping ,and change problematic etc.
2. Interpret or symptomatic reading of each group of data
3. Means of conservation (in this case is to put site in tentative world heritage list and more

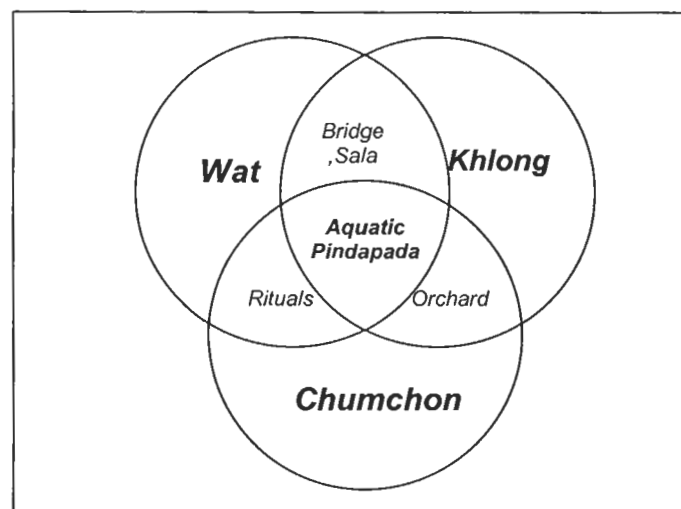

Figure 1 Some Essences in Thai Alluvium flood plain context

The clarification of project was by looking for brief literature reviews of any component as show in diagram. First, *Wat*, Buddhism temples still be with most important institution in Thai society, not only in religious, but also a lot of social functions like Arts, social welfare, etc.(NorNaPakNam2000, Somkid2000,Samantarar&Noparatnaraporn 2006, Menakanit1999,)

Secondly "*Khlong*", for delta alluvium flood plain; it was regarded not only as the most appropriate infrastructure but also as the constructive ways of life from daily till economic base under its own contexts.

(Teerasasawat2005, Tanabe1977, Noparatnaraporn2003, Tachkitkachorn2003, Samantarar & Noparatnaraporn 2006)

Third, *Chumchon*, one of the most key word for lots of sociology research in Thailand, which still to be baseline-unit of Thai village studies, changed to be modernization with tradition root.

(Aewsiwong2000, Askew2002, Kemp1996, Puntasen1996, Nartsupha1996)

The interception of any essence words have its own space of study and can be furthermore researches for more explanations in Thai contexts, such as orchard and so on.(Teerasasawat2005)

4. COMPARISON

The discussion dialect between current Thai cultural landscape approach, most in ONCCMC (2006) and "*Bintha-bat-rua*: the roles of wat and chumchon in the constitutions of a Thai cultural landscape",or "*pindapada*" project, purposed by Samantarar,S., Noparatnaraporn, C.(2006). The discussion on table, which based of the research, considered in 7 items such as Research hypothesis, research base ,Research scale, research interest, methodology ,out put, indirect result as outcome.

As following table, on the right column it was "pindabada" project, on the left column it was current cultural landscape in Thailand.

It could be said there are a fine example project in ONCCMC also, like *WatNangChee Project*. This action project campaign corroborated with architecture management and landscape and architecture design, which succeed in changing old tradition in physical existing of Temple, and most powerfully initiated to the reproduction in other temples.

	Current Approach ONCCMC	"Pindapada" project Approach
Research hypothesis	By Global criteria (world heritage , etc)	By critical literature reviews
Research base	Area-base	Content-base, Issue-base Problem-base Area-base
Research Scale and Explain power	Local → Global	
Research interest	Classification Order Form Configuration	Dynamics Relativity Social Reproduction Socio Ecology
Main	-Transdiscipline	-Transdiscipline

Methodology	-Vernacular Architecture Survey - Hermeneutic Phenomenology	-Cultural Landscape Interpret -Symptomatic Reading(Althusser,1984) -Decode/Encoding reading(Barths ,1972) -Genealogy (1970)
Out put ,Goal	Means of Conservation	Means of conservation Body of Knowledge
Out come	Academic study Cases study	Academic study Public Sphere(Harbermas1989)

Table 1 Dialogue discuss on two approaches of Thai Cultural Landscape

4. RECOMMENDATIONS

The unique alluvium flood central plain carry lesser body of knowledge especially in cultural landscape than the other regions in Thailand, even though, this region sites the Capital of Thailand and construct main economics area. Consequently, lost of senses of belonging, self-reliance, self-esteem by the looser connectivity to radical values system are creeping to disaster. This recommendation will discuss on 3approaches.

First, geographical condition has differentiated of settlement pattern in Thailand. On northern part of Thailand, the ethnics groups settle in specific elevation level in the other hand, geographic condition lead people in settlement. On alluvium flood in central plain of Thailand, there is no any border or elevation level even ecology zone for separate any ethnic groups in settlement. Both areas have rich in cultural diversity but use difference way to find. Stereotypes looking, consequently, caused less the research quantity in different context area.

Second, historical, because of American anthropologist which researched in Thailand in the age of Sarit Thanarat government constructed a fallacy which hegemonies in knowledge advance in central plain for a while ,in the name of "loosed structure". Embree(1950)

Third, according to Bay (2001), consumerism in architectural business constructs mass cognitive bias, modern mythology in any style such as tropical architecture that become "style" itself, which have power to reproduce of ideology and fallacy to hegemony people and their built-environment. This must stress on the widely insight in locality cultural landscape preventively conserve its own contents in any place, before it become such a new "style".

Most of all, the appearance for cultural landscape, normally, is in-between semi-tangible. The Cultural Landscape in the place of higher cultural diversity with unique geomorphology often looked passing over. But it still is being here and there. Looking interpreting, listening, reading, in new way could keep our heritages even tangible or not, sustainable last long for invention of tradition.

5. REFERENCES

- Aewsriwong,N(2000) *[Pakkai Bairua]Historical Studies-Literature:Early Ratanakosin* . Amarin Press:Bangkok
- Althusser,L.(1982).*Essays on Ideology*.Verso:London
- Askew,M.(2002) *Bangkok:Place Practice and Representation* . Routledge: New York
- Bay,J.H.(2001) *CognitiveBiases in Design.The Case of Tropical Architecture*.Ph.D. Research, Delft University of Technology.

- Barthes,R.(1972) *Mythologies*. Selected and translated from the French by Annette Lavers .The Noonday Press.1990: New York
- Buddadasa.(2007) *[Auto Diary:1942]*.Matichon:Bangkok
- Embree,J.F. (1950)*Thailand,A Loosely Structured Social System,*" in American Athropologist,Vol 52.
- Foucault,M(1970),*The Order of Things:An Archaeology of the Human Sciences*. Vintage Books: New York
- Habermas, J. (1989) *The Structure Transformation of the Public Sphere*.MIT Press: Cambridge
- Higham,C,Thosarat,R.(1998) *Prehistory Thailand*. River Books: Bangkok
- Kaewthep,K.(2006)*[Media Science and Cultural Studies]*.CU-books:Bangkok
- Kemp,J. (1996) *The Dialectics of Village and State in Modern Thailand* in The Village Concept in the transformation of Rural Southeast Asia.(Eds.Hoadley,M& Gunnarsson C),Curzon press:Surrey
- ONEP.(2005).*Cultural Environment Conservation system*, Ministry of Natural Resources and Environment,Thailand :Bangkok
- ONCCMC (2006). *[Cultural Landscape Management Approach]*, Ministry of Culture ,Thailand:Bangkok.
- Puntasen,A. (1996) *Agro-Industry and Self-Reliance Strategies in Thailand* in The Village Concept in the transformation of Rural Southeast Asia.(Eds.Hoadley,M& Gunnarsson C),Curzon press:Surrey
- Tanabe.S.(1977).*Historical Geography of The Canal System in the Chao Phraya River Delta*. in Journal of Siam Society.65,2(July)1977.
- Menakanit, A. (1999) *A royal temple in the Thai urban landscape: Wat Pho, Bangkok*
Thesis (Ph.D.) Texas A&M University
- Nartsupha,C(1996),*Village Economy in Pre-Capitalist Thailand* in The Village Concept in the transformation of Rural Southeast Asia.(Eds.Hoadley,M& Gunnarsson C),Curzon press:Surrey
- Noparatnaraporn, C. (2003) '*Dialectic of 'khlong' and 'thanon' in the changing environment of Bangkok: what has survived?*', in the proceedings of: Modernity, Tradition, Culture, Water: an international symposium, Bangkok (Eds, King, R., Panin, O. and Parin, C.), Kasetsart University Press:Bangkok
- Nornapaknam.(2000) *[Entrablature and Thai Artsake]* .Muangboran press:Bangkok
- Samantarar.S (2005)*A Brief Genealogy of Vernacular Cultural Landscape Architectures, Bin-tha-bat-rua with Related Issues.*" The Proceedings of ICOMOS 15th General Assembly and Scientific Symposium and 2 Decades of ICOMOS Thailand:BKK
available in <http://www.international.icomos.org/xian2005/papers/3-45.pdf>
- Samantarar,S., Noparatnaraporn, C.(2006) *Bin-tha-bat-rua : the roles of wat and chumchon in the constitutions of a Thai cultural landscape* Proposal for research project for Ministry of Culture,Thailand (unpublished)
- Somkid Jiratanakul.(2000) *[Monastery:Principles of Thai Architecture]*,Silpakorn:
Bangkok
- Tachakitkachorn,T.(2003) *Transformation process of waterside dwellings in Khlong Bangkoknoi:case study of waterside villages in Khlong WatSakyai and Khlong WatJumpa* in the proceedings of: Modernity, Tradition, Culture, Water: an international symposium, Bangkok (Eds, King, R., Panin, O. and Parin, C.), Kasetsart University Press: Bangkok
- Teerasawat,S(2005),*[History of Thailand Agriculture Technology]*,Matichon:Bangkok
- UNESCO, Word Heritage List 479-LuangPrabang available in <http://whc.unesco.org/en/list/479>

Aquatic Binthabart : Comparison in three high ranking areas of Wat density

Abstract

Bin-tha-bart-rua, aquatic binthabart or Navalpikajarn is still a daily ritual for people who belong to *Klong* network system in Central plain, Thailand. These cultural Landscapes link and balance those unique societies with their wetland environment. This paper is a continuum from the recently papers 'Bin-tha-bart-rua with related issues: A brief Study at Kwae Orm Riverine' presented in 43rd Kasetsart University annual academic conference and 'The situation on Bin-tha-bart-rua in Temples in Klong network system in Nonthaburi' in 45th Kasetsart University annual academic conference. Which, the unfinished researches are still going on its ways.

This issues represent some brief information on the situation of these ritual in Samutsongkram and comparison statements about situations in Nonthaburi, Bangkok and Samutsongkram ,which have their own contexts of change and resistance

The results found three category of wat, first, quit of Navapikhajarn, second, Wat supplied food only from Bin-tha-bart-rua and third Wat supplied both aquatic and pedestrian ways, in old river of Kwae Orm part in Nonthaburi , Talingchan district in Bangkok and Samutsongkram. The conclusion show many layer about relativity of peoples and their spirits with their environment which is changing and consistency in Thai aquatic cultural landscape, resisting to development discourses.

Finally, those statements are a part of new body of knowledge which necessary and expand opportunity for any policy decisions related to Thai culture as a reversed process of thinking in Thai cultural landscape.

Keywords: Navapikajarn, Bin-tha-bart-rua, Klong, Wat, Chumchon, Thai cultural landscape.

S.Samantararat: saran10600@yahoo.com, archsrs@ku.ac.th

Bin-tha-bart-rua with related Issues : a brief study at Kwaee Orm riverine

Saran Samantararat

Division of Landscape Architecture

Faculty of Architecture

Kasetsart University

Bangkok 10900, Thailand, 662

E-mail: saran10600@yahoo.com, archsas@ku.ac.th

Abstract

This paper is a part of study in the same topic in subgroup- "Change, Resistance and Revitalize of Culture" in The Resources Management for Peace and Sustain Project, Mahidol University. The methodology of this study was integrated between the architectural field research and qualitative research as genealogy approach. With three focus points in a historicity of an original family as key-informances, a system of relationship with the temples network-Bin Tha Bat Rua- [monk with a barge begging for food by the stream] and the last is empirical issue of architectures in a local place at Bangyai Nonthaburi province-a long last settlement site. The changing and resistance of Bin Tha Bart Rua are several ways from ability of monk to drive as routine ritual to transformation and morphology on the Bangkok rural-urban fringe and urban shadow. But the remains, such as local route man –made canals, and some local architecture relating on religion became phenomenon eye witnesses for their intellectual for cultural changing and resistance. That can apply to social reproductions for environmental treatment for revitalizing of Thai urban and rural livelihoods. This paper also suggests that the most important courses are any misunderstandings of any stakeholders for development discourses subsidized by respective in indigenous wisdoms.

Key words: temple, vernacular architecture, orchard, canal, cultural landscape, political space, monastery.

Introduction

This following paper expresses of change, persistent and revitalization from some cultural rituals. These locate on the in between site of ambiguous rural-urban fringe: the western part of Bangkok suburban "Nonthaburi"- one of the three pilot projects of Thailand cultural environment programs. As well as socio-anthropology study "Field of Cultural Capitol", 2002 was significant based research and literature reviews of this issue made by Marc Askew.

This paper will represent from 3 points of view, first focused on cultural fringe between two local temples "Wat-pra-ngean"- "Wat-hua-khu". Second was viewed from the eyes of a 78 year old local lady, who's expressed a local history from 3 generation, from agriculture till tourism. Third view came from some indigenous architecture, rituals, cultural landscape from author exploration. All the paper presented in 9 short episodes weaving from an old buddism lyric- *Puttamnai* [Buddism future forecast book] - including conclusion and suggestion.

Methodology

This study was a qualitative approach, with vernacular architectural exploration and unstructured interviews, edited, coded in through the dimension of space and time.

Text

1. Mae Choi and Yai Khew [Mother Choi and Grandma Khew]

"I was born here, and I live here "Clong- bang- muang"[Bangmuang canal] and I don't want to go anywhere...."(Mae Choi)

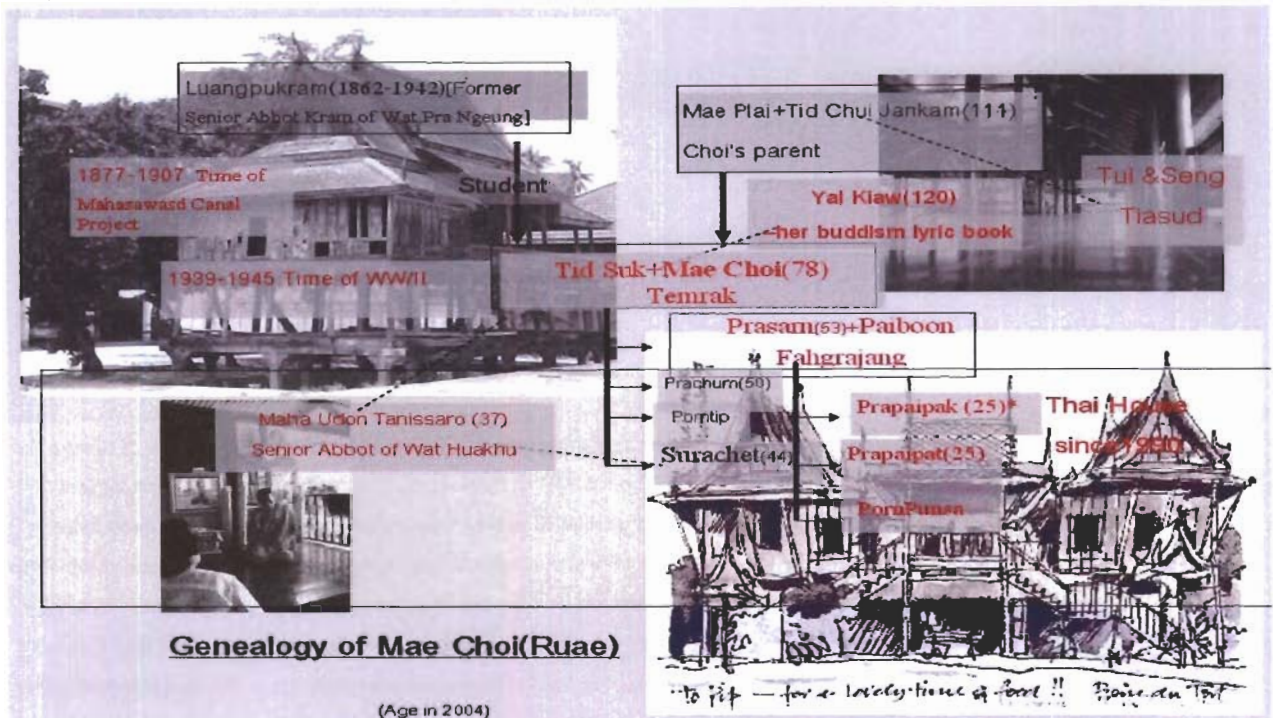

Figure 1. Genealogy of Mae Choi Temrak

She introduced herself like this " (when I was born)...My father went to go the office of the district named me 'Choi' relate to his name, but grandma called me "Ruae". She told about Yai Kiew , old baby sitter ,who helped her feeding second child that " She (Yai Kiew) cannot read ,but she love books. She'd got a big wooden box inside filled with books. One was Puttarnai she love to listen my reading that book. I remember some part of it-pan din pen rew pla[the land will become fish meat pattern], tong fah pen yai mangmum [the sky will look like spider webs], me tang tae mai me khon dem [the ways will walk with no one], ban muan pen klong mai keed [the houses will look like match boxes], krobkrow ja yak kan [the families will be parts]". "And you will see them all by yourself. Yai Kiew said to me".

Mae Choi was an agriculture - farmer and gardener- like all the population of Nonthaburi in that time. She started her lifetime with prosperity from the consequence of Mahasawadi canal project. As a pheasant she remember the long rice's trunk that received from government in time of great flooding 1942 and called that event "Namlanglok"[Water that clean the world], and "Namlanguaedyipoon" [Water that clean Japanese blood]. After that time she became a rich farmer and leased her land for other farmer stopped her farmer career just only gardener in 1967. In 1986 land use of Nonthaburi opened for Banjadsan [housing estates] for the first time with a lots of change. Nowadays she lives with her granddaughters, grandsons sometime she merits at the temples nearby with her the guests may come along.

2. Talad Kwan [the name of old Nonthaburi]

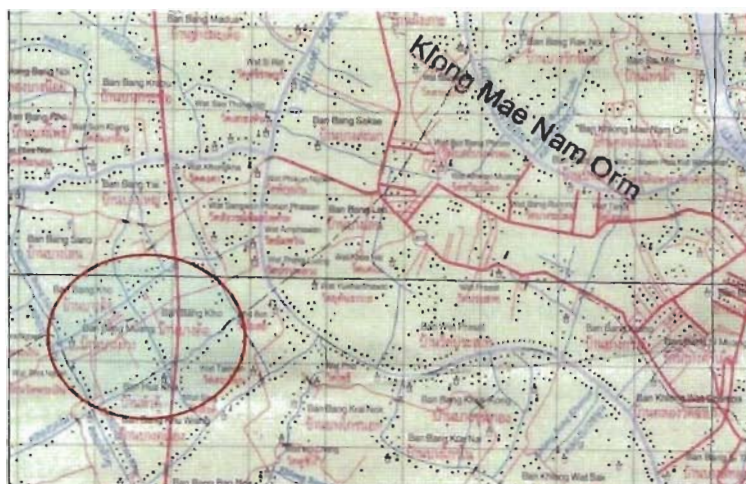

Figure 2 Site Map (Royal Thai survey department)

We can separate and understand Nonthaburi in 2 part east and west, the first is newly for settlement since 1900. But the western part are about 400 years older than the first, since 1449 in La Loubere's archive, named "Talad Kwan"-an fruits orchards area . This part are riverside of old Chaophraya river -Kwae Orm riverine ,the river of Chaophraya in this part today was a shortcut canal made by King Chairachirat(1534-1546). A lots of old temples are eye-witnesses for this essential.(Askew:197) In term of Thai architecture ,some of those temples were citation such as Ubosot Wat Prasart in King Prasartlong reign , the entablature of Ubosot Wat Chompuwak were citation in King Narai the great period with its "Vilanda" type (Nor N Pak Nam:45), the bell tower of Wat Lamutnai, the wooden bell tower of Wat Singh, biblotique and Sala of the same temple.(Somkid:125,123,142,180) , Wat Amphawan,Wat Lamut,Wat Bangkanoon(Saran1994:184-202) . About Wat Bangknoon , Mae Choi told that the recent name was Wat Bangkanoonkungong, and there are special ritual for use of banana's leave ware in ceremony.(Askew:220)

Thai orchards in alluvium flood plain in central part of Thailand are an appropriate technology for changing rice farm to trees farm .Its also appropriate with the skillful and population and ecology of Siam in early of Ratanakosin era until now.

3. The canals and the bridges

"Bin tha bath in water way are common here"(Maha Udon: interview)

Figure 3. The brige of Wat Somkliang

The skill of Thai- China gardener who digs ditch and dike made tree-orchards possible in alluvium flood plain area. The canals, not only for irrigation but for also transportation, become core of Thai culture and life-style. The following sentences explained how they made it and lived with.

"The shortcut canal in the reign of King Chairaja should not made by digging in plain land, but it might have a little canal made by local people and then just expended"(Prince Naris in Sudjit(2002) ,correspond with Maha Udon 37 years old chief abbot of wat huakhu. He said

"...Corroborated together, they dig a lot of network of little canals , they are important for agriculture ,transportation and also Binthabartnam[monks receive foods in water way] .There are a lot here, wat amplwan,wat bangkanoon,wat praek, wat somkliang,wat singh,wat maipadungket,wat sriuangbun,wat srisawasd....."(Maha Udon: interview)

To expand the canal they use many ways man laboring, animal laboring, and nature helping such as "... hiring for Chinese labors digged in through Ban Pohak one line, and then hired local buffaloes to walking on, after that the tidal made flow muddy water away , not shallow anymore till now..." (Tipakornwong in Sudjit:95)

For the quality of water nowadays "I had blamed Pasijaraen canal for their black smelt water, but its happen now beside my house.(Mae Choi: interview)

The local bridge of Wat Somkliang is a eye witness of indigenouse intelligent in cultural landscape in this area. This wooden bridge with wooden Thai style roof is beautiful in proportion and human scale, one of a nice architecture.

4. Luangpu kram and Hor Tri[scripture's hall] of Wat pra-ngaen

"Kun Ta [means "Suk" her hasband] was student of Luangpu Kram Wat pra-ngaen"(Mae Choi)

Figure4. Hortri Wat Pra-ngam

Mae Choi told me about the beautiful bridge same as Wat Somkliang in Wat Pra-ngaen , the people called it "Sapan Luangpu Kram"[bridge of grandpa abbot Kram] .Wat Pra-ngaen established since1821, by Pra Ajarn Suea in the reign of King Rama I, there are a beautiful Hortri here too. Both designed and constructed by Luangpu Kram were eye-witnesses of prosperity of pheasant society after the project of Mahasawasdi grand canal (1877-1907) (Askew:198)

"In my time farmers can be rich even they took only one corpse per year"(Mae Choi)

"...her husband had been a monk, he was the last student of Lungpu Kram. He had been row the boat receive foods(Binthabartruae) and saw my grandma working in the field. After he finished monk status, in funeral ceremony of grandma's mother, he said "I 'll take care of this orphan lady".(Prapaipak, Mae Choi's grand daughter: interview)

After the marriage grandpa Suk became chief of village of Huakhunok [mu 8] ,still been there for 10 year.

About Luangpu Kram not only fully respect from the people till today ,but he also was a great wooden craftman in his time. His scripture's hall have got the fine arts department's citation .

5. Sala- gan- pa-rien[Public multipurpose building in temple]

" If I 'got real woods,I do never abandon of bamboos" (Maha Udon)

There was an paradox case about 2 Sala gan pa rien in Choi's memory .Of Wat Phra-ngen the former temple, which grandpa Suk had been a monk, and Wat Huakhu in term of relationship between community and their temple, it was reason why Mae Choi 's family did not go to Wat Phra-ngen for merit kinds anymore.

First, there were wooden big sala-gan-pa-riens in both Wat Phra-ngen and Wat Huakhu, funded, managed, built by local predecessors. But in Wat Phra-ngen the later prime monk decided to destruct it, substituted with new reinforce concrete one. He did not ask anybody and his motivate was "Watpatanatuayang"[precedent development temple award] discourse. In the opposite way Wat Huakhu decided to listen to the people said, "You can destruct the old wooden sala, but after our generation pass away, our memory about predecessor are inside the building." So he said like that "If I 'got real woods, I do never abandon of bamboos", it mean Wat Huakhu will always conserve the sala in good condition.

The story about, how they built the old sala was quite interesting. In Mae Choi's memory, Tid Chui, her farther, told her that "In that time, we needed volunteer quest for fine teak wood logs, and its became my friends 2 brothers Tui and Seng Tiasud. They leaved us for a long long time." After they come back one of them told Tid Chui that "...people think that I leave and have another wife and family" "They walked, slept on the way to Northern, they braved to, because they had been travel with herds buying and selling. They told their wife just 2 months journey. But they leaved for 3 years for teak log rafts, you can look its by yourself nowadays, it still strength like same tree. The group of raft flowed along network of riverines current in rainy season, very difficulty, a lot of merit. (Mae Choi)

Figure 5 Salaganparean Wat Huakhu, Wat Somkling(right)

This case are classic for item "sense of belonging", belong each other between architecture and man, or places and community. I heard this some from Saint-Exupery "Little Prince".

6. Binthabartruae

"I started contribute for monk foods since the age of adolescent, My mother contributed everyday, she had said absent for a while, but worrying made he come back to contribute."

(Mae Choi)

Binthabartruae[receive the contributed foods] are common diary duty for ordinary monks for 2500 years. In riverine culture community "Binthabartruae" [receive the contributed foods by boat] harmonic with lifestyles. As Nonthaburi the network of riverines become basic relationships for community and monastery.

Example for Wat Huakhu, this place along with 4 direction canals, 3 direction are short distant to community so a monk rows a little boat each direction. Western direction along Klong bangna is long distant, so they use a bigger boat with 2 monks rowing.

They put ordinary foods in tiffin carriers on the front of the boat, and put sweet foods at the rare of the boat. There are 22 lives in Wat Huakhu, bigger part of the foods for them come from "Binthabartruae".

This activity becomes a cultural engine for water quality control too, when the monks found that the stream was dirty. They can ask for the people keep it clean; do not throw away any pieces of garbage. This cultural activity also found in Samutsongkram province also, both provinces were pilot prototyped for Thailand Cultural Environment Project,

Natural and Cultural Environmental Conservation Division, The Office of Natural Resources and Environment Policy and Planning, Ministry of Natural Resource and Environment.

Figure 6. Binthabartrua

Figure7 Barge keeping for Binthabartrua

7. Thaihouse

"...take falang[foreigner] with us. make them know and feel about our culture"(Mae Choi)

In the transition of ambiguous rural-urban fringe, (Askew: 194) "Thaihouse" was an interest local change in this area. It belongs to Mrs.Prasan, Mae Choi's elder daughter. After marriage with Mr. Paiboon a "cultural adventure" traveling agency, they establish a group of tradition Thai house as Thai style home-stay with Thai cuisine courses since 1990. Sadly, Mr. Paiboon passed away so soon, with other obstructive factors, "Black May 1992" a political crisis that brought no one to Thailand, and financial crisis from load banking. Mae Choi sold her land and gave the money her daughter to clear debt.

Nowadays Thaihouse prided to welcome many honorable people as members of European dynasty and so on. Thaihouse also citation as a place for 3 items- homestay (Yousry-Jouve. 2003, Scholz. 2004) - traditional Thai architecture (Chami, Phuthorn and Mckeen. 2002.) and thai cuisine training courses. (Knaur.2005)

Some guests met Mae Choi, *"when we go to monastery for kind of merits, if they (guests) want to join us, we happy to bring them too, make them know about our traditions, and merits together."* (Mae Choi) .Thaihouse become transition a place for east meet west in globalization.

If indigenous culture and knowledge can establish in any locality, the productivity are gainful and sustainability of those place will guaranteed.

Figure8 The Thaihouse

8. Pan din pen rew pla [the land will become fish meat pattern]

This part will critique on the way of housing estates happened in cultural site. For Nonthaburi the first housing estates boomed in 1986 and downed between *Tom Yam Kung* crises in 1997-2000. Second wave will happen from new civil project such as western outer-ring road, western middle ring road, bring a lot of housing estates.

Problematic between two group of population as I know "gentrification" (Jaturong: 2003) will happen. Body of knowledge about these phenomena will reduce increasing rate of the cultural environment, within carrying capacity. Note on state control tool, EIA (Environment Impact Assessment) should be apply to cultural case and understanding existing of indigenous richness dynamic system of living institutes. First EIA should understand urban cultural fabrics, second the priority items for each project could not be the same. Dam doesn't like housing estates. Third, for "conflict of interest" sake, the owner could not direct hire the EIA consortium.

Suggestion about "binthabartruae" as a cultural engine can harmonize new comers with local richness situation as well as system of network of canals. The housing estates should engage the cultural public space to increase quality of lives, beside defensive with fences.

I also propose a topic "socio-political space" as quality sustainability of any built environment. There are "sense of belonging", "self-reliance power", "local rights" inside the topic. (Saran: 2004)

9. Cultural Reproduction

The problem of environmental failure could not look as fractal separated from the cultural failure; both problems were come from the same causes. In other hand, environmental revitalization must be developed simultaneously with cultural reproduction.

About cultural environmental failure in the cases found 2 types, first come from inside the core of community, the lack of self-esteem, self-reliance, misunderstanding of their own cultural heritage as Askew's Wat Chalong case (Askew: 222-223). The second come from outside the community, state policy and activity like "Watpatanatuayang" discourse, and from private sector as housing estates which looking for profits and cannot see other good factor.

Cultural environmental engine is the answer. State must revise their direction of thinking and their acting, not monopolize, looking for participation, subsidize local youths for activity of arts & craft restoration, conservation of vernacular architecture, might be strategy for sustainable development.

Further more, cultural engine as "Binthabartrua" can reproduce in other places, which have some similar contexts. Basically, it concludes water-front culture community and "wat", even in the core part of Bangkok Metropolitans

(a lot of trouble here). It could be revitalization of water quality of riverines in Bangkok, starting of sustain transportation, uniqueness of human settlement.

There are some observations in changing in orchard base community Nonthaburi, in case of "Binthabartua", new comer monks cannot row tradition boat, basic skill for the past. But the most important is local architecture as eye witness of intellect dynamic relativity between humankind, the eco-system and civilization. In the other hand misunderstand of this fact can produce a lot of troubles and destroy of self-respective inside everybody, especially from state sector and private sector. Last there were some conclusive from Mae Choi,

" When I read the "Puttarnai" I did not understand it. In this time I found and can see it all clearly now.

Pan-din pen rew pla[the land will become fish meat pattern]

it means trace of housing estates on the land.

Tong fah pen yai mangmum [the sky will look like spider webs]

,it is electricity and telephone line.

Me tang tae mai me khon dern [the ways will walk with no one]

,it is toll way, and express way. They don't allow people to walk in.

Ban muang pen klong mai keed [the houses will look like match boxes]

,it is ordinary western type house.(Modern architecture).

Krobkrow ja yak kan [the families will be parts]

,I understand that ,you see ,in family each learning ,each working in different place,and long distants,so they separate"

" In my life ,I have seen it all ,like Yai Keaw said...".

References

<http://www.thaihouse.co.th>

Marc Askew.2002. Fields of cultural capital: land, livelihood and landscape transformation on the rural-urban fringe. In **Bangkok Place,Practice and Representation**, Routedge,London&Newyork .:195-225

Lily Yousry-Jouve. 2003. **Places with a Heart: 100 Resorts Thailand**. Hongkong:Encyclea .:36-38

Rainer Scholz. 2004. **APA Guide Thailand**. Singapore: Polyglott. :117-121

Chami Jotsalikorn,Phuthorn Bhumadhon and Virginia Mckeen.2002**ClassicThai:Design,Interiors,Architecture**. Hongkong:Crocco Periplus.:50-53

Knaur.2005.**Thailand: Küche,Land und Leute,Kulinarische Landschaften**, Die Kochschule im Thaihaus; München.51-55

Jaturong Pokhhharatsiri, 2003. Towards Gentrification in Urban Conservation:The Case of Social Impacts in Banglumphu Area,Bangkok.**Proceedings:Current Reflect of Society,Silpakorn Architectural Discourse 3 rd Symposium**. Bangkok, Amarin

Chairat Charoensin-o-lam,2004, **Development Discourse**, Bangkok:Wipasa.: 433

Chairat Charoensin-o-lam,2004, **Semiology,Structuralism,Post-Structuralism and the study of Political Science**. Bangkok:Wipasa.

La Loubere,S.de.1986.**The kingdom of Siam**,Singapore: Oxford university press.

Podhisita,C. 2004. **Sart lae Silp ... [Arts and Science of qualitative research]**. Nakornprathom: Institute for Population and Social Research ,Mahidol University

Nor Na Pak Nam,2000,**[Entablature and Thai Arts sake]** Bangkok,Muangboran press:45

Sudjit Wongtesk2002. **[Riverines in History]**.Bangkok:Matichon

Somkid Jiratasnakul2000.**[Monastery:Principles of Thai Architecture]** Bangkok.Faculty of Architecture,Silpakorn University

Saran Samantararat 2004. Estuarine Vernacular Landscape and Architectures in the Right side of Maeklong Delta: in **3rd Proceeding in Tachin-Maeklong riverine symposium**.Nakornprathom, Tahchin-Maeklong riverine integrated research program, faculty of Environment and research studies,Mahidol University:102-118

Saran Thongpan,1994.Hortrinaimuangnon[scripture's halls in Nonthabun].in **Feature Magazine** No.110 April,Bangkok.: 184-202

Interviews

Maha Udon –Chief abbot of Wat Huakhu(Wat Sunthornthumikaram),August,2004

Mrs. Choi Temrak, August, 2004

Mrs. Prasan Fahgrajang, August, 2004

Ms. Prapaipak Fahgrajang, August, 2004

Saran Samantarot is a researcher in the field of vernacular political space. His work deals with Indigenous situations. He teaches architecture for 1993 till now. He works as instructor in faculty of Architecture Kasetsart University Thailand. The following lists below are some recent publishing.

"Eco-cultural architecture in the right side of MaeKlong Estuarine Delta"

,Current Reflection of Society: Proceeding Silpakorn Architectural Discourse 3rd symposium, Bangkok, 2003

"A brief Genealogy of Vernacular Cultural Landscape Architectures, Bin-tha-bart-rua with Related Issues", The Proceedings of 43rd Kasetsart University Annual Conference, Bangkok, 2005. Thailand

"Vernacular Estuarinescape Architectures in the right side of MaeKlong Delta" Symposium BMB2005, Bordeaux. France

ภาคผนวก 3

ฐานข้อมูลกรณีศึกษา

สาขาภูมิสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทุนอุดหนุนการวิจัย ๒๕๔๕
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม